

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

MONTANİZM

İLK DÖNEM APOKALİPTİK BİR REFORM HAREKETİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bilal TOPRAK

BURSA – 2011

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

MONTANİZM

İLK DÖNEM APOKALİPTİK BİR REFORM HAREKETİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bilal TOPRAK

Danışman:

Yard. Doç. Dr. Süleyman SAYAR

BURSA – 2011

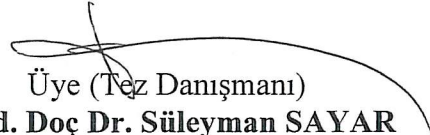
TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda 700821008 numaralı Bilal TOPRAK'ın hazırladığı "**Montanizm İlk Dönem Apokaliptik Bir Reform Hareketi**" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 05/09/ 2011 günü 10.00 -11.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin**B.A.S.A.R.I.L.I.**..... (başarılı/başarısız) olduğuna ..**O.Y.BİRLİĞİ**..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Recep CİCİ
Uludağ Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı)
Yard. Doç Dr. Süleyman SAYAR
Uludağ Üniversitesi

05/09/ 2011

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Bilal TOPRAK
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Dinler Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VIII + 79
Mezuniyet Tarihi : / / 2011
Tez Danışman(lar)ı : Yard. Doç. Dr. Süleyman SAYAR

MONTANİZM

İLK DÖNEM APOKALİPTİK BİR REFORM HAREKETİ

Anadolu'da ortaya çıkmış ilk heretik akımlardan biri olan Montanizm, ikinci asrın ortalarında Frigya bölgesinde ortaya çıkmıştır. Montanistler, peygamberî geleneği canlandırmalarıyla, millenarianist bir karaktere sahip olmaları ve kadınlara kilise hiyerarşisinde yer vermeleriyle dikkat çekmiştir. Hareketin kurucusu Montanus ve kadın peygamberler Maximilla ile Priscilla, insanlara dünyanın sonunun çok yakın olduğunu vazedmişlerdir. Paraklit olduğunu iddia eden Montanus, insanları Göksel Kudüs'ün ineceği yer olan Pepuza'da toplamaya çalışmıştır. Azizler topluluğu oluşturmak isteyen Montanistlere göre bu; evlilikten uzak durarak, oruç tutup büyük güne hazırlanmakla mümkündür. Montanizm kısa sürede Roma, Kartaca, Galya gibi şehirlere yayılmış ve Tertullian gibi ünlü bir kilise babasını da saflarına katmayı başarmıştır. Dördüncü yüzyıla kadar etkisini sürdüren Montanizm, sinod kararları ve imparatorların baskılarıyla güç kaybetmiş ve sekizinci yüzyılda tarih sahnesinden silinmiştir. Ancak Montanizm'in kiliseye yönelttiği eleştirilerin birçoğu günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Montanizm, Montanist, Erken Kilise, Peygamberî Gelenek, Frigya, Heretik, Tertullian, Paraklit

ABSTRACT

Name and Surname : Bilal TOPRAK
University : UludağUniversity
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religion Sciences
Branch : History of Religions
Degree Awarded : Master
Page Number : VIII + 79
Degree Date : / / 2011
Supervisor (s) : Asst. Prof. Dr. Süleyman SAYAR

MONTANISM

AN APOCALYPTIC REFORM MOVEMENT AT EARLY CHURCH

Montanism (New Prophecy), which is one of the first existence of heretical movements in Anatolia, appeared in the middle of the second century in Phrygia region. The montanists drew attention with their arousing the prophetic traditions, millenarian characters and giving place to the women in the hierarchy of the church. The founder of the movement, Montanus and the prophetesses Maximilla and Priscilla legislated to the people that the end of the world was so close. Montanus, who declared himself as paraclete, tried to gather the people in Pepuza where “heavenly Jerusalem” was believed to come down. According to the Montanists, who wished to compose the Saint group, there were three possible ways for that; avoiding marriage, fasting and getting ready for the Christ’s second coming day. Montanism was extended in cities like Rome, Carthage, Galia in a short time and it was able to include a famous church father Tertullian among its side. Montanism carrying on its influence until the fourth century lost ground due to the decisions of Synod and the pressure of the emperors and blew over the history scene in the eighth century. But most of Montanism’s criticisms addressed to the church are still maintaining their validity at the present day.

Keywords:

Montanism, Montanist, Early Church, Prophetic Tradition, Phrygia, Heretic, Tertullian, Paraclete

ÖNSÖZ

İki bin yıllık bir geçmişe sahip olan Hıristiyanlık, bünyesinde birçok farklı hareketi barındırmıştır. Genellikle teolojik, sosyal ve siyasi nedenlere dayalı olarak ortaya çıkan bu akımlar devlet desteğini arkasına alan Roma Hıristiyanlığı tarafından sapkın ilan edilmiştir. Kuşkusuz günümüz Batı dünyasını anlamak için, ilk dönem Hıristiyanlığını, mezheplerini ve tartışma konularını bilmek son derece önemlidir. Ülkemizde bu alanda yapılan çalışma sayısı maalesef çok yetersizdir. Araştırmamıza konu olan Montanizm, İsa Mesih'ten yaklaşık yüzyıl sonra Anadolu'da ortaya çıkmış bir harekettir. Kısa bir sürede imparatorluğun önemli merkezlerinde yayılan Montanizm dördüncü yüzyılda etkisini yitirmiş ve muhtemelen dokuzuncu yüzyıla doğru tarih sahnesinden silinmiştir.

Ana hatlarıyla Montanizm'i ele alan bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun daha iyi anlaşılması açısından kısaca Hıristiyanlıktaki ortodoksi-heterodoksi çatışmasına değinilmiş, ardından Montanizm üzerine yapılan çalışmalar hakkında değerlendirmelerde bulunulmuş ve son olarak tezin amacı belirtilmiştir. Birinci bölümde Montanizm'in doğduğu coğrafya ve hareketin yayılması işlenmiştir. "Montanizm'in Öğretisi" başlığını taşıyan ikinci bölümde, Montanizm'in teolojik meselelere bakışı ve kadın konusuna dair yorumu ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde ise kilisenin, Montanistler üzerinde kurduğu baskılar neticesinde hareketin tarih sahnesinden silinmesi ve günümüz kiliselerine etkisi ele alınmıştır.

Tez konusunun seçiminden tezin bitişine kadar yardım ve teşvikleriyle beni destekleyen danışman hocam Yard. Doç. Dr. Süleyman Sayar'a, hocalarımız Prof. Dr. Ahmet Güç ve Yard. Doç. Dr. Muhammet Tarakçı'ya, kaynak temininde ve bilgi alışverişinde bulunan dostum Ramazan Turgut'a, başarabileceğime benden daha çok inanan eşime teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Bilal TOPRAK
Zeytinburnu, 2011

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii

GİRİŞ

A. Ortodoksi-Heterodoksi Çatışması Bağlamında Konu	1
B. Kaynakların Değerlendirilmesi	7
1- Klasik Kaynaklar	7
2. Modern Kaynaklar	11
3. Türkçe Kaynaklar	12
C. Amaç ve Yöntem.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

MONTANİZM'İN DOĞUŞU VE YAYILIŞI

I. MONTANİZM'İN DOĞUŞU.....	14
A. Montanizm'in Ortaya Çıktığı Coğrafya.....	14
B. Montanizm'in Ortaya Çıkışı	17
1. Montanizm Ne Zaman Ve Hangi Söylemle Ortaya Çıktı?.....	17
2. Yeni Peygamberlik (New Prophecy) mi, Montanizm mi?	25
3. Montanizm'in Menşei.....	25
II. MONTANİZM'İN YAYILIŞI.....	27
A. Roma'da Montanizm.....	27
B. Kuzey Afrika'da Montanizm ve Tertullian.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

MONTANİZM'İN ÖĞRETİSİ

I. MONTANİST TEOLOJİ	33
A. Teslis	33
B. Peygamberlik ve Vahiy	34

C. Günahları Affetme Yetkisi ve Dinî Otorite.....	38
D. Asketizm (Oruç/Perhiz)	41
E. Şehitliğe Teşvik.....	43
F. Millenarianizm ve Eskatoloji.....	44
II. MONTANİST KADIN	47
A. Kadının Konumu.....	47
B. Örtünme.....	51
C. Evlilik	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MONTANİZM'İN SONU VE GÜNÜMÜZ KİLİSELERİNE ETKİSİ

I. MONTANİZM'İN SONU	55
II. MONTANİZM'İN REFORM ARAYIŞI VE GÜNÜMÜZ KİLİSELERİNE ETKİSİ	60
SONUÇ	64
EKLER.....	67
Ek. 1: KRONOLOJİ.....	67
Ek. 2: RESİMLER.....	68
Ek. 3: HARİTA	72
KAYNAKLAR.....	73
ÖZGEÇMİŞ.....	79

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale/Madde
ANF	Ante Nicene Fathers
a. yazar	Adı Geçen Yazar
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CÜİFD	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
ER	Encyclopedia of Religion
ERE	Encyclopedia of Religion and Ethics
haz.	Hazırlayan
karş.	Karşılaştırmız
MS.	Milattan Sonra
NPFN(2)	Nicene and Post Nicene Fathers, Second Series
ö	Ölümü
p.	Page
pp.	Page to Page
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
UÜİFD	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume
vs.	Vesaire

GİRİŞ

A. Ortodoksi-Heterodoksi Çatışması Bağlamında Konu

İkinci yüzyılda ortaya çıkmış olan Montanist hareket, özellikle millenarianist/binyılcı ve karizmatik yönüyle ön plana çıkan, peygamberlik ve kadın konusuna farklı yaklaşımıyla bilinen bir mezheptir. Montanizm'in ayrı bir mezhep olmak gibi bir iddiası yoktur. Onun temel amacı, sekülerleşen kiliseyi ilk zamanki aslına döndürmek ve kiliseden ayrılmadan, içerden bir reform gerçekleştirmektir. Montanizm konusunu işlemeden önce Hıristiyanlık tarihinde, ikinci yüzyılda başlayan ve sonraki yüzyıllarda ve hatta günümüzde devam eden ortodoks¹ - heterodoks çatışmasının tarihsel sürecine ve sebeplerine bakmak; böylelikle Montanist hareketin anlaşılması için gerekli olan tarihsel ve zihinsel altyapıyı sağlamak faydalı olacaktır.

Dinler genel anlamda bağlılarına huzur ve mutluluk verme amacı taşırlar. Ancak bu hedefe ulaşma yolunda farklı yollara ve önceliklere sahiptirler. Bu farklılık sadece dinler arasında değil, bizzat dinlerin kendi bünyelerinde ortaya çıkmış olan hareketler için de geçerlidir. Kuşkusuz dinlerdeki ayrışmaların birçok sebebi vardır.²

Hıristiyanlıktaki ayrışmanın köklerine inmek için Hz. İsa'nın geldiği dönemdeki din algısını bilmek gerekir. Bu dönemde Yahudiler, dinî kuralları formel bir şekilde algılıyor ve dünyacı bir tavır sergiliyorlardı. Roma'da ise gnostisizmin ve sır dinlerinin varlığına rağmen, maddî olan referans alınıyordu. Böyle bir ortamda Hz. İsa gelmiş ve dinî düşünce alanında adeta volkanik bir patlamaya yol açmıştır. Hz. İsa'nın davete başlamasından yaklaşık üç yıl sonra –Hıristiyan inancına göre- çarmıha gerilmesi, bir bakıma diğer dinî geleneklerin önünü açmış ve birbirinden çok farklı anlayışlar ortaya

¹ Aksi belirtilmediği müddetçe çalışmamız boyunca Ortodoks ve Katolik ifadeleri günümüzdeki mezhepleri tanımlamak için değil, ilk dönem ana gövde Hıristiyanlığı (resmi kilise) tanımlamak için kullanılmıştır. Nitekim Katolik kavramı ortaçağ boyunca heretik kavramının karşıtı olarak kullanılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, “**Katoliklik**”, DİA, C. XXV, Ankara, 2002, s. 55.

² Biz burada en önemli birkaç tanesini belirtmekle yetineceğiz. a) dini metinlerin literal mi yoksa alegorik mi okunacağı meselesi, b) Dinin temel referansı olarak hangi metinlerin temel alınacağı, c) Sosyo-kültürel farklılıklar, d) Değişim, etkileşim ve senkretizm, e) Dinin siyasallaşması. Bkz. Şinasi Gündüz, **Küresel Sorunlar ve Din**, Ankara 2005, ss. 183-189.

çıkıştır. Dolayısıyla daha Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren çok farklı söylemler dillendirilmiş, ancak zamanla Roma Hıristiyanlığı baskın çıkmış ve sonrasında devlet desteğini de arkasına alarak diğer hareketleri susturma ve sindirme yoluna gitmiştir.

Yahudilik içerisinde bir tecdit hareketi olarak zuhur eden Hıristiyanlık, Yahudilerin ağır ithamlarına ve baskılarına maruz kalmış, ancak gücü ele geçirdiğinde, kendi içinde ortaya çıkan hareketlere karşı tutumunda Yahudilerin tavrını miras almaktan geri durmamıştır. Hıristiyanlığın “Hıristiyanlık” adını alması bile çok sonraları olmuştur. Dolayısıyla ilk Hıristiyanlar kendilerini Yahudi veya diğer havarilerin, Pavlus’un takipçileri olarak görüyorlardı. Hıristiyanlık; Yahudi, Helenistik ve gnostisizm havzasında şekillenmiş ve bir süre sonra kendisine ilk inananları bile sapkın addeder hale gelmiştir.

Katolik kilisenin tarihini, yapısını ve oluşum evrelerini anlamak, diğer bir ifadeyle ana gövde Hıristiyanlığını kavramak, büyük ölçüde kilise tarafından heretik/sapkın olarak gösterilen akımları analiz etmeye bağlıdır. Bu durum bir bakıma diğer dinler ve İslâm için de geçerlidir. Nasıl ki, Ehli-Sünnet anlayışı oluşumunu Mu'tezile, Haricilik ve Şia'ya borçluysa aynı şekilde resmî kilise de varlığını Markûnîlik, Aryanizm ve Montanizm'e borçludur. Çünkü ana doktrin diğer sapkın/heretik gruplara karşı verdiği mücadeleyle, onlarla geliştirdiği ilişkiyle bir şekil alır. Bu durum, bilhassa Hıristiyanlık açısından yakın zamanlar ve hatta günümüz için de geçerlidir.

Bütün dinlerde var olan heterodoks akımların sayısı dinler arasında farklılık göstermektedir. Şüphesiz bunların sayısındaki değişkenlik, bizzat o dinin yapısı ve tarihiyle ilgilidir. Örneklendirmek gerekirse, İslâm dinindeki heretik akımların, Hıristiyanlığa oranla daha az oluşunun nedeni, İslâm'ın kutsal metinlerinin tarihsel otantizm yönünden daha avantajlı olması ve dinin özünün herkes tarafından anlaşılabilir bir sadeliğe sahip olmasıdır.³ Tevhit akidesinin teslis inancına göre daha anlaşılır olduğu aşikârdır. Diğer yandan İsa Mesih'in vefatından kısa bir süre sonra Marcion'un farklı bir kutsal kitap kanonu oluşturması ve mevcut heterodoksal hareketlerin farklı İncil nüshalarına sahip olmaları konunun anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Böylece Hıristiyanlığın, itikat esaslarını ve kutsal kitap külliyatını dört asır gibi oldukça uzun sayılabilecek bir zaman diliminde gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür.

³ Gündüz, **Küresel Sorunlar ve Din**, s. 191.

Hıristiyanlığın doğuşu ve gelişimi dikkatle incelendiğinde görüleceği üzere, daha ilk yüzyıldan itibaren birçok farklı mezhep ortaya çıkmıştır. Denilebilir ki, Hıristiyanlık tarihi bir kiliseler ve mezhepler tarihidir.⁴ Merkezî din söylemi bir yandan paganlarla ve Yahudilerle mücadele halindeyken diğer yandan içerdeki çatlak sesleri susturma yoluna gitmiştir. İmparatorluk desteğini alan Roma Hıristiyanlığı galip gelmiş ve diğer gruplar sapkın ilan edilerek sindirilmişlerdir. Bir başka ifadeyle devlet desteğini arkasına alan kiliseler varlığını sürdürmüş, diğerleri ise tarih sahnesinden silinmiştir. Bu durumu bütün bir Hıristiyan tarihinde görmek mümkündür. Sözgelimi, 16. yüzyıldaki reform hareketi, eğer siyasi otoritelerce desteklenmeseydi, bugün sadece heretik bir akım olarak anılıyor olacaktı. Böylece merkezi din söylemi olarak ifade edilebilecek ortodoks din anlayışı, devlet desteğini arkasına alarak siyasallaşma yoluna gitmiş; heretik akımlar ise, büyük gürültüler koparsa da varlığını sürdürememiştir.

Hıristiyanlığın hemen ilk yıllarında ortaya çıkan bu hareketleri tanımlamak için kullanılan kavramların başında “heresi” (heresy) kavramı gelmektedir. Bu kelime sözlükte; “seçme, seçim, seçilmiş kişi” anlamlarına gelen “hairesis” den türemiştir.⁵ Terim olarak, herhangi bir inancı ya da dinsel bir doktrini yalanlama veya onun dışında olma, sapkınlık⁶ anlamında kullanılan bu tabir Hıristiyanlık açısından düşünüldüğünde, ortodoks kilisenin kendisi dışındaki hareketleri karalamak için kullandığı bir tabirdir. Diğer bir ifadeyle bir dindeki hâkim görüşten farklı olarak ortaya çıkan ve kesin olarak ayrılan hareketleri tanımlamak için heretik/sapkın veya İslami literatürde kullandığımız râfizî kavramını kullanmak mümkündür.⁷ Özellikle Kutsal Kitap kritiğine yönelik çalışmaların başlamasıyla yeniden bir probleme dönüşen⁸ heresi kavramının karşılığını Kitabı Mukaddeste görmek mümkündür.⁹

İlk altı yüzyılı heretiklere karşı mücadeleyle geçen Hıristiyanlıkta bu çatışmanın temelleri daha Pavlus hayattayken görülmektedir. Pavlus, mektuplarında kendi öğretisi dışındaki İsa Mesih görüşlerinin varlığını belirtir ve bu düşünceye sahip olanları çok ağır

⁴ Bülent Şenay, **İlk Râfizî Hıristiyan Kilisesi Markunilik**, Verka Yayınları, İstanbul, 2003, s. 36.

⁵ Heresy kavramının tanımı ve iki bin yıllık serüveni için bkz. George Cross, “Heresy”, **ERE**, v. 6, T&T. Clark, Edinburgh, 1981, pp. 614-622.; David Christie Murray, **A History of Heresy**, Oxford University Press, 1989, pp. 1-12.

⁶ Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara, 2005, s.166.

⁷ Bülent Şenay, *a.g.e.*, s. 36.

⁸ Irving Hexham, **Concise Dictionary of Religion**, Intervarsity Press, 1993, p. 103.

⁹ Resullerin İşleri 20:19, 24, 33-34, Petrus’un İkinci Mektubu 2:1.

bir şekilde eleştirmiştir.¹⁰ Onlara yönelik olmak üzere; aralarına sızan yalancı kardeşler,¹¹ söz dinlemez, aldatıcı¹² gibi birçok ağır ifade kullanmıştır.

Bütün dinlerde râfîzî hareketler olmakla beraber, Hıristiyanlıktaki ilk itizal hareketleri oldukça erken dönemlerde, Hıristiyanlığın hemen ilk yüzyılındaki havariler konsilinden itibaren 20-30 yıl içerisinde başlamıştır. Üstelik bu ayrılıklar, teferruat olarak kabul edilen meselelerde değil, teolojik konularda ve hatta en temel konu olan İsa'nın tabiatı ve kutsal metin kanonunun içeriğine dair olmuştur. İsa'nın "Tanrı" veya "beşer" olarak algılanması meselesi ikinci yüzyıldan altıncı yüzyıla kadar Hıristiyanlar arasında en ateşli tartışma konusudur.¹³ Dolayısıyla Hıristiyanlar, en temel teolojik meselelerinde bile ayrılığa düşmüşlerdir.¹⁴

İkinci yüzyıldan itibaren hiçbir havarinin hayatta kalmadığı anlaşılmaktadır. Böylece Hz. İsa ile doğrudan bağlantı azalmış ve Hıristiyanlık, diğer inanç ve düşünce ekollerine açık hale gelerek, 312'de Roma İmparatorluğunun desteğini almak suretiyle kendi köklerinden uzaklaşmıştır. Diğer bir ifadeyle dördüncü yüzyıldaki din anlayışı, bir bakıma ilk Hıristiyanları heterodoks olarak tanımlayacak duruma gelmiştir.

İkinci yüzyıl gnostik akımın son derece etkin olduğu bir çağdır. Geniş bir kavramsal bir çerçeveye sahip olan gnostik düşünceyi, bir gruba ve fikir akımına indirgemek mümkün değildir.¹⁵ Literal olanın ötesinde, belki marifet kavramıyla tanımlanabilecek olan gnostisizmin, katolik Hıristiyan anlayışının ortaya çıkmasında çok önemli bir etkisi vardır. Böylece rafiziliğin, ortodoksluğu doğurduğunu söylemek mümkündür. Yani eğer heretik akımlar olmasaydı ortodoksluk olmayacaktı.¹⁶ Bu dönemde gnostisizmin yanında peygamberî niteliğiyle ön plana çıkan hareketler de vardır. Kuşkusuz bunlar içerisinde en önemli ve uzun süre hayatta kalanı çalışmamızın konusu olan Montanist harekettir.¹⁷

¹⁰ Şinasi Gündüz, **Küresel Sorunlar ve Din**, s. 194.

¹¹ Galatyalılara 2:4.

¹² Titus'a Mektup 1:10.

¹³ Turhan Kaçar, **Geç Antikçağda Hıristiyanlık**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 11.

¹⁴ Bkz. Mehmet Aydın, "Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hıristiyan İ'tizalleri", **İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi**, S. 5, Ankara, 1982ss. 141-156

¹⁵ Gnostisizmle ilgili geniş bilgi için bkz. Sean Martin, **Gnostikler: İlk Hıristiyan Sapkınlar**, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010.; Giovanni Floramo, **Gnostisizm Tarihi**, çev. Selma Aygül Baş-Bilal Baş, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005.

¹⁶ Şenay, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁷ Kaçar, **Geç Antikçağda Hıristiyanlık**, s. 28.

İlk dönem Hıristiyanlık tarihinde irili ufaklı birçok heretik akım olmakla beraber, bunlardan özellikle iki tanesini anmamak olmaz. Bunlardan ilki 144 yılında ortaya çıkmış olan Markunilik hareketidir. Hareketin kurucusu olan Marcion, Eski Ahit tanrısı ile Yeni Ahit tanrısının aynı olmayacağı fikrini öne sürmüştü ve kutsal kitap kanonuna yönelik ilk tedvin çalışmalarını başlatmıştır. Böylece Ortodoksluğun tanımlanmasına yardım eden ilk entelektüelin Sinoplu Marcion olduğunu söylemek mümkündür.¹⁸ Diğerleri ise kilise içerisinde teslisi reddeden Aryüs'tür.

Pekiye neden Hıristiyanlık tarihi daha ilk dönemlerinde böylesine büyük ayrışmalara sahne olmuştur? Walter Bauer'e göre; ilk Hıristiyanlık oldukça karmaşıktı. Aslında ilk Hıristiyanlık biçimleri, sonradan heretik sayılan biçimlere daha yakındı. Hıristiyanlığın üç büyük merkezi Edessa(Urfa), İskenderiye ve Anadolu ilk iki yüzyılda bu niteliği taşımaktaydı; Ortodoksluk buralara sonra girebildi. Başından beri tek ortodoks merkez Roma'ydı. Dolayısıyla antik çağda Ortodoksluğun zaferi Roma Hıristiyanlığının zaferiydi. Ancak Bauer'in bu tesbiti sadece tarihsel yönü göz önünde bulundurmakla eleştirilmiştir.¹⁹ İlk sistemli teoloji ikinci yüzyıl boyunca kiliseyi zor duruma sokan krizlerin sonucudur. Ortodoksluk esas olarak Eski Ahit teolojisini hareket noktası olarak alır ve buna doğrulanmış havari anlatılarını ekler.²⁰

Diğer bir etken de dinin siyasallaşması veya din anlayışındaki siyasi etkenlerdir. Din ya siyasi emellere ulaşmak için bir araç olarak kullanılmaya çalışılmış ya da var olan siyasi yapıyı korumak için kullanılmıştır.²¹ Nitekim bu durumu Hıristiyanlık tarihinde görmek mümkündür. Önceleri Roma imparatorluğu Hıristiyanları bir tehdit olarak algılamış ve sindirme yoluna gitmiş; baş edemeyeceğini anlayınca bu sefer yeni dini kabul ederek, ona hükmetmek suretiyle insanlara nüfuz etme yoluna gitmiştir. Düz mantıkla bakıldığında devlet güvencesi altında farklı görüşlerin barınabileceği düşünülebilir, ancak devlet kendisine referans aldığı görüş dışındaki diğer görüşleri yok sayar ve onları birer tehdit olarak algılasa onları sindirir, böylece onların taraftar bulmasına engel olur. Diğer bir ifadeyle hâkim görüş, siyasi otoritenin desteğini alan görüştür. Buna karşılık heterodoks görüş, çoğunluk yerine azınlığın ya da resmi din anlayışı yerine muhalefetin desteklediği

¹⁸ Mircea Eliade-Ioan P. Couliano, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 121.

¹⁹ Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003, C.2, s. 454.

²⁰ Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, s. 452.

²¹ Gündüz, **Küresel Sorunlar ve Din**, ss. 187-188.

dini yorumdur. Heresi kavramıyla ifade edilen sapkınlık/itizal hareketi ise ana akımdan kesin bir ayrılmayı ifade etmektedir.²² Ancak heretik olarak kabul edilen gruplardan hiçbiri bu tanımlamaya rıza göstermemiş, aksine gerçek Hıristiyanlar oldukları iddiasıyla kendilerini ortodoks/katolik olarak takdim etmişlerdir.

Hıristiyan geleneğinde ortodoks veya heretik olmanın kriterleri her zaman aynı olmamıştır. Sözelimi, Origen'in öğretileri kendi zamanında ortodoksi olarak kabul edilirken, dördüncü yüzyıldan itibaren şiddetli bir şekilde tenkit edilmiş ve heretik olarak yorumlanmıştır.²³ Bu durum günümüze kadar sürmüş ve heretik olup olmamak papanın inisiyatifine bırakılmıştır.

Katolik kilise tarafından asırlarca savunulan "kilise dışında kurtuluş yoktur" düşüncesi sadece öbür dinleri dışlamakla kalmamış, kilise içinde farklı düşünen azınlıkları da heretik/sapkın olarak değerlendirmiş ve şiddetli bir şekilde cezalandırmaktan geri durmamıştır. Böylece farklı düşünen her bir akım tehdit olarak algılanmış; devletin desteğiyle bu akımlara karşı savunmacı, baskıcı ve dayatmacı bir politika izlenmiştir.²⁴ Tarihin garip bir cilvesidir ki, önceleri paganlar tarafından Hıristiyanlığı kötülemek amacıyla uydurulan iftiralar, sonraları Hıristiyanlar tarafından kendi içlerindeki farklı sesleri (heretikleri) bastırmak için kullanılmıştır.

Farklılığa tahammül edemeyen ortodoksinin heterodoksiye uyguladığı bu baskı politikası, söz konusu gruplar üzerinde birçok olumsuz etkiye sebep olmuştur. Bunlar; içe kapanma, ezoterizm, maddi evrene karşı olma gibi durumlardır. Özellikle içe kapanma ve ezoterizm, hemen hemen tüm heterodoks akımlarda bulunan özelliklerdir. Çünkü ortodoks gelenek, genellikle sosyal ve siyasal gücü elinde bulundurmaktadır. Bu durumda heterodoks akımlar içe kapanmak suretiyle ayakta kalmaya çalışmışlardır.Öte yandan bu baskılar dinî grupların inanç sistemlerini, ibadet anlayışlarını da etkilemiştir. Örneğin, özellikle ikinci yüzyılda ciddi baskılarla karşı karşıya kalan gnostik akımlar, içinde yaşadıkları maddi evreni düşmanlarının hegemonyasında gördükleri için dünyayı olumsuz olarak değerlendirmişlerdir.²⁵

²² Gündüz, **Küresel Sorunlar ve Din**, s. 190.

²³ Gündüz, **Küresel Sorunlar ve Din**, s. 191.

²⁴ Gündüz, **Küresel Sorunlar ve Din**, s. 193.

²⁵ Gündüz, "Başkaldırı Geleneği ve Heterodoksi", **Bilimname**, C. 6, S. 3, Kayseri, 2004, ss. 78-82.

Her ne kadar 312 Milan fermanıyla Hıristiyanlığın, devletle güç birliği yaparak siyasallaşma sürecine girdiği kabul edilse de, gerçekte kilise bundan önce de siyasi bir kurumdu. Her çağda kendisini Hıristiyanların temsilcisi ve hamisi gören kilise heretik akımlarla mücadele konusunda her türlü yolu kendisine mübah görmüştür.²⁶ Bu mücadelede siyasi entrikalar, illegal ve gayri ahlâkî tavırlar söz konusu olmuştur.

Kökleri Hıristiyanlığın ilk dönemlerine kadar uzanan ortodoksi-heterodoksi çatışması beraberinde mezhepleşmeleri de getirmiştir. Beşinci yüzyılda konsillerde sapkın ilan edilen çeşitli monofizit ve diyofizit kiliseler, ana gövdeden koparak kendi kiliselerini kurmuşlardır. Aynı şekilde dokuzuncu yüzyılda iyice canlanan ve on birinci yüzyılda ayrılıkla sonuçlanan Roma-Bizans çekişmesi beraberinde Katolik ve Ortodoks kiliselerinin ayrılığını getirmiştir. Benzer bir durum on beşinci ve on altıncı yüzyıllardaki reform hareketlerinde yaşanmıştır.²⁷ İki bin yıllık Hıristiyan tarihinde yüz elliye yakın heretik akımdan bahsedilmektedir. Bunların ayrılış nedenleri genellikle teslis, kilise, İncil vb. konulara dayanmaktadır.²⁸ Günümüzde, özellikle Protestan kilisesi bünyesinde birbirinden oldukça farklı teolojileri temsil eden birçok mezhep bulunmaktadır.

B. Kaynakların Değerlendirilmesi

1. Klasik Kaynaklar

Montanizm hakkındaki en eski bilgiler Kilise Babalarının yazmış olduğu risalelerdir. Ancak Tertullian'ın eserleri haricindekiler, Montanizm'i çürütmek amacıyla kaleme alınmışlardır. Montanizm hakkındaki bilgilerimiz, Montanistlerin inançları ve dini ritüelleri hakkındaki argümanlarımız daha çok söz konusu mezhebe müntesip bulunan Tertullian (155-220) 'a aittir.²⁹

Diğer erken dönem Hıristiyanlıktaki heretik akımlar gibi Montanizm hakkındaki bilgilerimizi de büyük ölçüde heretiklere karşı yazılmış olan polemik kitaplarına

²⁶ Bilal Baş, "Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Aryüşçülük Mezhebi", **Divan**, C. II, S. 9, İstanbul, 2000, ss. 176-177.

²⁷ Gündüz, **Küresel Sorunlar ve Din**, ss. 196-197.

²⁸ Kadir Albayrak, "İznik Konsili Öncesinde Ve Sonrasında Heretik Hıristiyan Akımları", **Uluslararası İznik Sempozyumu**, İstanbul, 2005, s. 110.

²⁹ Ronald E. Heine, "Montanus, Montanism", **The Anchor Bible Dictionary**, , ed. David Noel Freedman , New York, 1992, Vol. IV, pp. 898-902.

borçluyuz.³⁰ Kelime olarak savunma anlamına gelen apoloji, belli bir saldırı veya suçlama karşılığında Hıristiyanlığı savunmayı ifade etmektedir.³¹ İşte bu amaçla kilise babaları tarafından eserler yazılmıştır. Montanizm çalışmalarını zor ve aynı zamanda ilgi çekici kılan, anti-Montanist söylemle yazılan eserlerin önyargılı ve düşmanca kaleme alınması, bunun yanında Montanistlerin yazdığı eserlerin sayıca az olmasıdır. Bu eserler çapraz okumaya tabi tutulduğunda çok ciddi farklılıklar ve çelişkiler göze çarpmaktadır. İlk dönem Kilise babalarından Epiphanius, Hippolytus, Tertullian, Origen konuyla ilgili bize önemli bilgiler vermektedir. Dördüncü ve beşinci yüzyıllarda İskenderiyeli Didymus'un Dialexis (Bir Montanist ve Ortodoks Arasındaki Diyalog) adlı çalışması, Flastrius ve Augustine'nin çalışmaları değerlidir.³²

İkinci yüzyılda ortaya çıkan apologia (Hıristiyan savunusu) yazarlarının kaleme aldığı eserler, çağlarının problemlerini günümüze aktarmada son derece önemlidir. Kilise tarih yazıcılığının babası olarak kabul edilen Filistin Caesarea Piskoposu Eusebius (260-339)'un Historia Ekklesiastika (Kilise Tarihi) adlı eseri hem orijinal Yunan dilinde mevcut hem de modern batı dillerinde tercümelere bulunmaktadır. Bu eser Hz. İsa'dan 324 yılına kadar olan süreci kapsar.³³ İlk dönem eserlerden özellikle Eusebius (263-340) ve Epiphanius (315-403) tarafından yazılanlar³⁴, Montanizm'in Frigya'da ilk ortaya çıktığı dönemi aydınlatması açısından son derece önemlidir. Eusebius, Montanizm'in ilk dönemiyle ilgili verdiği bilgileri iki kaynağa dayandırır: Bunlardan ilki, adı bilinmeyen bir yazara aittir ve eserin yazımı Montanist kadın peygamberlerden Maximilla'nın ölümünden 13 yıl sonra gerçekleşmiştir. Birincisi kadar olmasa da iktibas yaptığı diğer eser Apollonius'a aittir. Bu eser Montanizm'e reddiye niteliğindedir ve Montanus'un peygamberlik iddiasından yaklaşık 40 yıl sonra kaleme alınmıştır. Epiphanius yararlandığı sözlü ve yazılı kaynakların kimliği hakkında bilgi vermese de, bunların II. yüzyılın sonu ile III. Yüzyılın başına ait olduğu tahmin edilmektedir. Tertullian'ın yazdıkları Montanizm'i

³⁰ Antti Marjanen, "Montanism: Egalitarian Ecstatic New Prophecy", **A Companion to Second-Century Christian Heretics**, ed. Antti Marjanen- Petri Luomanen, Brill, 2005, p. 185.

³¹ Muhammet Tarakçı, "Hıristiyan Düşüncesinde Apoloji ve St. Thomas Aquinas", **UÜİFD**, C. 14, S. 2, 2005, s. 136.

³² Trevett, a.g.e., p. 4.

³³ Kaçar, **Geç Antikçağda Hıristiyanlık**, s. 15.

³⁴ Onlar eserlerini ikinci yüzyılın sonlarında ve üçüncü yüzyılın başlarında kaleme almışlardır. Bilgilerini de Gaius, Apollonius, Serapion of Antakya, Gaul ve isimlerini vermedikleri bazı yazarlardan aktarmışlardır. Bkz. Antti Marjanen, a.g.m., p. 186.

anlamak açısından, bir montanist tarafından yazılması noktasında önemli olmakla beraber ilk dönem Frigya Montanizm'i hakkında fazla bilgi vermez.³⁵

İrenaeus (130-200) Heretiklere Reddiye (Adversus Omnes Haereses) adlı eserinde verdiği bilgilerin sıhhati, Nag Hammadi yazılarının bulunmasıyla teyit edilmiştir.³⁶ Konumuz açısından önemli olan İznik(325) ve İstanbul (381) Konsillerinin kayıtları maalesef günümüze ulaşmamıştır. Daha sonraki yıllarda toplanan Efes ve Kadıköy konsillerinin kayıtları neredeyse kelimesi kelimesine elimizde mevcuttur.³⁷ Diğer önemli anti-Montanist kaynakların yazarları ise; Irenaeus, Clement of Alexandria, Pseudo-Tertullian, Firmilian, Cyril of Jerusalem, Didymus of Alexandria ve Jerome'dir.³⁸

Kilise babaları içerisinde Kartacalı Tertullian (150-225), Latince yazan ilk apolojisttir. Aynı zamanda o ilk ve en önemli Latin heresiyolojisti olarak kabul edilir. Kendisinden önceki Grek apolojistlerin eserlerinden özellikle de Justin'den yararlandığını belirtmiştir.³⁹ Yazı dili olarak Latinceyi seçen ilk kilise babası olan Tertullian, böylece Hıristiyan Latincesinin terminolojisini oluşturan kişi olmuştur. Tertullian, yaşamının sonlarına doğru apokaliptik bir hareket olan Montanizme katılmıştır. O, özellikle Marcion'un öne sürdüğü, Eski Ahit'in kutsal kitap kanonuna dâhil olmadığı fikrine karşı çıkmış ve Eski Ahitle Yeni Ahit'in bir uyum içinde olduğunu ortaya koyan ilk kilise babası olmuştur.⁴⁰ Tertullian'ın, Montanizm'i tanıtıcı fikirleri elimizdeki, Montanizm'e dair en otantik ve değerli fikirlerdir. Ama onun görüşlerini alırken, bu fikirlerin Montanizm'in ilk dönemlerini yansıtmadığını akılda tutmak gerekir. Onun teolojisinin apolojik kimliğinden etkilendiğini görmek mümkündür.⁴¹ Burada Perpetua ve Felicitatis'in mektuplarından da söz etmek gerekir.

İlk dönem Hıristiyan yazarların eserleri orijinal dillerinin yanı sıra, başta İngilizce olmak üzere çağdaş batı dillerinde mevcuttur.⁴² Bu çalışmamızda genellikle *Ante Nicene Fathers* ve *Nicene and Post Nicene Fathers* serisinde yayınlanan edisyonlar kullanılmıştır.

³⁵ Heine, a.g.m., p. 898.

³⁶ Şenay, a.g.e., s. 55.

³⁷ Kaçar, **Geç Antikçağda Hıristiyanlık**, s. 16.

³⁸ Antti Marjanen, a.g.m., p. 186.

³⁹ Şenay, a.g.e., s. 57.

⁴⁰ Thomas Michel, **Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş**, İstanbul, Ohan Basımevi, 1992, s. 124.

⁴¹ Antti Marjanen, a.g.m., p. 188.

⁴² Kaçar, **Geç Antikçağda Hıristiyanlık**, s. 17.

Kilise babalarının yazdıkları eserlerin dışındaki önemli bir kaynağımız da Montanist vahiylerdir. Eusebius ve Hippolytus' a göre; her ne kadar bugün elimize tam olarak ulaşmamış olsalar da Montanist metinlerin hiç de az olmadığını söyleyebiliriz. Hatta Hippolytus hareketin ilk liderleri ve aynı zamanda peygamberleri olan Montanus, Maximilla ve Priscilla'nın çeşitli eserler kaleme aldığını iddia etmektedir. Bu iddia, mümkün olmakla birlikte ispatlanmış da değildir.⁴³ Montanizm'den bize kalan çalışmalar peygamber vahiylerinin yer aldığı çalışmalardır. Bu çalışmalar modern dillere çevrilerek, üzerinde incelemeler yapılmıştır. Ancak bunların otantik olma durumları son derece zayıftır. Bu koleksiyonlar arasında Ronald Heine'nin derlediği; *The Montanists Oracles and Testimonia*⁴⁴ önemli olmakla beraber içersinde ciddi problemler barındırmaktadır.⁴⁵

Polemikçiler tarafından alıntılanan yaklaşık on beş tane vahiy bölümü, birçok kitabe ve otantik Montanist görüşlerin bulunduğu; aynı zamanda Montanist olan, Tertullian'ın eserleri⁴⁶ bize önemli bilgiler vermekle beraber, Montanizm'in birçok yönü henüz aydınlatılabilmemiş değildir. Gerek Montanist vahiyler ve gerekse heresiyolojik eserler bize Montanist peygamberlerin kişilikleri ve karakterleri hakkında malumat vermiyor. Verilen bilgiler ise daha çok karalamaya, hareketin liderlerini küçük düşürmeye yöneliktir. Montanus, ilk dönem Hıristiyan kaynaklarında genellikle olumsuz olarak nitelendirilmiştir. Ona yönelik; alçak, hilekâr, yobaz, yarı pagan, çıkarıcı gibi ithamlar kullanılmıştır.⁴⁷ Hippolytus (170-236) Frigya'da ortaya çıkan bu harekete, eğitimsiz ve basit insanların rağbet ettiğini söyler.⁴⁸ Tabii ki Montanistlerle ilgili öne sürülen uydurma ve karalamaları dikkate almıyoruz.⁴⁹

Genel olarak apolojist kilise babaları, ritüellerin Katolikliğiyle değil, teolojinin Katolikliğiyle ilgileniyorlar.⁵⁰ Konuyla ilgili temel problemimiz, Tertullian'ı hariç tutarsak, doğrudan Montanistlerin yazmış olduğu eserlere sahip olmamamızdır. Dolayısıyla bizler bu konudaki bilgilerimizi daha çok, kazanmış olan tarafın yani ana gövde kilise babalarının yazmış olduğu objektif olmayan eserlere dayandırmak durumundayız. Bu sınırlandırmayı

⁴³ Antti Marjanen, a.g.m., p. 187.

⁴⁴ Ronald E. Heine, ; *The Montanists Oracles and Testimonia*, Mercer University Press, Macon, 1989.

⁴⁵ Trevett, a.g.e., p. 3.

⁴⁶ Antti Marjanen, a.g.m., p. 186.

⁴⁷ Christine Trevett, *Montanism: Gender, Authority and the New Prophecy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 1.

⁴⁸ Heine, a.g.m., p. 898.

⁴⁹ Montanistlerle ilgili putperest, çocuk katili, zani gibi kötü yakıştırmalar yapılmıştır. Bkz. Antti Marjanen, a.g.m., p. 188.

⁵⁰ Şenay, a.g.e., s. 97.

kabul ettiğimizde, daha geniş bir kaynak yelpazesıyla karşı karşıya geliriz. Bu durumda ulaşılabilen bütün kaynaklara ulaşılmalı, ancak ilk dönem kilise babalarının yazdıklarını araştırmadan aktaranlar ve Montanizm karşıtı olanlara dikkat edilmelidir. Aksi takdirde yapılan çalışma objektiflikten uzak “tarihi yazan kesim”in yargılarıyla dolu olur.⁵¹ Montanizm’i çalışmak, bir bakıma ilk dönem Hıristiyanlığın geçirdiği değişim sürecine de şahit olmaktır.

2. Modern Kaynaklar

Din bilimleri ve arkeoloji bilimleri bu kadar çok gelişmesine rağmen, Montanizm hakkında kapsayıcı çalışmaların yeterli olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir.⁵² Montanizm, ikinci ve üçüncü yüzyıl Hıristiyanlığını konu alan eserlerde karizmatik, millenarianist/binyılcı ve kadını ön planda tutması gibi özellikleriyle, Hıristiyan kutsal kitap kanonunun oluşması ve teslis tartışmaları konularında yer alır.

Şüphesiz modern teolog ve dinler tarihçilerinin Montanizm’e bakışları birbirinden farklı olmuştur. R. Knox gibi kilise tarihçilerine göre, Montanizm’in önemi abartılmaktadır. Zira Tertullian’ın bu mezhebin propagandasına yönelik gayreti de zannedildiği gibi değildir. Örneğin Montanistler hiçbir suretle gnostikler kadar tehditvari olmamıştır. Buna karşın Edward Gibbon ise daha sert bir tavır izler ve adeta ilk dönem kilise babalarının tavrını takınarak kiliseyi savunmaya geçer.⁵³ Diğer bir grup araştırmacı, Montanistlerin daha sonraki birçok Hıristiyan akımına öncülük ettiğini savunmuştur. Böylece söz konusu hareket, Ortaçağdaki mistik anarşist hareketlerle ve çağdaş Yedinci Gün Adventistleri, Mormonlar ve Quietistlerle ilişkilendirilmiştir. Ancak bu karşılaştırmaları yaparken temkinli olmak gerekir.⁵⁴

Günümüzde Montanizm’le ilgili şu iki monografi oldukça önemlidir. Bunların ilki 1878 yılında John De Soyres tarafından kaleme alınan “*Montanism and Primitive Church*” adlı çalışmadır. Bu eser, uzun yıllar Montanizm üzerine yapılmış en kapsamlı araştırma ünvanını sürdürmüştür. İkincisi bugün Montanizm alanında yetkin bir isim olan Christine Trevett tarafından 1996 yılında hazırlanan “*Montanism; Gender, Authority and The New Prophecy*” adlı çalışmadır. Bu çalışmasında Trevett, oldukça geniş bir bibliyografyadan

⁵¹ Trevett, a.g.e., p. 3.

⁵² Trevett, a.g.e., p. 12.

⁵³ Trevett, a.g.e., p. 11.

⁵⁴ Trevett, a.g.e., pp. 14-15.

faidalanarak, Montanizm'i mümkün olduğunca objektif bir şekilde tarihsel ve doktrinel boyutlarıyla ele almaktadır.

Ayrıca, Montanizm'in önemli dini merkezlerinin bulunduğu coğrafya William Tabbernee gibi antropologların ve arkeologların dikkatini çekmiş ve buralarda kazı çalışmaları yapılarak muhtemel kentler keşfedilmeye çalışılmıştır. Bu arkeolojik kazı çalışmalarından elde edilen sonuçlar kitap olarak yayınlanmıştır.⁵⁵ Diğer yandan Montanizm epigrafisi üzerine yapılan çalışmalar da son derece önemlidir. W.M. Ramsay ve öğrencileri W.H.Buckler, J.G.C. Anderson ve özellikle William Calder bu alanda önemli isimlerdir. Daha yakın zamanlarda ise Elsa Gibson ve William Tabbernee'nin yayınladığı çalışmalar⁵⁶ kayda değerdir.⁵⁷

3. Türkçe Kaynaklar

Ülkemizde genel anlamda Hıristiyanlık tarihinin, özelde ilk dönem Katolik gelenekle heretik/rafizî geleneğin mücadelesinin yeterince çalışılmamış olması bizim Hıristiyanlığı anlamamız ve İslam-Hıristiyan ilişkilerini sağlam bir zemine oturtmamız noktasında ciddi bir sorundur.⁵⁸

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de Hıristiyanlığın ilk döneminde ortaya çıkmış heretik akımlarla ilgili yapılan çalışmaların ilki, kiliseyi uzunca bir süre meşgul eden ve monoteist bir yoruma sahip olan Aryüşçülük'le ilgilidir.⁵⁹ İkincisi, gnostisizmin etkisiyle düalist bir karaktere sahip olan ve Hıristiyanlıktaki ilk rafizi hareket olarak kabul edilen ve İslâm kaynaklarında da hakkında bilgi verilen Markûnîlik'le ilgili yapılan çalışmadır.⁶⁰ Üçüncüsü Hz. İsa ve Doketizmle ilgili yapılan yüksek lisans tezidir.⁶¹ Son olarak, yakın zamanda Donatizm üzerine bir çalışma yapılmıştır.⁶²

⁵⁵William Tabbernee-Peter Lampe, **Pepouza and Tymion: The Discovery and Archaeological Exploration of a Lost Ancient City and an Imperial Estate**, Walter de Gruyter, Berlin, 2008. (Bu eser Almanca, Türkçe ve İngilizce olarak bir arada yayımlanmıştır.)

⁵⁶William Tabbernee, **Montanist Inscriptions and Testimonia: Epigraphic Sources Illustrating the History of Montanism**, Mercer University Press, Macon, 1997.

⁵⁷Trevett, a.g.e., p. 4.

⁵⁸Şenay, a.g.e., s. 8.

⁵⁹Bilal Baş, Bir Hıristiyanlık Mezhebi Olarak Aryüşçülük, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1999.

⁶⁰Bülent Şenay, **İlk Rafizî Hıristiyan Kilisesi Markûnîlik**, Verka Yayınları, İstanbul, 2003.

⁶¹Bilal Temiz, Hıristiyanlıkta Heretik Bir Grup Olarak Doketizm ve İsa Anlayışı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2010.

⁶²Ramazan Turgut, Donatizm, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2011.

Montanizm’le ilgili Türkçe’de yapılmış olan müstakil çalışma yoktur. Konuyla ilgili Cengiz Batuk’un kaleme aldığı ve Montanistler’in millenarianist yönünü incelediği bir makalesi mevcuttur.⁶³ Yüksek lisansını, yurtdışında Montanizm üzerine yapan Turhan Kaçar’ın⁶⁴ ilgili birkaç makale ve tebliği bulunmaktadır. Son olarak; Adnan Şişman’ın kaleme aldığı makalede, daha çok Uşak ve civarında Montanistlerin en önemli merkezi olan Pepuza kentini bulmaya yönelik arkeolojik kazılara yüklenen anlam ve misyonerlik faaliyetleriyle ilgili endişeler dile getirilmiştir.⁶⁵

C. Amaç ve Yöntem

İlk dönem apokaliptik mezheplerden olan Montanizm’i işlediğimiz bu çalışmada amacımız, bir yüksek lisans tezinin sınırlarını aşmadan, şu an müntesibi kalmamış olan Montanist hareketi genel hatlarıyla incelemek ve tanıtmaktır. Tarihsel yöntem çerçevesinde klasik ve modern kaynakların verdiği bilgiler derlenip sınıflandırılacak; sonra kronolojik bir seyir içerisinde kompozite edilerek Montanizm’in hem tarihi hem de öğretisi ortaya konulacaktır. Ülkemizde Montanizm’le ilgili yapılan ilk çalışma olması sebebiyle, bazı eksikliklerin olacağını peşinen kabul etmekteyiz. Ümit ediyoruz ki, bu çalışma, erken dönem Hıristiyan geleneğini ve heretik akımları anlama noktasında bir katkı sağlar. Batı dillerinde bu konular ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Şu an yaşadığımız topraklarda ortaya çıkmış olan bu hareketi tanımanın dinler tarihi yanında ilk çağ Anadolu tarihini anlama noktasında da önemli olduğu kanaatindeyiz. Şüphesiz Montanist gelenek, kendisini keşfedecek, derinlemesine irdelenecek ve Hıristiyanlığın iki bin yıllık tarihinin izini sürecektir araştırmacıları beklemektedir.

⁶³ Cengiz Batuk, “Millenarianist Bir Hareket Olarak Montanizm”, **Milel ve Nihal**, C. I, S. 1, 2003, ss. 41-71.

⁶⁴ Turhan Kaçar, *Montanizm: The Rise of Ecstatic Millenarism in the Early Church*, University of Wales, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Swansea, 1996.

⁶⁵ Adnan Şişman, “Misyonerlik Faaliyetleri ve Uşak’ta Montanizm’e Dair Çalışmalar”, **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. III, S. 2, Afyon, 2001.

BİRİNCİ BÖLÜM

MONTANİZM'İN DOĞUŞU VE YAYILIŞI

I. MONTANİZM'İN DOĞUŞU

A. Montanizm'in Ortaya Çıktığı Coğrafya

Şüphesiz hiçbir düşünce veya dinî oluşum coğrafyadan ve sosyo-ekonomik şartlardan bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla dinî bir hareket incelenirken, mutlaka bölgenin coğrafi özellikleri, sosyal yapısı, dinî hayatı ve insan yapısı gibi özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Montanizm ilk olarak Küçük Asya (Anadolu)'da, Frigya bölgesinin Ardabau, Pepuza ve Tymion köyleri/kasabaları üçgeninde ortaya çıkmıştır.⁶⁶ Frigya (Phrygia); sınırları çeşitli dönemlerde değişmekle beraber, kabaca Sakarya nehriyle Büyük Menderes nehirleri arasındaki bölgeye verilen addır. İsmi, bölgeye MÖ. 13. yüzyılda gelen Frigler'den alan bu coğrafya önemli ticaret yollarına sahiptir.⁶⁷ Frigya, Roma devleti tarafından ele geçirildikten sonra devletin batı bölgesi olarak kabul edilmiştir.

Montanus'un vaazlarına ilk defa başladığı yer Ardabau'dur.⁶⁸ Pepuza ve Tymion kentleri ise Montanist Peygamberler tarafından Kudüs olarak nitelendirilmiş ve kehanetin buralarda gerçekleşeceği belirtilmiştir. Bu üç kent Montanizm açısından son derece önemli olmakla beraber, bunlardan Ardabau, Mysia'da⁶⁹ yer alırken Pepuza ve Tymion ise Frigya bölgesinde bulunmaktadır. Montanizm, Frigya ve çevresinde hızlı bir şekilde yayılmasına rağmen, Montanistlerin etkin olduğu dönemlere ait kitabelerde Frigya dilinin kullanıldığına dair delile rastlanmamıştır. Bu da, bölgenin Helenleştiğini göstermektedir.⁷⁰

⁶⁶ Marjanen, a.g.m., p. 190.

⁶⁷ Cemil Bülbül, "Eski Anadolu Tarihinde Frigler", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. II, S. 27, 2009, s. 92.

⁶⁸ Bu köyün ismi bazı kaynaklarda Ardaban, bazılarında ise Ardabau olarak geçmektedir.

⁶⁹ Mysia, bugünkü Balıkesir, Çanakkale ve Bursa illerinin bulunduğu bölgenin adıdır.

⁷⁰ Trevett, a.g.e., pp. 15-18.

Montanizm'i anlama çabasıyla Frigyalıların kültürü ve insanları hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Yorumların ortak sonucu; mistik, dindar ve tutucu kavramlarıyla özetlenebilir. Bu yapı Montanizm'in ortaya çıkması için bulunmaz bir fırsattır.⁷¹ Hippolytus (170-236) Frigya'da ortaya çıkan bu harekete eğitimsiz ve basit insanların rağbet ettiğini belirtmektedir.⁷² Hıristiyanlıktan önce Frigya'da tam bir paganizm hâkimiyeti söz konusudur. Friglerin birçok tanrısı olmakla beraber içlerinden en meşhuru Ana Tanrıça Kibele'dir. Montanizm'in menşei konusundaki tartışmalarda görüleceği üzere, hareketin kadınlar konusundaki tutumu ile Kibele-Attis kültü birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Aynı şekilde bu coğrafyada kehanetle ilgili spekülasyonlara da sıkça rastlanmaktadır.⁷³ Hıristiyanlığın bu coğrafyaya nasıl ulaştığı hakkında geniş bir bilgiye sahip değiliz. Pavlus, üçüncü misyon yolculuğunda Frigya bölgesine de gitmiş⁷⁴; ancak, Montanizm'in bu üç önemli kentinden hiçbirisine (muhtemelen büyük olmadıkları için) uğramamıştır. Çünkü Pavlus, seyahatlerinde büyük kentleri hedef almıştır. Montanistlerin, fikirlerini Pavlus ve diğer Havarilere dayandırmamalarının sebebi de bu olmalıdır.⁷⁵

Hareketin ilk olarak ortaya çıktığı yer olan Ardabau/Ardaban'ın nasıl bir yer olduğu bilinmemektedir. Kimi araştırmacılar gerçekte coğrafi olarak böyle bir yerin bulunmadığını, bunun sembolik bir isimlendirme olduğunu söylemektedir. Bu iddialarına Ezra'nın dördüncü kitabında geçen⁷⁶ Ardat/Ardab isminin geçtiği bölümü delil olarak göstermektedirler. Bu araştırmacılara göre, Ardabau/Ardaban ismi Göksel Kudüs'ün ineceği yer olmasından hareketle verilmiştir. Fakat bu ihtimal pek mümkün görünmüyor. Çünkü söz konusu metinde geçen Ardat ıssız bir yerdir ve Eusebius'un bilgi kaynağı olan papazın verdiği Ardabau ile ilgili bilgilerle örtüşmemektedir.⁷⁷ Üstelik Montanizm'e göre Göksel Kudüs Ardabau'ya değil Pepuza'ya inecektir. Ardabau ile ilgili bilinmezlik şimdilik devam etmektedir.⁷⁸

İlk dönem şehir Hıristiyanlığı hakkında bilgi bulunmasına rağmen, kırsal kesimde yaşayan paganların Hıristiyanlığa geçişinin nasıl olduğu yeterince bilinmemektedir. Ortaya

⁷¹ Trevett, a.g.e., p. 19.

⁷² Heine, a.g.m., p. 900.

⁷³ Trevett, a.g.e., p. 26.

⁷⁴ Süleyman Turan, Pavlus'un Misyon Anlayışı, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2004, s. 79.

⁷⁵ Trevett, a.g.e., p. 16.

⁷⁶ "Böylece meleğin beni yönlendirdiği Ardat diye adlandırılan tarlaya gittim. Orada çiçeklerin arasına oturdum. Yiyeceğim tarlada yetişen neyse oydu, gönül hoşnutluğuyla yedim." 4.Ezra 9:26

⁷⁷ Eusebius, **Church History**, 5.16.7.

⁷⁸ Marjanen, a.g.m., p. 190.

çıkan miladi 205 tarihli Tymion yazıtından hareketle, Pepuza ve çevresinin ciddi sosyo-ekonomik sıkıntılar içerisinde bulunduğu, vergilerin halka ağır geldiği buhranlı bir dönemde Montanus'un millenarianist söyleminin halk üzerinde büyük bir etki meydana getirdiği, bu durumun çevredeki kolonilere ve İstanbul, Roma ve Kartaca gibi şehirlere kadar uzandığı söylenebilir.⁷⁹

Pekiye Montanist hareketin bu üç önemli kenti nerededir?⁸⁰ Yakın zamana kadar Pepuza ve Tymion şehirlerinin yerlerinin tam olarak bilinmemesi araştırmacılar açısından büyük bir problemdi. Ancak son dönemde yapılan iki arkeolojik kazı Montanizm açısından son derece önemli olan Pepuza ve Tymion kasabalarının yerleşim yerleri hakkında bizleri umutlandırmıştır. Bunlardan ilki Uşak Arkeoloji Müzesi'nin başkanlığındaki bir ekip tarafından yapılan kazıdır ki, sonucunda Tymion'la ilgili olduğu sanılan bir mermer levha bulunmuştur. Susuzören köyü yakınlarında bulunan bu yazıtın Antik Tymion civarında olduğu sanılmaktadır. Bu kazı çalışmasından iki yıl sonra William Tabbernee başkanlığındaki ekip tarafından aynı bölge çevresinde yapılan çalışmalar neticesinde bir Bizans Manastırı'na rastlanılmış ve bunun Pepuza' da kurulduğu tahmin edilmiştir. Karayakuplu Köyü civarındaki bu manastırın gerçekten Pepuza'yı işaret edip etmediğini ilerleyen zamanlardaki arkeolojik çalışmalar belirleyecektir.⁸¹

Pepuza'nın kurulduğu coğrafyanın tartışmalı olmakla beraber, genellikle Denizli ve Uşak illerine bağlı olan Bekilli, Karahallı ve Süller ilçeleri civarında olduğu sanılmaktadır. Montanizm üzerine çalışmalarıyla tanınan Trevett'in tercihi her ne kadar Bekilli yönündeysede, bunu diğer ihtimallerden güçlü kılacak bir delilinin olmadığını da itiraf etmektedir.⁸² Yapılan kazı çalışmalarıyla tarihsel veriler bir arada değerlendirildiğinde, Pepuza'nın güneyinde yer alan 1141 m. yüksekliğindeki Ömerçalı Dağı'ndan bakıldığında, Kanyondaki Pepuza'yı ve yüksek platodaki Tymion'u görmek mümkündür. Böylece Göksel Kudüs'ün inişini izleme imkânı vermektedir.⁸³ Çok kabul görmese de, diğer bir görüş, aslında bu üç önemli kentin tek bir kent olduğu yönündedir.⁸⁴

⁷⁹William Tabbernee - Peter Lampe, a.g.e., p. 154.

⁸⁰ Pepuza Frigya'nın küçük bir yerleşim yeri olmasına karşın, Ardabau tarihi verilerde geçmemektedir.

⁸¹ Marjanen, a.g.m., pp. 190-191.

⁸² Trevett. a.g.e., p. 22.

⁸³William Tabbernee - Peter Lampe, a.g.e., s. 171.

⁸⁴ Trevett, a.g.e., p. 23.

Bölgede yapılan bu çalışmalar farklı şekillerde yorumlanmış; arkeolojik kazı sonuçları bazı basın organlarınınca manşete taşınıp dünyanın kayıp yedinci mezhebinin ülkemizde bulunduğu duyurulmuştur.⁸⁵ Ancak Adnan Şişman'a göre, yakın zamanda ABD' den William Tabbernee ve Heidelberg Üniversitesinden Peter Lampe tarafından Uşak'ın Karahallı ilçesi Karayakuplu köyü çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında, kayıp yedinci mezhep olarak bilinen Montanizm'in merkezi olan Pepuza'yla ilgili bulgulara ulaşıldığına dair bilgiler ihtiyatla karşılanmalıdır. Misyonerlik faaliyetleri, ekonomik ve siyasi etmenlerle birlikte göz önünde bulundurulmadan inanç turizmi rüyasına kapılmak beraberinde ciddi problemler getirebilir.⁸⁶

B. Montanizm'in Ortaya Çıkışı

1. Montanizm Ne Zaman Ve Hangi Söylemle Ortaya Çıktı?

Montanizm'in Küçük Asya'daki gelişimi hakkında bilgi veren kaynaklar Martyrdom of Polycarp, Eusebius, ve Epiphanius'tur.⁸⁷ Montanizm üzerine yapılan çalışmalarda hareketin doğuş safhası bu üç kaynağa dayandırılır. Dolayısıyla Montanizm'in ilk dönemlerini Anti-Montanistlerden öğrenmek durumunda kalıyoruz.⁸⁸ Buna karşın, bir Montanist olan Tertullian'ın eserlerinde hareketin ilk defa tarih sahnesine çıkışıyla ilgili bir bilgiye rastlamak mümkün değildir.⁸⁹

Söz konusu kaynaklarda Montanus'un Hıristiyanlık öncesi hayatıyla ilgili bir takım bilgiler yer almıştır. Fakat verilen bilgilerin çelişkili olması, o dönemde son derece popüler olan Hıristiyan polemikçilerin etkisini akla getirmektedir. Örneğin ilk dönem kaynaklarından biri Montanus'un bir Apollo rahibi olduğunu iddia ederken,⁹⁰ diğeri onu bir Kibele rahibi olarak betimlemektedir.⁹¹ Hareketin kurucusu olan Montanus'un doğum tarihi bilinmemekle beraber, onun Mysia bölgesindeki Ardaban köyünden olduğu bilinmektedir. Putperest bir ailede doğan Motanus'un bir Kibele (Cybele) rahibi iken

⁸⁵<http://www.milliyet.com.tr/2001/11/11/guncel/gun04.html> (01.08.2011)

⁸⁶ Şişman, a.g.m., s. 6.

⁸⁷ Trevett, a.g.e., pp. 47-48.

⁸⁸ Hareketin ilk safhalarıyla ilgili bilgiler Eusebius'un Kilise Tarihi'ne (5.16-18) ve Epiphanius'un Panarion'una (48. bölüm) dayandırılır.

⁸⁹ De Soyres, a.g.e., p. 26.

⁹⁰ Eusebius, a.g.e., 5.16.17.

⁹¹ Dördüncü yüzyıl teologlarından Jerome'nin bakış açısına göre Montanus Hıristiyan olmadan önce bir Kibele rahibiydi ve hadım edilmişti. Ancak Jerome'den önceki anti-montanist yazarların böyle bir nitelirmede bulunmamış olması, bunun muhtemelen karalama amacıyla öne sürülen bir iftira olabileceğini gösteriyor. Bkz. Jerome, Letters 41, Marcella; W. H. C. Frend, **The Rise of Christianity**, Fortress, Philadelphia, 1984, p. 253.

sonradan Hıristiyan olduğu iddia edilmişse de, bu ilk dönem Hıristiyan polemikçilerin, muhtemelen hareketi küçük düşürmek için öne sürdükleri bir görüştür. Hıristiyanlığa göre henüz yeni dine girmiş olan bir insanın kilise hiyerarşisinde bir yer alması mümkün değildir. Bu duruma Yeni Ahit'te de vurgu yapılır.⁹² Dolayısıyla heresiolojik eserlerde çizilen Montanus portresine şaşmamak gerekir. Kimi araştırmacılar, bu tutumu alışıldık dinsel öfkenin dışavurumu olarak nitelemişlerdir.⁹³

Montanus muhtemelen 130 yılında fikirlerini yaymaya başlamıştır. Onun geniş bir kitleyi bulan takipçileri arasında üst sosyal sınıftan kadınlar da bulunmaktadır. Üstelik fikirleri sadece Frigya ve Küçük Asya ile sınırlı kalmamış, Roma ve Kartaca'ya kadar ulaşmıştır. Montanus'un geride yazılı bir eser bıraktığı iddia edilmiş, Sibylline Oracles'da onun eserlerinin bulunduğu söylenmiştir. Ancak elimizde sadece onun sözlü geleneğinden bazı bölümler mevcuttur. Anti-Montanistlere göre o delirmiş; yaşadığı utanç verici hayatını, tıpkı ihanet eden Judas gibi, intihar ederek sonlandırmıştır.⁹⁴ Ne var ki Montanus ve Maximilla'nın intihar ettikleri iddiası da güvenilir değildir.⁹⁵

Montanizm'in doğuş tarihi tartışmalıdır.⁹⁶ Bu konuda çoğunlukla Eusebius ve Epiphanius'un verdikleri tarihler referans alınır. Eusebius, Montanizm'in 172 veya 173 yıllarında ortaya çıktığını belirtir.⁹⁷ Buna karşın daha erken bir tarihi referans alan Salamis Piskoposu Epiphanius 156/157'de karar kılmaktadır.⁹⁸ Verilen bu tarihler ilim adamları arasında ihtilafa sebep olmuştur. Çoğunlukla Epiphanius'un görüşü kabul edilmektedir. Eusebius'un daha geç bir tarih vermesi ise onun, öne çıkan bir olayı, örneğin Pepuza'ya hicreti veya Montanus'un yenilikçi fikirlerini ilân etmesini temel almasından kaynaklanmış olabilir.⁹⁹ Başlangıç tarihi ile ilgili değerlendirmelerde bulunan De Soyres'e göre hareket 130 yılında ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰ Trevett ise, Eusebius ve Epiphanius' un verdikleri tarihleri, metin içi ve karşılaştırmalı bir analize tabi tutmuş ve Eusebius'un verdiği tarih olan 172'yi daha makul bulmuştur. Ona göre hareketin ortaya çıktığı tarih muhtemelen 169-176

⁹²Pavlus'tan Timoteos'a Birinci Mektup 3:6 "Gözetmen yeni iman etmiş biri olmamalı. Yoksa gurura kapılıp İblis'in uğradığı yargıya uğrayabilir."

⁹³ Chadwick, a.g.e., p. 114.

⁹⁴ Eusebius, a.g.e., 5.16.13.

⁹⁵ Antti Marjanen, a.g.m., p. 189.

⁹⁶ Montanizm'in ortaya çıktığı tarihle ilgili tartışmalar için bkz. Timothy D. Barnes, "The Chronology of Montanism" *Journal of Theological Studies*, Vol. XIX, Yıl 1970, pp. 403-408.

⁹⁷ Eusebius, a.g.e., 5.16.7.

⁹⁸ Epiphanius, *Panarion*, Trans. Frank Williams, E.J.Brill, Leiden, 1994, 48.1.2.

⁹⁹ Lawlor, a.g.m., p. 828.

¹⁰⁰ Batuk, a.g.m., s. 43.

yıllarıdır.¹⁰¹ Kimi araştırmacılar da iki tarihi uzlaştırma yoluna giderek 157'yi kuruluş tarihi olarak kabul etmişler, 170'leri ise kiliseden dışlanma tarihi olarak görmüşlerdir.¹⁰² Montanizm'in doğuş tarihini tam olarak saptamak mümkün değilse de, söz konusu hareketin taraftarlarının 177 yılından önce ortodoks kiliseden ayrıldığını söylemek mümkün görünmektedir.

Montanus'tan sonra hareketin en önemli isimleri Kutsal Ruh'un içinde konuştuğu Maximilla ve cin çıkarmakla meşhur olan Priscilla'dır.¹⁰³ Bu ikisi sadece hareketin müntesibi değil aynı zamanda vahiy alan peygamberleridir. Rivayetlere göre bu iki kadın Montanist olduktan sonra kocalarından boşanmışlardır. Apollonius'a göre Maximilla ve Priscilla kendi kocalarından ayrıldıktan sonra Kutsal Ruh tarafından görevlendirilmişlerdir.¹⁰⁴ Burada kocalarının, eşleri yeni dini harekete girdiği için onlardan boşandıkları akla gelebilir; ancak sonradan kaleme alınan polemik türü eserler, kadınların söz konusu durumda kendilerinin etkin olduğunu göstermektedir.¹⁰⁵ Apollonius'dan aktarıldığına göre Montanistler Priscilla'nın bakire olduğunu düşünüyorlardı.¹⁰⁶ Böylelikle onlar hareket için son derece önemli çalışmalarda bulunmuş ve peygamber olarak kabul edilmişlerdir. Hareketin en önemli merkezi, Yeni Kudüs'ün gökyüzünden ineceği kasaba olan Pepuza aynı zamanda Priscilla'nın doğduğu yerdir. Bununla beraber Maximilla'nın doğum yeri olan Tymion da önemli bir beldedir.¹⁰⁷ Maximilla dinî otorite açısından oldukça etkindir. Bunu gerek Tertullian'ın ve gerekse muhalif tarihçilerin ifadelerinden anlamak mümkündür. Hareketin diğer önemli kadın peygamberi Quintilla'dır. Epiphanius'un açıklamaları doğru ise, Quintilla'yı peygamber kabul etmek gerekir. Ancak ilerleyen zamanlarda Quintillianistler şeklinde bir zümreden bahsedilmesi, "acaba Quintilla, Montanist ana düşünceden farklı mı düşünüyordu" sorusunu akla getirmektedir. Ayrıca Tertullian'ın vaftiz konusunda onu eleştirmesi düşündürücüdür.¹⁰⁸ Epiphanius'a göre üçüncü bir kadın peygamber olarak zikredilen Quintilla, Priscilla ile aynı kişidir.¹⁰⁹ Ancak bunun bir iftira olma olasılığı da vardır. Montanist hareketin kadın peygamberlerinden olan

¹⁰¹ Trevett. .a.g.e., pp. 26-29.

¹⁰² Kaçar, "Montanizm: Erken Dönem Kilise'de Çatışan Gelenekler" **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Yayınları, C. XVII, S. 1, İzmir, 2002, s. 41.

¹⁰³ Lawlor, a.g.m., p. 528.

¹⁰⁴ Eusebius, a.g.e., 5.19.3.

¹⁰⁵ Antti Marjanen, a.g.m., p. 189.

¹⁰⁶ Eusebius, a.g.e., 5.18.3.

¹⁰⁷ Batuk, a.g.m., s. 46.

¹⁰⁸ De Soyres, a.g.e., p. 34.

¹⁰⁹ Epiphanius, a.g.e., 49.1.

Priscilla, İsa'yı parlak kadın kıyafetleri içerisinde gördüğü bir vizyondan bahsetmiştir ki şöyledir: “*Süslü elbiseler giyen İsa kadın görünümünde bana geldi. Hikmeti içime yerleştirdi ve dedi ki, bu yer (Pepuza) kutsaldır ve Kudüs, cennetten işte buraya gelecektir*”.¹¹⁰ Hareketin önemli iki kadını olan Priscilla ve Maximilla'nın, yeni öğretilerini anlatırken kadın olmanın avantajlarını kullandıkları, örneğin makyaj yapıp süslü kıyafetler giyerek köylü kadınlar ve erkekler üzerinde etkili oldukları kaynaklarda geçmekle beraber, muhalif kaynaklarda geçen bazı yakıştırmaların gerçek dışı olabileceği unutulmamalıdır.¹¹¹

Hareketin üç önemli peygamberinden (Montanus, Maximilla ve Priscilla) biri olan Maximilla diğer ikisinden sonra yaklaşık 179-180 yıllarında ölmüştür ve böylece ondan sonra peygamber gelmemiştir.¹¹² Ölüm yılı genellikle hareketin birinci evresinin sonu olarak kabul edilmektedir. Ancak konunun çağdaş uzmanlarından olan Trevett'e göre, son ölenin Maximilla olması şüphelidir ve daha da önemlisi, hareketin evrelere ayrılmasında kurucuların hayatta olması temel alınmamalıdır. Çünkü onların ölümü harekette nasıl bir farklılık yaşandığına dair yeterli bilgimiz olmadığı gibi hayatta olduğu dönemle ilgili birçok bilinmeyen de söz konusudur. Bunun yerine Katolik kilisenin tepkisinin temel alındığı bir dönemeleme daha makul olacaktır. Çünkü Montanizm bir yönüyle kiliseye karşı bir tepki hareketidir ve kilisenin tavrına göre şekillenmiştir.¹¹³

Montanist olan Perpetua ve Felicitas, şehit edilmelerinin ardından adeta ilk dönem Hıristiyan tarihinde sembolik birer isim olmuşlardır. Perpetua ve Felicitas'ın şehit olma öyküleri oldukça dokunaklıdır ve sadece Montanistleri etkilemekle kalmamış, aynı zamanda Hıristiyan tarih kitaplarında en çok ilgi çeken bölümlerden biri olmayı da başarmıştır.¹¹⁴ Hareketin diğer ikinci kuşak önemli liderleri ise Themiso, Theodotus, Alexander, Alcibiades, Eschines, Miltiades, Proclus (veya Proculus,) Lucius ve (bazı modern yazarlara göre) Athenagoras' tır. Bunlardan ilkinin Yeni Peygamberlik prensiplerini ortaya koymak için mektuplar/risaleler yazdığı, Eschines ve Proclus'un ise

¹¹⁰Epiphanius, a.g.e., 49.1.

¹¹¹Batuk, a.g.m., s. 46.

¹¹²Lawlor, a.g.m., p. 830; Trevett, a.g.e., p. 13.

¹¹³Trevett, a.g.e., p. 14.

¹¹⁴De Soyres , a.g.e., p. 44.

Montanizm'in bünyesindeki iki ayrı akıma öncülük ettikleri bilinmektedir.¹¹⁵ Diğerleri hakkında fazla bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Hareketin kurucusu olan Montanus'la kadın peygamberler Priscilla ve Maximilla, Kutsal Ruh'la konuştuklarını ve insanlara son vahyi getirdiklerini iddia etmişlerdir. Böylece onlar İsa'nın çok yakın bir zamanda Pepuza (veya Tymion) kentine ineceğini ve insanların sıkı bir oruç/perhizle buna hazırlanmalarını söylemiştir.¹¹⁶ Hareketin zuhurundan kısa bir süre sonra Montanus, Tymion yakınlarındaki Pepuza'yı kendisi ve takipçileri için merkez olarak seçmiş ve Kudüs olarak adlandırmıştır. Burası hareketin merkezi olmakla kalmamış aynı zamanda Doğu Montanizmi'nin kutsal şehri de olmuştur. Böylece birçok bölgeden gelen Montanistler burada toplanmıştır.¹¹⁷

Kitabı Mukaddes'teki ilgili pasajları¹¹⁸ dayanak alan Montanus kendisini Paraklit olarak tanıtmaktadır. Onun en büyük amacı, Pepuza ve Tymion' da İsa'nın ikinci gelişini bekleyen ve tüm seküler bağlardan kurtulan Azizlerden oluşan Hıristiyan bir toplum oluşturmak için samimi Hıristiyanları bir araya getirmektir. Bu iki kasabadan özellikle Pepuza daha bir önemlidir.¹¹⁹

Montanizm, Katolik gelenekten farklı olarak piskoposların egemenliği yerine peygamberlerin (prophetes) söylemine sahip kıyamet ideolojisi geliştiren esrik (ecstatic) bir Hıristiyan mezhebidir.¹²⁰ Montanist peygamberler özellikle eskatolojik vizyonlarını halka vaazederek göksel Kudüs'ün ineceği coğrafyayı bildiriyorlardı. Böylece onlar dinî ilahiler, vizyonlar, dua ve ibadetleriyle toplumsal hayatta önemli bir yer tutuyorlardı.¹²¹ Montanist peygamberler vecd halinde aldıkları vahyin doğrudan tanrı kaynaklı olduğunu iddia etmekte idiler. Bu hareketin en çok dikkat çeken iki yönü; başta oruç olmak üzere vurgu yaptığı asketizm ve eskatolojidir. Montanistleri Katoliklerden ayıran temel özellikler, peygamberlerin vecd halinde aldıkları vahiy ve hareketin öğretisindeki sertliktir.¹²² Montanizm kiliseyi ve inananları Hıristiyanlığın ilk zamanlardaki şekline,

¹¹⁵ Eusebius, 5.18.3.; 5.3.4.; 18.5,9.

¹¹⁶ Kurt Aland, "Montanism", **Encyclopedia of Religion (ER)**, ed. Mircae Eliade, Vol. 9, New York, 1987, pp. 81-82.

¹¹⁷ Lawlor, a.g.m., p. 829.

¹¹⁸ Yuhanna, 16:7,13; 14:16, 26; 15:26.

¹¹⁹ Batuk, a.g.m., s. 44.

¹²⁰ Turhan Kaçar, "Montanizm: Erken Dönem Kilise'de Çatışan Gelenekler", s. 40.

¹²¹ Dennis E. Groh, "Montanism", **Encyclopedia of Early Christianity**, ed. Everett Ferguson, Garland Publishing, Newyork, 1990, p. 623.

¹²² Groh, a.g.m., p. 622.

çoşkusuna kavuşturmak istemektedir. Kilise başlangıçtaki şekline dönmeli ve inananlar doğrudan Kutsal Ruh'un rehberliğine başvurmalıdır.¹²³

Kuşkusuz Montanizm'in doğuşunda sosyo-ekonomik şartların önemli bir etkisi söz konusudur. Gerçekten de bu devirde, özellikle askeri ve ekonomik sahada ciddi sıkıntılar vardır¹²⁴ ve kriz dönemlerinde kurtarıcı beklentisi bilinen bir gerçektir. Anadolu halkının gündeminden bu krizlerin düşmemesi Montanizm'in doğuşunu tetikleyen önemli bir etkindir.¹²⁵ Dolayısıyla Montanizm uygun bir zaman ve mekânda ortaya çıktığı için kısa sürede yayılma imkânı bulmuştur. Hıristiyanlığın baskı ve zulüm altında olduğu bir dönemde, Montanus'un; dünyanın sonunun geldiğini, Pepuza'da göksel Kudüs'ün kurulacağı ve yakın bir zamanda İsa'nın gelerek bin yıllık krallığı kuracağını haber vermesi kitleler üzerinde büyük bir etkiye sebep olmuştur. Montanus, yukarıda da belirtildiği gibi, kendisini Kutsal Ruh'un inkarnasyonu /Paraklit ve Kutsal Ruh'un sözcüsü olarak tanıtmıştır. Bağlılarınca ona atfedilen ilahi kaynaklı pek çok vizyon gösterilmekte ve bunlara "Üçüncü Ahit" denilmektedir.¹²⁶

Eski kaynaklar, ilk dönemlerinde montanistleri Frigyalılar ve öğretilerinin de Frigya Heretikleri olarak adlandırmışlardır. Hierapolis Piskoposu Claudius Apollinarius tarafından, başka bir takım piskoposların da isimleri eklenerek yeni gelişmeye başlayan Montanizm'e karşı bir reddiye kaleme alınmış; bunu diğer reddiyeler takip etmiştir. Kilisenin Montanistler üzerinde çok ciddi bir baskısı vardır. Küçük Asya'da bazı Sinodlar toplanmış ve söz konusu hareketin takipçileri aforoz edilmiştir. Ayrıca, bu sinodlarda hareketin ileri gelenleri hakkında "katil" gibi aşağılayıcı ve damgalayıcı ifadeler kullanılmaktan da geri durulmamıştır. Buna karşın Montanistler de kendilerini savunmak gayesiyle bazı eserler kaleme almışlardır.¹²⁷ Kilise Maximilla ve diğerlerine heyet göndererek, vahiy aldıklarını ispatlamalarını ya da kendilerinde bulunan şeytanları kovmalarını istemiştir. Burada hemen belirtmek gerekir ki, Montanus da Kilise yönetici ve din adamlarını hedef alan sert ifadeler kullanmakta ve onları peygamber katili olarak

¹²³ W.Le Saint, "Montanism", *New Catholic Encyclopedia*, The Catholic University of America, Vol. 9, Washington, 1967, p. 1079.

¹²⁴ Bu dönemde Roma İmparatorluğunun başında Marcus Aurelius (161-180) vardır. Roma ordusu İran ordusuna yenilmiş, veba hastalığı yayılmış, Galatya bölgesinde kıtlık baş göstermiş ve Marmara bölgesinde büyük depremler olmuştur.

¹²⁵ Kaçar, "Montanizm: Erken Dönem Kilise'de Çatışan Gelenekler", s. 44.

¹²⁶ Batuk, a.g.m., s. 45.

¹²⁷ Lawlor., a.g.m., p. 828.

nitelendirmektedir.¹²⁸ Bu baskılar neticesinde Montanus ve Maximilla tıpkı İsa'ya ihanet edenler gibi kendilerini asarak öldürmüşlerdir. Ama gerçekte bunun bir intihar mı yoksa suikast mı olduğu şüphelidir.¹²⁹

Hareketin yayılmasını engellemek için çeşitli spekülasyonlar ortaya atılmıştır. Örneğin Montanistlerin evharist ayinini öldürülmüş bir çocuğun kanı ve bedeniyle yaptıklarına dair haberler yayılmıştır.¹³⁰ Hippolytus, Montanistleri Kutsal Kitaba gerekli ehemmiyeti göstermeyen, eğitimsiz ve basit insanlar olarak nitelemiştir.¹³¹ Toplanan sinodlarda Montanus ve Maximilla çok ağır ifadelerle lanetlenmişlerdir. Öyle ki Montanizm'den dönenlerin yeniden vaftiz edilmeden kiliseye kabul edilmemeleri kararı bile çıkarılmıştır. Bütün bu gelişmelerin etkisiyle Montanizm Anadolu'da tam olarak sistematik, düzenli olmayı ve kurumsallaşmayı gerçekleştirememiştir. Dolayısıyla her ne kadar Montanistler dördüncü yüzyılın sonlarına kadar varlıklarını sürdürseler de, ikinci yüzyılın sonlarına doğru hareketin etkisi azalmaya başlamıştır. Buna karşın, Montanizm Batı'da ve özellikle Roma'da daha toleranslı karşılanmış; Anadolu'daki kadar büyük bir mukavemetle karşılaşmamıştır. 193 yılından önce Anadolu'daki birçok sinodda Montanistler kınanmışlardır. Hâlbuki Papa Soter'in hareketi kınamasına karşın, Papa Victor (189-198) onlara karşı daha toleranslı davranmıştır.¹³²

Montanistler ağırlıklı olarak Frigya olmak üzere Küçük Asya, Mısır, İstanbul gibi birçok merkeze yayılmışlardır.¹³³ Bu yayılmayı hızlandıran sebeplerden ilki, erken dönem kilisesindeki iç iletişim,¹³⁴ diğeri ise kilise içerisindeki güçlü bir yenilenme talebidir.¹³⁵

Montanizm ikinci yüzyılda ortaya çıkmış ve yaklaşık olarak dördüncü yüzyılın sonlarına hatta Kuzey Afrika ve Kartaca'da altıncı yüzyıla kadar devam etmiştir. Hareketin, Anadolu'nun büyük kentlerinde değil de küçük bir köyünde başlamış olması dikkat çekicidir.

¹²⁸ Lawlor, a.g.m., p. 828.

¹²⁹ Batuk, a.g.m., s. 48.

¹³⁰ Cyril of Jerusalem, *Catechistical Lectures*, 16.8.

¹³¹ Heine, a.g.m., p. 900.

¹³² Batuk, a.g.m., s. 49.

¹³³ Lawlor, a.g.m., p. 830.

¹³⁴ Pavlus'un gezileri ve ilkçağ kilise gezgin rahiplerinin çok yoğun seyahatleri için bkz. Richard Wallace-Wynne Williams, *Tarsuslu Paulus'un Üç Dünyası*, çev. Z. Zühre İlkelen, Homer Kitabevi, İstanbul, 1999, ss. 3-35.

¹³⁵ Kaçar, "Montanizm: Erken Dönem Kilise'de Çatışan Gelenekler", s. 42.

Montanizm'in anayurdu olan bölge ile beraber Thyratira, Kapadokya, Kilikya, Galatya, Ancyra (Ankara) ve hatta İstanbul gibi şehirlerde yayılması, üstelik kilise içerisinde bile sempatanlarının olması, Montanistlerin çok güçlü bir söyleme sahip olduğunun kanıtıdır. Ancak yeni bir hareketin ortaya çıkması Anadolu'da hiç de hoş karşılanmamıştır. Kilisenin henüz oluştuğu, üstelik Roma gibi ciddi bir destekçisinin olmadığı bir dönemde, Kilisenin kutsal olmadığı ve din adamlarının otoritesinin sorgulandığı bir görüşü kabul etmek elbette mümkün değildi. Bunun için harekete karşı tepki büyük olmuştur. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, muhaliflerin bile itiraf ettikleri gibi, aslında onlar kelimenin tam anlamıyla geleneğe bağlı (ortodoks) Hıristiyanlardı. Öyle ki kiliseyi dünyevileşmekle suçluyor ve kendilerini başlangıçta ana gövde Hıristiyanlıktan ayrı görmüyorlardı.¹³⁶

Üçüncü yüzyıl, Montanizm'in yenilikçi bir hareket iken, heretik bir akıma nasıl dönüştüğünü anlamak noktasında önemlidir. Roma'da ve Kuzey Afrika'da dördüncü ve beşinci yüzyıla kalmadan etkisini kaybeden Montanizm'in en uzun ömürlü olduğu yer ilk defa doğduğu yer olan Küçük Asya ve Frigya bölgesidir. Bizans İmparatoru I. Justinian (482-565) zamanında hareket ciddi sıkıntılar yaşamış, Efes Piskoposu John (507-589) zamanında ise hem yazınsal hem de yapı olarak onarılamaz tahribatlar almıştır.¹³⁷

Kilisenin Montanizm'le mücadelesi hiç de kolay olmamıştır. Çünkü Montanizm ana Hıristiyanlıktan ayrı bir hareket olarak ortaya çıkma iddiasında değildir. Aksine erken dönem Hıristiyanlığında son derece önemli olan İsa'nın ikinci gelişi, asketizm, şehitlik ve ahlak ilkeleriyle ön plana çıkmıştır. Bu durumda Hıristiyanlığın ana gövdesini oluşturan Ortodoks Hıristiyanlığı zor durumda bırakmıştır.¹³⁸

Montanizm, her ne kadar yerel ve hatta ilkel bir hareket olarak gösterilmeye çalışılsa da, Küçük Asya'da etkin olduğu kadar Roma ve Afrika'da da etkinliğini göstermiştir. Ancak bu arada coğrafyanın değişmesiyle beraber hareket içerisinde farklılık da hemen göze çarpmaktadır.¹³⁹

¹³⁶ Batuk, a.g.m., s. 48.

¹³⁷ Marjanen, a.g.m., pp. 193-194.

¹³⁸ Kurt Aland, "Montanus", **Encyclopedia of Religion (ER)**, ed. Mircae Eliade, Vol. IX, New York, 1987, pp. 82-83.

¹³⁹ Trevett, a.g.e., p. 13.

2. Yeni Peygamberlik (New Prophecy) mi, Montanizm mi?

İlk dönem kilise tarihçileri Montanus'un başlattığı hareket için, ilk defa ortaya çıktığı bölgenin adına nispetle Cataphrygians (Aşağı Frigyalılar)¹⁴⁰, Phrygians (Frigyalılar) ve ayrıca “Yeni Peygamberlik” (New Prophecy)¹⁴¹ isimlendirmelerini kullanmışlardır. Günümüz araştırmacıları ise, daha çok kurucusundan hareketle Montanizm/Montanist isimlendirmesini tercih etmektedirler.¹⁴²

Bu mezhebe Montanizm adlandırması ilk defa dördüncü yüzyılda Kudüs piskoposu Cyril (ö.386) tarafından yapılmıştır.¹⁴³ Ayrıca Yeni Peygamberlik (New Prophecy) adlandırması hem Montanistlerin kendileri için kullandıkları hem de Eusebius gibi ilk dönem yazarlar tarafından kullanılan bir tabirdir.¹⁴⁴ Beşinci yüzyıldan itibaren ise coğrafi açıdan Pepuzalılar (Pepuziani) ve hareketin diğer önemli isimlerinden hareketle Tascodrugitae, Artotyritae, Priscillianists ve Quantillianists gibi adlandırmalara rastlanmaktadır.¹⁴⁵ Diğer taraftan, Montanistler de kendilerini diğer Hıristiyanlardan ayırmak ve aralarındaki farka işaret etmek üzere kendileriyle ilgili olarak “Ruhsal Hıristiyanlar” (Spirituales) tanımlamasını yapmışlardır.¹⁴⁶ Onlar kendilerini nasıl tanımlarsa tanımlasın karşıtları onları Montanist veya Kataphrygians şeklinde isimlendirmişlerdir.¹⁴⁷

3. Montanizm'in Menşei

Kısa bir süre içerisinde geniş bir coğrafyaya yayılan Montanizm'in kökeni meselesi ilim adamlarını meşgul etmiştir. Kimi düşünürler, ilk dönem kilise babalarının verdikleri bilgilerden hareketle, Montanizm'i Frigya paganizmiyle açıklama yoluna gitmiş; diğer bir kısmı ise o dönemde oldukça etkin olan Ebiyonizm'in harekete kaynaklık ettiğini öne sürmüştür. Üçüncü olarak, Montanizm'in Hıristiyan gelenekten ayrı yorumlanamayacağını belirten bir görüş de vardır.

¹⁴⁰Epiphanius, Panarion 48.1.3.

¹⁴¹ Montanistler, kendilerini “New Prophecy” olarak tanımlamışlardır. Ancak “Prophecy” tabirinin tam Türkçe karşılığını kestirmek güçtür. Dolayısıyla “Yeni Peygamberlik/Vahiy/Kehanet şeklinde çevrilebilir.

¹⁴² De Soyres , a.g.e., pp. 29-30.; Heine, a.g.m., pp. 898-902.

¹⁴³Cyril of Jerusalem, *Catechical Lectures*, 16.8.

¹⁴⁴ Eusebius, 5.19.2.

¹⁴⁵ Trevett, a.g.e., p. 2.

¹⁴⁶ De Soyres, a.g.e., p. 31.

¹⁴⁷ Chadwick, a.g.e., p. 114.

Montanizm'in menşeyini açıklamaya yönelik olarak ortaya atılan en popüler görüşlerden biri, söz konusu hareketin Frigya paganizminden, Kibele-Attis kültüründen doğduğu şeklindedir. Ritschl gibi düşünürlere göre bu yeni vahiy hareketinin kaynağı hiçbir şekilde Kitabı Mukaddes'teki peygamber algısıyla ve orada ismi geçen peygamberlerle bağdaştırılamaz. Dolayısıyla bu hareketin kaynağı Ebiyonizm değil, olsa olsa paganizmdir. Çünkü liderleri ve hareketin ortaya çıktığı bölge gentilelerin yaşadığı bir coğrafyadır.¹⁴⁸ Son yıllarda Montanizm ile Frigya putperestliği arasında paralellik kurma arayışları gittikçe azalmıştır. Montanizm'le ilgili çalışmalarıyla bilinen çağdaş Alman teologlardan Kurt Aland, Montanizm'in Hırsitiyan kökenli bir hareket olduğunu savunmaktadır. Diğer bir Alman düşünür Harnack'ın vardığı sonuç da, Montanizm'in temelini daha çok Yuhanna ve özellikle onun vahyinde aranması gerektiği yönündedir.¹⁴⁹ Konunun çağdaş uzmanlarından olan Christine Trevett ise, Frigya dini pratiklerinin Montanizm'in tarihsel gelişimi üzerindeki etkisi üzerinde durmaz. Ona göre, Frigyalı Hıristiyan karakter ile paganizm arasındaki gerçek ilişki birbirinden ayrılmalıdır.¹⁵⁰ Montanizm'in Anadolu paganizminden esinlendiği görüşü pek gelecek vaatmemektedir. Öte yandan, bu görüşü temellendirmek üzere öne sürülen dinî coşkunluk, kadına verilen özel önem ve asketizm vurgusu da ilk dönem Hıristiyanlığında zaten mevcuttur.

Montanistler bazı modern araştırmacılar tarafından Yahudi Hıristiyanlığı kategorisinde ele alınsa da, bu, pek kabul görmüş bir görüş değildir.¹⁵¹ Montanizm'in Yahudi kökenli olduğu düşüncesi büyük fırtınalar koparmakla birlikte Baur tarafından farklı bir formda ortaya atılmıştır. Ona göre, hareket bünyesinde din adamlarının hiyerarşisi gibi bazı unsurlar antik Yahudi geleneğiyle uyumaktadır; ancak bunlar Yahudilikten alınma değildir.¹⁵²

Küçük Asya'daki Hıristiyanlar açısından Yuhanna İncili ve orada geleceği belirtilen Paraklit'le beraber eskatolojik peygamberlik anlayışının dayandığı Vahiy bölümü son derece önemlidir. Ayrıca Kitabı-ı Mukaddes'te geçen Filip'in peygamber olan kız kardeşlerinin de (Resullerin İşleri 21:8,9) Küçük Asya'da yaşadıkları göz önünde

¹⁴⁸ Trevett, a.g.e., p. 6.

¹⁴⁹ Trevett, a.g.e., pp. 8-9.

¹⁵⁰ Trevett, a.g.e., p. 10.

¹⁵¹ Turhan Kaçar, a.g.e., s. 29.

¹⁵² Trevett, a.g.e., p. 7.

bulundurulursa, bu, hareketi hazırlayan ortamı anlamak açısından pagan gizemli dinlerin ve Yahudiliğin etkisini vurgulamaktan daha anlamlıdır.¹⁵³

Montanizm'in menşei hakkında öne sürülen bu görüşler birçok yönden eleştirilmiştir. Sözgelimi paganizm, Hıristiyanlık sonrasında güç kazanmak bir yana kan kaybetme sürecine girmiştir. Bu durum, altıncı yüzyıla kadar ayakta kalmış olan Montanizm'i açıklamaktan uzaktır. Aynı şekilde, eğer Montanizm Yahudi kökenli olsaydı muhakkak, ilk dönem kaynaklarda belirtilirdi. Yahudi karakterli hareketler her şeyden önce teslis inancını hedef almaktadır. Oysa Montanistler İsa Mesih konusunda kilise ile örtüşmektedirler. Yahudi karakterli hareketler daha çok Suriye-Filistin kökenlidir, oysa Montanizm Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Üstelik Yahudiler daha çok kentlerde meskûn iken, Montanizm kentlerde değil kırsal coğrafyada ortaya çıkmıştır. Yine de Montanist merkezler henüz tam olarak bulunmuş değildir. Bütün bunlar hareketin Yahudi veya pagan kökenli olma ihtimalini çürütmektedir. Geriye sadece Montanizm'in Frigya Hıristiyan geleneğinden geldiği ihtimali kalmaktadır.¹⁵⁴ Öte yandan dinler, mezhepler arasında benzerlikler görülebilir, ancak benzerliklerden hareketle genellemeler yapmak yanıltıcıdır. Montanistlerin kadını ön planda tutması sadece Kibele kültürüyle açıklanamaz. Hierapolis ve çevresi yerel peygamberlerin ve önemli kadınların mezarlarıyla doludur.¹⁵⁵ Montanistler, kendi görüşlerini desteklemek için pagan veya Yahudi metinlerini değil de Yuhanna İncilini referans almışlardır. Bu da Montanizm'in Hıristiyan geleneği dışında yorumlanamayacağını göstermektedir.

Montanizm, kimi yazarlara göre maneviyatı gittikçe azalan, sekülerleşen katolik çevreye karşı vahyî bir protesto hareketi iken; kimine göre de, Roma'nın inananlara yönelik işkencelerine karşı bir devrim hareketidir. Bunun yanında, Montanizm'in bir ihya/dini canlanma hareketi mi yoksa kabul edilemez bir yenilik hareketi mi olduğu konuları da hararetle tartışılmaktadır.¹⁵⁶

II. MONTANİZM'İN YAYILIŞI

A. Roma'da Montanizm

Hıristiyanlığın geniş halk kitlelerince kabul edilmesinde, şüphesiz onun Roma toplumunda var olan sınıflaşmaya karşı çıkması ve eşitlik, adalet değerlerine vurgu

¹⁵³ Groh, a.g.m., p. 622.

¹⁵⁴ Kaçar, "Montanizm: Erken Dönem Kilise'de Çatışan Gelenekler", ss. 42-43.

¹⁵⁵ Eusebius, a.g.e., 3.31.3.; 39.9.

¹⁵⁶ Trevett, a.g.e., p. 7.

yapması son derece etkilidir.¹⁵⁷ Montanizm, bu kavramlara çok daha fazla değer vermiş ve katolik kiliseden daha fazla vurgulamış, böylece kırsal halk kitleleri üzerinde kurduğu etkiyi şehirliler üzerinde de sürdürmüştür. Montanizm Frigya'nın bir köyünde ortaya çıktıktan yirmi yıl sonra misyonerler vasıtasıyla Roma, Galya, Liyon ve kısa bir süre sonra da Kuzey Afrika'ya yayılmış;¹⁵⁸ imparatorluğun üç önemli kentine hızlı bir şekilde yayılması kısa sayılabilecek bir süre içerisinde gerçekleşmiştir.¹⁵⁹ Bu da hareketin gücünü ve başarısını ortaya koymaktadır. Şüphesiz bu başarıda ahlâka ve eyleme verdikleri önemin ciddi bir payı vardır.¹⁶⁰

İkinci yüzyılın ortalarında Roma, Hıristiyanlığın entelektüel merkezi durumundadır. Bir bakıma katolik Hıristiyanlık, karargâhını Kudüs'ten İmparatorluğun başkentine taşımıştır. Dahası diğer kentlerde hayat şansı bulamayan, büyük gürültüler koparan ve katolikler tarafından ayrılıkçı olarak tanımlanan hareketler de burada yaşama şansı bulmuştur. Örneğin; bir gnostik olan Valentinus, apolojist olan Justin, tarihçi Hegesippus, Asya ortodoksisinin tipik bir temsilcisi olan Polycarp, Monarchian olan Praxeas ve Montanist Proclus bunlardan birkaçıdır. Bu isimlerden sonuncusunun Roma'da ilk defa Montanizm'i yayan kişi olduğu sanılmaktadır.¹⁶¹

Pekiye Anadolu'da gösterilmeyen müsamaha neden Roma'da gösterilmiştir? De Soyres'e göre bunun en önemli sebeplerinden birisi Roma'daki entelektüel çevredir. Gnostikler ve çeşitli akımlardan temsilcilerin bulunduğu Roma'da Montanistlere karşı kısa süreli bir yumuşama dönemi yaşanmıştır. 193 yılında, Tertullian'ın ifadelerine göre, bir piskopos her üç liderin (Montanus, Maximilla ve Priscilla) peygamberlik yönünü kabul ederek Anadolu-Frigya'daki kiliselerle barış yapılmasını sağlamıştır. Ancak bu uzun sürmemiş; üçüncü yüzyılın başında, 202 yılında Roma Piskoposu Zephyrinus'la beraber hoşgörü dönemi bittiği, Montanizm'e yönelik karalama ve aforoz sürecinin başladığı ve Montanistlerle irtibatın kesildiği görülmüştür.¹⁶² Her ne kadar Papa Zephyrinus'un (198-217) Montanizm'e sıcak baktığı Tertullian tarafından iddia edilse de, diğer kanıtlar bunun aksini göstermektedir.¹⁶³

¹⁵⁷ Şenay, a.g.e., s. 24.

¹⁵⁸ Marjanen, a.g.m., p. 210.

¹⁵⁹ Trevett, a.g.e., p. 52.

¹⁶⁰ Chadwick, a.g.e., p. 114.

¹⁶¹ Desoyres, a.g.e., pp. 37-38.

¹⁶² Batuk, a.g.m., s. 50.

¹⁶³ Heine, a.g.m., p. 900.

Montanist hareketin etki alanı sadece Küçük Asya'yla sınırlı kalmamış¹⁶⁴, Roma Piskoposu Eleutherus (174-189) zamanında imparatorluğun başkentinde ve Galya'da varlığını hissettirmiştir.¹⁶⁵ İkinci yüzyılın sonlarına doğru hareket, Trakya'ya ve Antakya'ya ulaşmıştır. Ünlü Kuzey Afrikalı teolog Tertullian bu harekete katıldığında henüz üçüncü yüzyılların başıydı. Bu da göstermektedir ki, ikinci yüzyılın sonlarında Montanist düşünce Kartaca'ya kadar ulaşmıştır. Üçüncü yüzyılın hemen başlarında İskenderiye'de hissedilir derecede bir ağırlığı olduğu anlaşılmaktadır. Hâsılı ikinci yüzyıl sona erdiğinde Roma İmparatorluğunu bir baştan bir başa etkisi altına alan Montanizm' in bunu nasıl gerçekleştirdiğini, hangi dinamiğin bunda etkin olduğunu kestirmek oldukça güçtür.¹⁶⁶

Üçüncü yüzyılın başlarından itibaren Roma'da Montanistlerin etkisi azalmış ve birkaç nesil sonra da neredeyse yok olma derecesine gelmişlerdir.¹⁶⁷ Hareket Roma'da etkisini kaybettikten sonra, bu sefer Afrika'da, bilhassa Kartaca şehrinde çok daha canlı bir şekilde hayat bulmuştur.¹⁶⁸

B. Kuzey Afrika'da Montanizm ve Tertullian

Roma'da etkisini yitiren Montanizm'in daha uygun ve yeni yayılma alanı Kuzey Afrika'dır. Burada hareketin iki önemli ismi olan Perpetua ve Felicitas adlı iki kadının Septimius Severus'un zulmü altında 203 yılında şehit olmaları hareketin yayılmasını hızlandırmıştır. Yapılan vaaz ve irşatlarda bu iki şehidin ve diğer şehitlerin vizyonlarından bahsedilmektedir. Ancak harekete ivme kazandıran asıl önemli isim kuşkusuz Tertullian'dır. Onun Montanist olmasıyla¹⁶⁹ hareket hem en ateşli ve etkili ismini bulmuş hem de sayesinde felsefi ve teolojik altyapısını sistematize etmeyi başarmıştır. Tertullian, görüşlerine bugün bile başvurulanan bir teolog ve apolojisttir. Onunla Montanizm artık cahil bir köylü hareketi olmaktan çıkmış ve kilisenin karşısında güçlü bir konuma yükselmiştir. Montanizm'le ilgili verilen bilgilerin muhalif olmayan en önemli kaynağı Tertullian'dır.

¹⁶⁴ R. A. Knox, **Enthusiasm**, Clarendon Press, Oxford, 1950, p. 30.

¹⁶⁵ Eusebius, a.g.e., 5.3.4

¹⁶⁶ Antti Marjanen, a.g.m., p. 192.

¹⁶⁷ De Soyres, a.g.e., pp. 43-44.

¹⁶⁸ De Soyres, a.g.e., p. 44.

¹⁶⁹ Tertullian'ın Montanist olduğu tarih tartışmalıdır. Araştırmacılar 201- 208 yılları arasında farklı tarihler vermektedirler. Takriben 207 yılında ahlaki perhiz özelliğinden etkilenecek harekete katıldığı belirtilmektedir. Bkz. Kurt Aland, "Montanism", p. 81. De Soyres ise onun 203 yılında Montanist olduğunu kaydetmektedir. Bkz. De Soyres, a.g.e., p. 47.

Tertullian'la güçlenen ve sistematik bir temel edinen Montanistler, kiliseden ayrılarak Kartacalı Montanistler olarak daha bağımsız bir yapıya bürünmüşlerdir. Yeni öğretiyi üzerine bina edilen akımın en önemli özelliği, din adamının ayrıcalığına son vermesi ve putperestlerle irtibat kurmayı yasaklamasıdır.¹⁷⁰ Tertullian ile birlikte uzun perhizler/oruçlar, ikinci evliliğin yasaklanması, şehitliğe teşvik ve kadınların belirtilen ölçülere göre peçe takmaları gibi konular daha bir önem kazanmıştır.¹⁷¹

Açıktır ki resmi kilise ile ihtilafa düşen Montanizm'in Batı'da ne derece yayıldığını ve ne kadar süreyle varlığını sürdürdüğünü kestirmek pek mümkün değildir. Doğu'da beşinci yüzyılın başına kadar varlığını sürdürdüğünü bilinmektedir. Batı'daki Tertullianistlerin Montanistlerle tamamen örtüşüp örtüşmediği, Tertullian'ın Kuzey Afrika'da geliştirdiği sistemin Küçük Asya'daki Montanizm ile birebir aynı olup olmadığı tartışmalıdır.¹⁷² Öncelikle Montanizm'in tarihi hakkında Tertullian'ın bir şey yazmamış olması dikkat çekicidir.¹⁷³ Oysa o, bazı konularda Frigyalılardan ayrı düşünmektedir. Mesela Doğu Montanizmi'nin aksine, kadınların kilisede konuşmasına ve orada eğitim görmesine sıcak bakmamıştır. Evliliği cinsel ilişkiye indirgemştir. Dolayısıyla onun Montanist olmadan önceki fikirleriyle sonraki fikirleri birbirinden çok farklı değildir. Ayrıca ona göre kadınların vaftizi söz konusu değildir. Tertullian, aşırılık ve sertliğin yönü, paganizmle mücadele ve şehitliğe teşvik konularında ilk dönem Montanistlerle aynı düşüncüyü paylaşmamaktadır.¹⁷⁴

Tertullian (160-225), Göksel Kudüs'ün Frigya'ya değil Filistin'e ineceğini iddia etmiştir.¹⁷⁵ İkinci gelişin yakın olduğundan bahsetmekle beraber, Pepuza'dan bahsetmemesi dikkat çekicidir. Tertullianizm'de, Anadolu Montanizmi'nde olduğu gibi anlaşılması güç vecd hallerine yer yoktur. Asya Montanizmi'ni üzerinde liderlerin kişisel etkilerinden çok çevrenin etkili olduğu söylenebilir. Buna karşın Afrika Montanizmi'ni (Tertullianizm) daha çok Tertullian'ın kişisel etkileri belirleyicidir. Ancak bu durum hiçbir zaman çevrenin etkisini görmezden gelmeyi gerektirmemektedir. Aksi takdirde Kuzey

¹⁷⁰ Batuk, a.g.m., s. 51.

¹⁷¹ Tertullian, **On the Apparel of Women**, 2.2.

¹⁷² Trevett, a.g.e., p. 7.

¹⁷³ Kaçar, "Montanizm: Erken Dönem Kilise'de Çatışan Gelenekler", s. 44.

¹⁷⁴ Lawlor, a.g.m., p. 831.

¹⁷⁵ Robert M. Grant, "Montanism", **The Encyclopedia of Christianity**, ed. Erwin Fahlbusch (eng. trns. Geoffrey W. Bromiley), Cambridge, Vol. III, p. 640.

Afrika'nın sonraki yıllarda Novatyanizm'e ya da Donatizm'e ev sahipliği yapmasını açıklamak mümkün olmaz.¹⁷⁶

Montanizm'i cazip bulan Tertullian Anadolu Montanizm'inin bazı yönlerinden ya habersizdi ya da onları görmezden gelmişti. Muhtemelen onu Montanizm'e yönelten etken, kilisede beğenmediği bazı şeylerin Montanistlerce de vurgulanmasıdır. Tertullianistler, liderlerinin ölümünden sonra pek bir varlık gösterememişlerdir. Hatta St. Cyprian ona büyük hürmet göstermesine rağmen, hareketten hiç bahsetmemiştir. Son Tertullianistler, Aziz Augustine Kartaca'da iken, kiliseye dâhil olmuşlardır.¹⁷⁷

Gerçekten de Montanizm'in sonraki dönemleri ve tanınması açısından son derece önemli bir isim olan Tertullian hakkında bilinenler daha çok Jerome'nin verdiği kısıtlı bilgilere dayanmaktadır. Bunlara göre onun Severus ve Caracalla zamanında (193-216) yazınsal çalışmalarda bulunduğu göz önünde bulundurulursa, tahminen ikinci asrın ortalarında doğduğunu söylemek mümkündür. Tertullian'ın 220 veya 230 yılında öldüğü sanılmaktadır. Jerome, onun aslen Kartacalı bir subay çocuğu olarak dünyaya geldiğini söylemektedir. Ancak eserlerine bakıldığında onun iyi bir belagat eğitimi aldığı hemen anlaşılır. Eusebius, Tertullian'ın Roma hukuku üzerine iyi bir eğitim aldığını ve bu sayede başarılı bir avukat olarak tanınıp zengin olduğunu haber vermektedir. Ancak o, dinî meseleler ve nazariyeler üzerine düşünmeye ve yazmaya meyilli olduğu için, ilk eserinde kilise ve Montanist düşüncenin evliliğe dair görüşlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bir pagan olarak dünyaya gelmiş, ancak Hıristiyan olduktan sonra son derece azimli ve istekli bir dindar olmuştur.¹⁷⁸

Tertullian kalemiyle sürekli savaşmıştır: İlk olarak paganlarla, sonra dünyevileşen Hıristiyanlarla ve son olarak heretiklerle. Jerome her ne kadar onun Hıristiyan olduktan sonra papaz olduğunu iddia etse de, bu pek mümkün değildir. Ancak o Montanizm'i sistematize ederek doktrinel boyutunu güçlendirmiştir. Hıristiyan apolojisi ve ilahiyatı açısından son derece önemli olan Tertullian, gnostiklere karşı kalemiyle mücadele etmiş ve dogmanın bilgiden daha önemli olduğunu iddia ederek felsefeye savaş açmıştır. Tertullian'a atfedilen “credo quia absurdum est!”(saçma olduğu için inanıyorum!) sözü, onun, dogmaların felsefi yorumunu reddettiğini göstermektedir. Böylece o sade ve akıcı

¹⁷⁶ Lawlor, a.g.m., p. 831.

¹⁷⁷ Lawlor, a.g.m., p. 831.

¹⁷⁸ De Soyres, a.g.e., pp. 45-46.

üslubuyla zor olan ilahiyat konularını iman penceresinden bakarak, felsefi yorumdan kaçınarak çözüme yoluna gitmiştir. O iman-akıl, vahiy- akıl ikileminde hep akli ikinci planda tutmuştur.

Tertullian'ın tevhitçi olduğu iddia edilmişse de,¹⁷⁹ bu çok kabul görmüş bir görüş değildir. Hıristiyan geleneğinde tarihsel apolojist olarak değerlendirilen¹⁸⁰ Tertullian'ın özellikle Marcion'u ve onun gnostik teolojisini hedef aldığı *The Five Books Against Marcion* adlı çalışması son derece önemlidir.

Tertullian gayet zeki, nükteci, söz söyleme ve terim yaratma yeteneğine sahiptir. Teslis ve Mesih öğretisi hakkında başarılı terimler üretmiştir. Montanist olmasına rağmen, diğer heretik akımlara karşı Ortodoks Hıristiyanlığı savunmaya devam etmiştir.¹⁸¹ Kendisinin de heretik bir akıma mensup olması ciddi bir paradoks olarak karşımızda durmaktadır. Aslında sadece bu örnek bile ilk dönem Hıristiyanlığında ortodoksi-heterodoksi ayrımının hiç de net olmadığını göstermektedir. O dönemde kiliseye yönelik yapılan her türlü eleştiri beraberinde sapkın damgasını da getirmiştir.

¹⁷⁹ Muhammed Ataurrahim-Ahmed Thomson, **Bir İslam Peygamberi Hz. İsa**, çev. Gülsüm Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 110-111.

¹⁸⁰ Tarakçı, a.g.m., s. 141.

¹⁸¹ K. Bihlmeyer-H. Tuchle, **I. ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık**, çev. Antun Göral, Güler Matbaası, İstanbul, 1972, s. 140.

İKİNCİ BÖLÜM

MONTANİZM'İN ÖĞRETİSİ

I. MONTANİST TEOLOJİ

A. Teslis

Montanistlerin baba, oğul ve Kutsal Ruh hakkında Kilise ile aynı inancı paylaştıkları, ancak peygamberlik ve dolayısıyla vahiy konusunda ayrıştıkları ilk dönem kilise babaları tarafından da kabul görmektedir.¹⁸² Yani Hıristiyanlık içindeki ilk reform hareketlerinden biri olarak kabul edilen Montanizm'in teslis teolojisi noktasında kiliseye bir itirazı yoktur. Üstelik bu durum muhalif yazarlarca da itiraf edilmektedir. Örneğin zaman zaman Montanist peygamberler hakkında hakarete varan ifadeler kullanan Hippolytus ve bir diğer muhalif yazar olan Epiphanius, Montanistlerin Eski ve Yeni Ahit'i bütünüyle kabul ettiklerini, Teslis ve Mesih'e tıpkı İncillerde geçtiği gibi inandıklarını itiraf ederler.¹⁸³ Hatta Montanistler bir adım daha öteye geçerek Kutsal Ruh' un teslisin bir parçası olmanın ötesinde bir anlama sahip olduğunu söylerler. Bu durumu Tertullian'ın yazılarında da görmek mümkündür. Zira o imanın tartışılmaz olduğunu vurgulamıştır. Yenilikçi bir hareket olan Montanizm' in teolojiye dair bir yenilik düşünmediği, aksine bunu daha katı bir şekilde sürdürmek istediği söylenebilir.

Tertullian, Praxeas'ın fikirlerini eleştirdiği *Against Praxeas* adlı çalışmasının ikinci bölümünde teslis hakkındaki fikirlerini ortaya koyar. Her şeyi yaratan Baba tanrıdan, onun kelamı olan Mesih'ten ve Kutsal Ruh'tan bahseder. İsa Mesih'in tıpkı kutsal metinlerde geçtiği gibi, acı çekerek öldüğünü, gömüldüğünü ama Baba'nın onu gökyüzünde/cennette sağ tarafına oturttuğunu anlatır. Tertullian, bu bölümün devamında üçlü uknumun Baba,

¹⁸² Heine, a.g.m., p. 899.

¹⁸³ Epiphanius, a.g.e., 48.1.

Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluştuğunu belirtir. Ona göre, teslis gibi karmaşık bir inanç meselesini Paraklit'ten daha iyi anlatan kimse yoktur.¹⁸⁴

Daha erken tarihlerde yaşamış olan Cyprian da bunu doğrular nitelikte bilgiler vermekte ve “Montanistler Yeni Peygamberliği kabul etmelerine rağmen, tıpkı bizim gibi teslise inanıyorlar” demektedir.¹⁸⁵ Hippolytus ise, eleştirmekten geri durmaksızın Montanistlerin, tıpkı ana akım Hıristiyanlık gibi Baba'nın her şeyin yaratıcısı olduğuna, İncil'e ve Mesih'e inandıklarını ifade etmiş; buna ilaveten onlardan bazılarının sapkın olan Novetianların¹⁸⁶ yolundan giderek Meryem'den doğanın ve acı çekerek ölenin Baba olduğu inancını paylaştıklarını iddia etmiştir.¹⁸⁷ Ona göre Montanistler, Kutsal Ruh'u, Apostolik çağda olan ve Montanist peygamberlerle beraber olan şeklinde iki farklı tarzda anlamışlardır.¹⁸⁸ Ancak bu iddia diğer kilise babalarının verdiği bilgilerle çelişmenin ötesinde Hippolytus'un kendi yazdıklarıyla da çelişmektedir. Bu yargıya ulaşmasında muhtemelen Montanistlerin Kutsal Ruh, peygamberlik ve vahiy ile ilgili farklı görüşleri sebebiyledir. Hippolytus'un bu yaklaşımı, Jerome gibi sonraki yıllarda yaşayan kilise babaları tarafından yeniden dillendirilmiş ve Montanistler'in Sabellius'un ilâhiyatını izlediği öne sürülmüştür.¹⁸⁹ Sabellius, dördüncü yüzyılda Hıristiyan din adamlarının birbirlerini suçlarken kullandıkları bir günah keçisiydi. Dolayısıyla bu ifadelerin Montanistleri küçük düşürmek için kullanılması kuvvetle muhtemeldir.¹⁹⁰

B. Peygamberlik ve Vahiy

Kilise ile Montanistler arasındaki önemli ayrışma noktalarından biri de peygamberlik/kehanettir. Burada özellikle problem teşkil eden konular Paraklit, kadın peygamberler ve İngilizce'de “ecstasy” olarak ifade edilen vecd/kendinden geçme hâlidir.¹⁹¹ Montanist peygamberler zaman zaman Kitab-ı Mukaddes'ten kendi fikirlerini desteklemek üzere bazı alıntılar yapmışlardır. Onlar Tanrı'nın Eski Ahit'te peygamberlerle

¹⁸⁴ Tertullian, **Against Praxeas**, 2.

¹⁸⁵ Cyprian, **Epistle**, 74.19.

¹⁸⁶ Hıristiyanlık tarihinde ilk defa Patripassian doktrinini savunan heretik Noetus'tur. MS.200'de İzmir'de fikirlerinden dolayı mahkûm edilen Noetus'a göre bedenleşerek Meryem'den doğan, çile çeken ve ölen Baba tanrıdır. Böylece o Hıristiyan Logos doktrinine karşı çıkar. Bkz. Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s.286., John Bowker, **Oxford Concise Dictionary of World Religions**, Oxford University Press, 2005, s. 439.

¹⁸⁷ Hippolytus, a.g.e., 8.12.; Desoyres, a.g.e., s.69.

¹⁸⁸ Heine, a.g.e., p. 900.

¹⁸⁹ De Soyres, a.g.e., p.70.

¹⁹⁰ Kaçar, “Montanizm: Erken Dönem Kilise'de Çatışan Gelenekler”, s. 45.

¹⁹¹ Heine, a.g.m., p. 900.

konuştugu gibi kendileriyle de konuştuğunu iddia etmişlerdir.¹⁹² Yaratılış 2:21'deki “*Rab Âdem'e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken, Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı.*”buna örnektir. Burada montanist peygamberlerde görülen vecd hâli, Âdem'in vecd hâlindeki uykusuyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Kadın peygamber konusunda da Montanistler Eski Ahit'ten pasajlar getirerek kendilerini savunmuşlardır. Örneğin Debora¹⁹³, Miryam¹⁹⁴, Nadya¹⁹⁵ ismi geçen kadın peygamberlerden birkaçıdır. Bunlarla ilgili pasajlar dikkatle okunduğunda kadın peygamberlerin son derece aktif oldukları ve toplumu yönlendirdikleri görülecektir. Katoliklerin, peygamberliklerini reddedip kendilerine baskı yapmaları sebebiyle Montanistler, Hıristiyan kilisesini peygamber katili olarak görmüşlerdir.¹⁹⁶

Montanistler, peygamberliğin devam ettiğine dair görüşlerini Matta 23:34' de geçen ifadeye dayandırmaktadırlar. Dolayısıyla İsa'nın müjdelediği Paraklit¹⁹⁷ Montanus'tan başkası değildir. Ancak diğer kadın peygamberlerin Montanus hayatıyken onu Paraklit olarak kabul edip etmedikleri bilinmemektedir. Onlar, vahiylerini bir çeşit vecd halindeyken alıyorlar, fakat normal durumlarına döndüklerinde bunu tam olarak anlatamıyorlardı.¹⁹⁸

Şu Yeni Ahit ifadelerini gözden geçirelim:

“Sizi yılanlar, engerek soyu! Cehennem cezasından nasıl kaçacaksınız? İşte bunun için size peygamberler, bilge kişiler ve din bilginleri gönderiyorum. Bunlardan kimini öldürecek, çarmıha gereceksiniz.”(Matta 23:33-34)

“O sonsuza dek sizinle birlikte olsun diye size başka bir yardımcı (paraklit), Gerçeğin Ruhu'nu verecek.” (Matta 14:16-17)

¹⁹² Wright, a.g.m., s. 87.

¹⁹³ Hakimler 4:4-5.

¹⁹⁴ Tekvin 15:20.

¹⁹⁵ Nehemya 6:14.

¹⁹⁶ Eusebius, a.g.e., 5.16.12.

¹⁹⁷ Yunanca paraklétos kelimesinden türetilen bu kelime, Yuhanna'da Kutsal Ruh'un bir lakabı olarak kullanılmıştır. İncil yorumcularına göre; “Teselli edici”, “yardımcı”, “elçi” gibi anlamlara gelen Paraklit (İslam dünyasında Faraklit) kelimesinin tam bir karşılığı yoktur. Hıristiyanlar Paraklit'in İsa Mesih, Montanistler ise Montanus olduğunu düşünmektedirler. Bu kavram tartışmalarına Müslümanlar da katılmış ve kelimenin Aramca Periklit (övülen, methedilen) kelimesinin Yunancaya çevrilmiş şekli olduğunu ve Ahmet isminin karşılığı olduğunu iddia etmişlerdir. Bkz. Mehmet Aydın, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005, s. 594.;a. yazar, “Faraklit” **DİA**, C. XII, İstanbul, 1995, ss. 165-166.; Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 301.

¹⁹⁸ Lawlor, a.g.m., p. 828.

“Sevgi asla son bulmaz, ama peygamberlikler ortadan kalkacak, diller sona erecek, bilgi ortadan kalkacaktır. Çünkü bilginiz de peygamberliğimiz de sınırlıdır. Ne var ki, yetkin olan geldiğinde sınırlı olan ortadan kalkacaktır. (1. Kor. 13:8-10)

Bunları delil olarak kullanan Montanus kendisini Paraklit olarak tanıtmış, Maximilla ve Priscilla’yı kendi peygamberleri olarak ilan etmiştir. Hareketin daha çok Paraklit öğesiyle ön plana çıkması sebebi onun temel fikriyatının bu kavram etrafında dönmesi dolayısıyladır.¹⁹⁹

Montanus ve takipçileri Yuhanna’da yer alan bölümlerden hareketle, İsa ve havarilerinden sonra kendilerinin de vahiy aldıklarını iddia etmişlerdir. Bu bölümlerdeki ifadelerle göre İsa’nın ikinci gelişine kadar Tanrı onlara “Yardımcı”, “Gerçeğin Ruhu” ve “Uyarıcı” gibi sıfatları olan birini gönderecek ve böylece vahiy devam edecektir. Montanus ve taraftarları özellikle aşağıda belirtilen bölümleri literal okumaya tabi tutarak, bunları kendi dini tecrübelerine dayanak yapmışlardır.

“...Ben de Baba’dan dileyeceğim ve O, sonsuza dek sizinle birlikte olsun diye başka bir Yardımcı, Gerçeğin/Hakikatin Ruhunu verecek. Dünya O’nu kabul edemez. Çünkü O’nu ne görür, ne de tanır. Siz O’nu tanıyorsunuz. Çünkü O, aranızda yaşıyor ve içinizde olacaktır. Sizi öksüz bırakmayacağım size geri döneceğim... Baba’nın benim adımla göndereceği Yardımcı, Kutsal Ruh size her şeyi öğretecek, bütün söylediklerimi hatırlatacak.”²⁰⁰

“Size daha çok söyleyeceklerim var, ama şimdi bunlara dayanamazsınız. Ne var ki O, yani Gerçeğin Ruhu gelince, sizi her gerçeğe yöneltecek. O kendiliğinden konuşmayacak, yalnız beni yüceltecek...”²⁰¹

Yeni Vahiy, içerisinde bir değişimi de barındırmaktadır. Tertullian’ın da ifade ettiği gibi, nasıl ki İsa Musa’nın emirlerini feshetmişse, Paraklit de Pavlus’un öğretilerini değiştirebilir.²⁰² Ancak bu değişim radikal teolojik bir değişim değildir. Çünkü Montanistler hiçbir zaman geleneksel Hıristiyan teolojisinden ayrı bir düşünceye sahip olmamışlardır. Üçüncü Ahit adını verdikleri Yeni Vahyin oluşmasında Montanus kadar diğer iki kadın peygamber de etkilidir. İlk üç peygamberden sonra da peygamberlik

¹⁹⁹ Lawlor, a.g.m., p. 828.

²⁰⁰ Yuhanna 14:15-27.

²⁰¹ Yuhanna 16:12-14.

²⁰² Tertullian, **On Monogamy**, 14.

Montanizm’de devam etmiş, ancak kayıtlara geçmemiştir.²⁰³ Tertullian’a göre Paraklit erkek ve kadın peygamberlerin ağzıyla konuşmaktadır; ondan daha iyi bir öğretici olmadığı gibi,²⁰⁴ teslis inancını bile en iyi o açıklamaktadır.²⁰⁵

Bir kadın peygamberi konu eden Tertullian övgü dolu sözlerle onun dinî tecrübelerini bize aktarmıştır.²⁰⁶ Ayrıca “Yeni Vahiy” dönemini dört aşamadan oluştuğunu belirtmiştir. Bunlar; a) doğal bir tanrı inancının olduğu ilkel dönem, b) peygamber ve yasayla şekillenen bebeklik dönemi, c) İncil’le geçilen gençlik dönemi ve d) Paraklit’le geçilen olgunluk dönemidir. Ona göre bu son dönem Mesih’in gelerek bin yıllık krallığını ilan edeceği zamandır.²⁰⁷

En belirgin yönleri, eskiçağ Hıristiyanlığı içerisinde hep var olan peygamberi özlemleri yeniden canlandırmak olan Montanistler’in²⁰⁸ asıl eleştirildiği nokta, vahiy esnasındaki durum ve vecd halindeki anlaşılmaz sözleridir.²⁰⁹ Bu, kilise babaları ve bir kısım piskoposlar tarafından şeytan işi olarak değerlendirilmiştir.²¹⁰

Montanizm deyince akla gelen diğer bir nokta da; Hıristiyan bilginlerini yıllarca meşgul eden ve günümüzde dahi önemini koruyan kutsal metinlerin okunma biçimidir. Kutsal metinlerin alegorik mi yoksa literal mi okunması gerektiği hâlen tartışma konusudur. Montanistler kutsal metinleri ve özellikle Yuhanna’nın Vahyi’ni literal okumayı tercih etmişler ve dolayısıyla Mesih’in gelişinin an meselesi olduğunu söylemişlerdir. Ancak bunun için herhangi bir tarih/hesap veya şifre ortaya koymaksızın Mesih öncesi hazırlıklara odaklanarak, insanları bu uğurda gayrete sevk etmeye çalışmışlardır. Teolojik olarak farklı söylemde bulunmamaları, sadece ahlâk ve ibadet konularında asketizmi benimsemeleri ilk zamanlarda Kilise’yi zor durumda bırakmış ve onlara karşı tavır belirlemede güçlükler sebebinde olmuştur.

Montanist peygamberlerin vahiyleri/kehanetleri tam olarak günümüze ulaşmamıştır. Ancak kilise tarihçilerinin eserlerinde onların -birkaç tane de olsa- vahiylerine rastlamak mümkündür.

²⁰³ Antti Marjanen, a.g.m., p. 197.

²⁰⁴ Tertullian, **Against Praxeas**, 13.

²⁰⁵ Tertullian, **On Monogamy**, 2.

²⁰⁶ De Soyres, a.g.e., p. 63.

²⁰⁷ Batuk, a.g.e., s. 56.

²⁰⁸ Turhan Kaçar, a.g.e., s. 29.

²⁰⁹ Eusebius, a.g.e., 5.16.7–9.

²¹⁰ Antti Marjanen, a.g.m., p. 196.

bazıları şöyle sıralanabilir:

Priscilla:

- *“Süslü ve parlak elbiseler içinde kadın biçiminde İsa bana geldi ve bana irfanı verdi ve bana bu yerin (Pepuza) kutsal olduğunu ve Kudüs’ün cennetten buraya ineceğini gösterdi.”*²¹¹

Maximilla:

- *“Peygamberlik (kahinelik) benimle tamamlandığı için, benden sonra başka kâhine olmayacak.”*²¹²

- *“Bana değil İsa’ya kulak verin.”*²¹³

- *“Tanrı beni, bu Ahid’in ve Vaad’in elçisi, vaizi ve yorumlayıcısı olarak gönderdi; Tanrı’nın irfanına vakıf olmam için beni isteyerek veya istemeyerek mecbur etti.”*²¹⁴

- *“Ben koyunlar arasındaki “kurt” gibi kovalanıyorum, ama ben “kurt” değilim. Ben Söz’üm (Logos) ve ben Ruh’um ve Kudret’im.”*²¹⁵

C. Günahları Affetme Yetkisi ve Dinî Otorite

Kiliseyi inanan insanların bedeni olarak gören Montanistlere göre, resmi kilise bu görevi yerine getirememektedir. Yine onlara göre bütün Hıristiyanlar emirlere muhatap olmak noktasında eşittirler. Yani Tanrı normal insanlara ayrı, Ruhban sınıfına ayrı yükümlülükler koymamıştır. Ruhban sınıfının yaptığı, bildiği temel görevleri her bir Hıristiyan da bilmeli/yapmalıdır. Sırf bu düşünce bile resmi kilise tarafından dışlanmak için yeterlidir. Çünkü buna göre ruhbanlık imtiyazlı bir sınıfın elinden alınarak tüm Hıristiyanlara verilmekte, böylece evrensel Hıristiyan ruhbanlığına doğru bir yöneliş söz konusu olmaktadır. Erkeklerin ve hatta kadınların birer papaz/rahibe gibi hareket etmelerini öngören Montanistlerin bu tavrı, ruhban sınıfının gerekli olup olmadığı sorununu gündeme taşımıştır. Ancak Montanizm’in bu yönü gölgede bırakılarak diğer görüşleri daha çok ön planda tutulmuştur.²¹⁶

²¹¹ Epiphanius, a.g.e., 49.1.

²¹² Epiphanius, a.g.e., 48.2.4.

²¹³ Epiphanius, a.g.e., 48.12.4.

²¹⁴ Epiphanius, a.g.e., 48.13.1.

²¹⁵ Eusebius, a.g.e., 5.16.17.

²¹⁶ Batuk, a.g.m., s. 63.

Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, Montanizm, kilisenin dışında kiliseye karşı ortaya çıkmış bir hareket değildir. Bunun böyle olmadığını Tertullian da her fırsatta dile getirmiştir. Montanistlerin amacı dünyevileşen kiliseyi ilk zamanlardaki aslına, köklerine kavuşturmadır. Bu çağrı kilise tarafından olumsuz karşılanmış, tepki görmüştür. Doğrusu bu tepkinin oluşmasında Montanistlerin de önemli bir payı vardır. Örneğin dünyevi Hıristiyanlar ve Ruhsal Hıristiyanlar ayırımı, Paraklit'e bağlanmayan kilisenin yarardan çok zarar getireceği düşüncesi, Kilisenin affetme yetkisinin olmadığı bu yetkiyi piskoposlar kilisesinin değil Ruh'un kilisesinin kullanabileceği şeklindeki görüşler onlar tarafından seslendirilmiştir. Montanistler kilise kurumuna değil, o günkü işleyişine,²¹⁷ açık bir şekilde günahları affetme yetkisini kendisinde görmesine karşı çıkmışlardır.²¹⁸ İkinci yüzyılda her türlü günahın piskopos tarafından affedileceği inancı yaygınlık kazanmıştır. Hatta zina, adam öldürme ve putperestlik gibi günahların bile kilise tarafından affedilebileceği iddia edilmiştir. Tertullian, Roma piskoposu Callistus (217-222)'u pagan başrahibi anlamına gelen *pontifex maximus* diye nitelemektedir.²¹⁹ Aslında o, gerçekte bazı günahların kilise tarafından affedilebileceğini kabul etmekteydi. Onun karşı çıktığı şey, günaha karşı bir gevşekliğin doğabileceği endişesidir. Günahları affetme yetkisi kiliseye toplum nazarında büyük bir prestij sağlamaktaydı; ancak dünyevileşen kilise büyük günahları affetmek suretiyle insanlarla günahlar arasındaki duvarları yıkmaktaydı. Tertullian'a göre kilise bazı ciddi günahları affetmemelidir. Mesela zulümden/işkenceden kaçmak bir çeşit dinden çıkmaktır. İnananlar kendilerinin rahibidir. Ayrıca kilise içsel ruhani kilise ve dışsal piskopos kilisesi olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²²⁰ Özetle Kilisede hiyerarşiyi ve kurumsallaşmayı reddeden Montanistlerin kiliseye karşı verdikleri tepki öze dönüş tepkisidir.

Kilise kurumsallaştıkça sekülerleşmiş, dünyevileştikçe kurumsallaşmıştır.²²¹ Montanistler kilise kurumuna karşı çıkmakla iki şeyi hedef seçmişlerdir. Hem dünyevileşen kiliseyi özüne döndürmek hem de toplumda otorite kuran piskoposların yerine peygamberi geleneği hâkim kılmak. Nitekim piskoposlar bu nüfuzlarını kullanarak sinodlar toplamış ve her fırsatta Montanistleri aforoz ederek toplumun gözünden düşürme yoluna gitmişlerdir. Piskoposların çağrısıyla toplanan sinod ve konsillerde yeni

²¹⁷ De Soyres, a.g.e., p. 92-93.

²¹⁸ Tertullian, **On Modesty**, 21.

²¹⁹ Tertullian, **On Modesty**, 1.

²²⁰ Saint, a.g.m., p. 1079.

²²¹ Kaçar, Montanizm: Erken Kilise'de Çatışan Gelenekler, s. 49.

peygamberlerden ve dolayısıyla yeni otoritelerden bahseden bir hareketin lanetlenmesi sürpriz değildir.

Pekiye Montanist kilisenin varlığından kurumsal anlamda söz etmek mümkün müdür? Evet, mümkündür. Ancak Montanistler Roma, Antakya, Kartaca gibi dönemin önemli merkezlerinden ziyade toplanma yeri olarak Yeni Kudüs'ün ineceği yer olan Pepuza'yı tercih etmişlerdir.²²² Montanist kilisede kadınların piskoposluk ve papazlık yaptığı bilinmektedir.²²³ Ancak Kilise yapılanmasıyla ilgili birinci el kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmadığı gibi, Montanist karşıtı eserler de bu konuda yeterince aydınlatıcı değildir. Apollonius, Montanus'un kendi vaizlerine ücret verdiğini iddia etse de,²²⁴ bunun hareketi karalamak niyetiyle söylenmiş olma ihtimali yüksektir.²²⁵

Jerome (347-420); Montanistlerin kendi kiliselerinin başında *patriarch*, ikinci sırada koinonoi ve son olarak da yerel liderlerin, piskoposların bulunduğunu haber vermektedir.²²⁶ Burada ilginç olan, Katolik kilisede ilk sırada yer alan piskoposun kendi sistemlerinde son sırada yer almasıdır. Bu da muhtemelen kendilerinin afroz edilmelerine karşı bir tepkidir.²²⁷ Nitekim Eusebius piskoposların defalarca sinodlar tertip ederek Montanistleri afroz ettiğini belirtmektedir.²²⁸ Bu yüzden Montanistler kiliseyi ve din adamlarını tanımadıklarını ifade etmişler, piskoposa son sırayı vermekle de onun toplum üzerindeki nüfuzunu yok etmeyi amaçlamışlardır. Eusebius'un aktardığına göre onlar kendi aralarında para toplayarak kiliselerinde görevli din adamlarına maaş ödemekte idiler.²²⁹ Montanistlerin para toplamaları Ortodoks çevrelerce çok ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Peygamberlerin en temel özelliklerinin ücret talep etmeme olduğunu öne süren kilise, peygamberî olduğunu iddia eden hareketi sahtekârlıkla itham etmiştir. Oysa eğer Montanizm yalnızca paraya yönelik bir hareket olsaydı, dört yüzyıl ayakta kalması ve Hristiyan coğrafyaya yayılması mümkün olmazdı. Üstelik kısa bir sürede kendi teşkilatını

²²² Burada toplanmayı bizzat İsa Mesih istemiştir. Priscilla bir kehanetinde “ parlak süslü elbiseler giyinmiş bir kadın biçiminde İsa geldi ve dedi ki bu yer (Pepuza) kutsal bir mekândır ve Kudüs cennetten buraya inecektir.” Bkz. Epiphanius, a.g.e., 49.1.

²²³ Rex D. Butler **The New Prophecy New Visions: Evidence of Montanism in The passion of Perpetua and Felicitas**, Catholic University of America Press, 2006, p. 30.

²²⁴ Eusebius, a.g.e., 5.18.2; 5.18.7

²²⁵ Marjanen, a.g.m., p. 208.

²²⁶ Jerome, **Epistle**, 41.3.

²²⁷ Kaçar, Montanizm: Erken Kilise'de Çatışan Gelenekler, s. 50.

²²⁸ Eusebius, a.g.e., 5.16.10.

²²⁹ Eusebius, a.g.e., 5.18.2.

kuran ve bağış toplayan Montanistlerin güçlü ve etkili bir söyleme sahip oldukları aşikârdır.²³⁰

Hıristiyanlığın en önemli sakramentlerinden biri olan vaftiz konusunda Montanistler Kilise ile aynı görüştedir; fakat onun sonuçları konusunda farklı düşünmektedirler. Onlara göre adam öldürme, cinsel günahlar ve dinden dönme gibi ölümcül eylemlerin vaftizden sonra tekrarlanması affedilemez. Montanistler sadece Tanrı'ya ve Mesih'e iman yeterli görmemiş bunun ahlâkla ve salih amelle desteklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Kendilerini Tanrı'ya bağlayacak her türlü yola başvurmuş ve bunun için işkenceden kaçınmayı bile yasaklamışlardır. İşlenen günahları affetme yetkisinin kiliseye değil Tanrı'ya ait olduğunu vurgulayan Montanistler, Kilise'nin vaftizden sonra günahlar tekrarlansa bile Tanrı'nın sonsuz lütfuyla bunları affedeceği düşüncesi Montanistleri rahatsız etmektedir. Onlar, Tanrı'nın affedici olduğunu kabul etmekle birlikte, ancak bunun ilan edilmesinin insanları ahlakî gevşekliğe yönlendireceğine inanmakta idiler.²³¹

D. Asketizm (Oruç/Perhiz)

Oruç geleneği Hıristiyanlıkta önceleri duanın yardımcı ve bir öz disiplin aracı olarak kullanılmıştır. İkinci yüzyılda Çarşamba ve Cuma günleri kısmî perhiz, Paskalya öncesi ise büyük perhize riayet edilmekteydi. Montanistler ise sadece ekmek ve tuz yiyip su içerek çoğunlukla on dört gün perhiz yapıyorlar,²³² oruç noktasında da Ortodoks inanışa sahip kiliseden farklı düşünüyorlardı. Onlara göre Kilise'nin son derece yumuşatılmış oruç anlayışından vazgeçilip, daha sık ve uzun süreli, kuru yiyeceklerle açılan oruçlar tutulmalıdır. İsa Mesih'in ikinci gelişini karşılamak için azizlerden oluşan bir topluluk meydana getirme gayreti içerisinde olan Montanizm, cinsel ve bedensel hazlardan kaçınmayı sadece rahiplerden değil herkesten istemektedir. Bunu da gerçekleştirmenin en iyi yolu oruç tutmaktır. Oruç, gaye olarak sadece Cinsellikle mücadele için değil; şüphesiz, aynı zamanda damadı karşılamak içindir.²³³ Mesih aralarında olmadığı için yas tutulmalıdır, bunun da göstergesi oruç tutmaktır.

²³⁰ Kaçar, Montanizm: Erken Kilise'de Çatışan Gelenekler, s. 50.

²³¹ Batuk, a.g.m. s. 61.

²³² G. T. Bettany, **Dünya Dinleri Ansiklopedisi**, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul, 2005, s. 800.

²³³ Matta, 9:15; Luka, 5:35; Markos, 2:20.

Tertullian, Montanistlerin reddedilme sebebinin evlilikten çok oruca vurgu yapmaları olduğunu belirtmektedir. Oruç kutsal metinlerde geçmekle beraber, Kilise oruç üzerinde fazla durmamış; bunu bireysel tercih meselesine indirgemıştır. Oysa Montanistler; yeme, içme ve cinselliğin bir düzene girmesini sağlayıcı olarak gördükleri oruca büyük bir önem atfetmişlerdir.²³⁴ Gün boyu yeme içmeden uzak durmanın yanında banyo yapmayı da yasaklayan Montanistler günün sonunda iftar yapmak için acele etmez, normal yiyecek yerine su içer, kuru ekmek ve sebzelerin en kurusunu tüketirlerdi. Özellikle Çarşamba ve Cuma günleri tuttıkları, orucu ruhsal bir terbiye olarak gördükleri için, rahat bir yemek yemenin orucun sıhhatini bozacağına inanmışlardı. Çünkü oruç sayesinde ruh seküler bağlardan kurtulmaktadır. Montanistler paganların düzenlemiş olduğu eğlence programlarına katılmayı küfür olarak görmüş, onlarla hiçbir ilişkiye girmemeye özen göstermişlerdir. Hayatın süsü olarak değerlendirilen bilim ve sanat gibi etkinliklerin onlar nazarında kaçınılması gereken şeyler olduğu, bunların paganlar tarafından kirletildiği iddia edilmiştir.²³⁵

İlk dönem dini yaşantısı hakkında anti-Montanist kaynaklara dayalı bilgi bulunmayan hareketin sonraki dönemlerinde oruçla ilgili uygulamalar farklılık göstermiştir. Bunun Kuzey Afrika ayağında işin başını Tertullian çekmektedir. O, eserlerinde kendi oruçlarının Kilise orucuna göre daha uzun ve uygun bir eylem olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre oruç zorunlu bir dini davranışken, Kilise bunu isteyen yapabileceği bir dindarlık olarak yorumlamıştır. Kutsal tecrübeler için oruç bir hazırlıktır. Şişman bir şehidin bir ayıdan veya bir aslandan destek alması gerekirken, Tanrı'nın sevdiği fidan gibi bir Hıristiyan kurtuluş kapısından kolaylıkla geçerek makamına ulaşır.²³⁶ Son yakındır; bu yüzden hazırlıklı olunmalı oruç süresi uzatılmalı ve kuru yiyecekler tercih edilmelidir.²³⁷

Montanistler, nefislerini eğitmek ve kontrol altında tutmak suretiyle nihai sona hazırlanmışlardır. Onlar için orucu önemli kılan diğer bir sebep de, gaipten haber vermek için bir araç olmasıdır. Hem pagan kültürde hem de Hıristiyan geleneğinde kehanette bulunmanın ortak noktası oruçtur. Çünkü oruç sayesinde kişi egonun kontrolünden kurtulur ve bu suretle Tanrı'ya daha yakın olur. Montanist orucun Kilisenin oruç anlayışından daha

²³⁴ Tertullian, **On Fasting: In Opposition to the Psychics**, 1.

²³⁵ Batuk, a.g.m., ss. 58-59.

²³⁶ Antti Marjanen, a.g.m., p. 200.

²³⁷ Wright, a.g.m., s. 87.

sert olması Ortodoks geleneğini tepkisini çekmiştir. Bu, aslında dünyevileşen kilise ile yaklaşmakta olan son düşüncesini canlı tutmak isteyen peygamberî geleneğin çatışmasıdır.²³⁸

E. Şehitliğe Teşvik

Montanizm'in yayılmasında hiç kuşkusuz söylemine ilaveten zulümlere karşı boyun eğmeyip şehit olan mensuplarının önemli bir etkisi vardır.²³⁹ Yatakta ölmeyi beklemeyip, iman uğruna ölmeyi teşvik eden Montanistler sayesinde Galya ve Afrika'da sevinçle iman uğruna ölenlerin sayısı hiç de az olmamıştır.²⁴⁰ Onlar zulümlerden kaçmak yerine şehit olmaya teşvik etmişlerdir. Tertullian, eserlerinde yatakta, çocuk doğururken veya acılar içerisinde ölmek yerine şehit olmayı arzulamanın daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.²⁴¹ Kimi düşünörlere göre Montanizm, kelimenin tam anlamıyla ortodoks bir hareket olduğunu verdiği birçok şehitle kanıtlamıştır.²⁴²

Ortodoks kaynaklar, Montanistlerin şehitlik konusunda aşırı gittiklerini; tedbirsiz davranarak pagan toplumu provoke ettiklerini bize belirtmektedir.²⁴³ Yine Ortodoks gelenek İncil'deki pasajları referans alarak,²⁴⁴ şehadete özendirmenin doğru olmadığını açıklamaktadır. Gönüllü şehadet bir anlamda zalimin zulmüne suç ortaklığı anlamına gelir. Önce çareler aranmalı, gerekirse başka kentlere gidilmeli, buna rağmen bir çare bulunmazsa Tanrı'nın hükmüne razı olmalıdır. Nitekim erken dönem Hıristiyan tarihinde bunun örneklerini görmek mümkündür.²⁴⁵

belirtilmelidir ki, Montanistler şehit olmayı, onurlu bir şekilde canlarını kutsal kabul ettikleri davalarına adamayı istemişlerdir. Fakat bu hiçbir zaman radikal bir fanatizm olarak algılanmamalıdır. Dolayısıyla spesifik bir Montanist şehadet ideolojisinden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir.²⁴⁶ E. Gibson ve W.

²³⁸ Kaçar, Montanizm: Erken Kilise'de Çatışan Gelenekler, s. 47.

²³⁹ Özellikle kadın şehitlerin bunda büyük bir etkisi vardır. Geniş bilgi için bkz. Frederick C. Klawiter, "The Role of Martyrdom and Persecution in Developing the Priestly Authority of Women in Early Christianity: A Case Study of Montanism", **Church History**, Vol. XLIX, 1980, pp. 251-261.

²⁴⁰ Wright, a.g.m., s. 87.

²⁴¹ Tertullian, **De Fuga in Persecutione**, 9.

²⁴² Chadwick, a.g.e., p.115.

²⁴³ Eusebius, a.g.e., 5.18.5.

²⁴⁴ Matta 10:23. "Fakat size bu şehirde eza ettikleri zaman, ötekine kaçın."

²⁴⁵ Polycarp, **The Martyrdom of Polycarp**, 5.

²⁴⁶ Kaçar, Montanizm: Erken Kilise'de Çatışan Gelenekler, s. 48.

Tabbernee'nin son dönem araştırmalarına göre, Montanistlerin Şehitlik anlayışıyla Katoliklerin Şehitlik anlayışı arasında ciddi bir fark söz konusu değildir.²⁴⁷

F. Millenarianizm ve Eskatoloji

Ahir zamanda geleceği mit edilen mehdiye inanç sadece Hıristiyan ve Yahudi geleneğine has değildir. Günümüzde Őintoizm dışındaki yaşayan dinlerin tamamında mehdi tasavvuru mevcuttur.²⁴⁸ Ekrem Sarıkçioğlu, dinlerdeki mehdi tasavvurunu karşılaştırmalı olarak incelediği eserinin sonuç bölümünde; mehdiler dünyaya gelmeden önce yardımcılarının gelerek faaliyetler için uygun ortamı hazırlayacaklarını belirtmektedir.²⁴⁹ Bu, mehdi konumundaki bu türden araştırmalar Paraklit fikrinin aslında birçok dinde mevcut olduğunu göstermektedir.

İki bin yıllık Hıristiyanlık tarihinde Hz. İsa'nın çok geçmeden geleceği düşüncesi, İsa Mesih'in, çarmıha gerilmesinden hemen sonrasına dayanmaktadır.²⁵⁰ Bu düşünce Roma zulmünün hüküm sürdüğü dönemde de etkili olmuştur. Bu zor dönemin, apokaliptik metinlerde yer alan iyi ile kötünün savaşı olduğu söylenmiş ve İsa'nın gelişinin an meselesi olduğu belirtilmiştir.²⁵¹ İsa'nın geleceği beklentisi o günden bugüne canlılığını korumuş, insanların bunalıma düştüğü zamanlarda sık sık dillendirilmiştir. Hıristiyanlığın tarihinde kıyamet senaryoları üzerine kurulan ilk hareket Montanizm'dir.²⁵²

Montanus ve takipçileri, kendilerinden önceki kilise babalarının da vurguladığı (Barnabas . MS 61, Justin Martyr MS 100-165, Ireneaus MS 130-200 ve Lactantius MS 240-320) Tanrının bin yıllık krallığının yaklaştığını ve Mesih'in gelişinden önceki dönemin yani "Uyarıcı/Yardımcı" döneminin geldiğini belirtmişlerdir. Araştırmacıların çoğuna göre Montanus kendisinin Paraklit olduğunu düşünmektedir. O, insanlar hazır olmadığı için, Mesih'in tamamlayamadığı mesajı tamamlayacak ve Hıristiyan öğretiyi mkemmelleştirecek; O Mesih ncesi yapılması gerekenleri yaparak, ortamı Mesih için hazırlayacaktır.

²⁴⁷ Heine, a.g.m., p. 899.

²⁴⁸ Ekrem Sarıkçioğlu, **Mehdi Gelecek mi? Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2010, s. 111.

²⁴⁹ Sarıkçioğlu, a.g.e., s. 115.

²⁵⁰ İşaya bölümü Eski Ahit'teki mehdi tasavvurunun önemli bir kaynağıdır. İnciller ise bir bakıma Mehdi'nin hayat hikyesidir.

²⁵¹ Thomas Michel, **Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş**, İtanbul, Ohan Basımevi, 1992, s. 98.

²⁵² Mustafa Bıyık, "Hıristiyan Eskatolojisinde Dünyanın Sonu Kehanetleri", **Marife**, Yıl 7, S. 2, Konya, 2007, s. 170.

Montanus'tan itibaren hareketin bütün önde gelen isimleri eskatolojik beklentileri en üst düzeyde tutma gayreti içerisinde olmuşlardır. İmparatorluğun doğusundaki genel hoşnutsuzluklar bu beklentiyi daha da şiddetlendirmiştir. Antoninus Pius döneminde bir barış hali yaşanmışsa da, 161 yılından itibaren tahta geçen Marcus Aurelius döneminde karışıklıklar artmış ve Part Devleti'nin Suriye ve Küçük Asya'ya yönelik saldırıları şiddetlenmiştir. Bu süreç ekonomik sorunların artmasına sebep olmuş ve vergilerin yükselmesiyle de halk adeta bunalmıştır. Commodus (180–192) döneminde ise durum daha da kötüye gitmiş ve bu noktada Montanist vaizler Küçük Asya'da insanlar sonunun yakın olduğunu bildirdiklerinde olumlu tepkiler almışlardır.²⁵³ Epiphanius, Maximilla'dan şu sözleri nakleder: "*Benden sonra artık kadın bir peygamber gelmeyecek çünkü dünya son bulacak.*"²⁵⁴

Montanus'un Sbylline Oracles²⁵⁵ yazarlarından olduğu kesin olmasa da, onun Yuhanna'nın Vahyi'nden çokça etkilendiği aşikârdır. Montanus ve diğer kadın peygamberlerin sıkça bahsettiği vizyonların Yuhanna'nın Vahyi'nde sık sık geçiyor olması, Montanistlerin, eskatolojik beklentilerini kutsal metinlere dayandırdığını göstermektedir.²⁵⁶ Montanus, klasik binyılcı beklentileri savunmakla beraber buna Paraklit'i dâhil etmiş; ardından vahiy sürecinin devam ettiğini söyleyerek, Maximilla ve Priscilla/Prisca'ya peygamberlik payesi vermiştir. Nihayet Göksel Kudüs'ün bilinen coğrafyanın dışında, Priscilla'nın doğduğu kasaba olan Pepuza olduğunu açıklamıştır. Epiphanius'un Panarion 49.3'de verdiği bilgiler son derece önemlidir. Onun bildirdiğine göre (kendisi bu iki bayanı görmüş veya konuşmuş değildir) Priscilla veya Quintilla gördükleri vizyonu şöyle anlatmaktadırlar: "*İsa kadın görünümünde beyaz bir elbiseyle bana göründü. Bana vahiy indirdi ve Göksel Kudüs'ün bu kutsal yere (Pepuza) ineceğini söyledi.*"²⁵⁷ Adı geçen kasabanın önceleri bir Kibele yani pagan merkezi olması pek çok Hıristiyan tarafından kabulü zor bir durum meydana getirmiştir. Henry Chadwick'e göre Göksel Kudüs'ün Filistin yerine buraya inecek olması vatanseverlik duygusundan kaynaklanmış olabilir.²⁵⁸

²⁵³ Marjanen, a.g.m., pp. 205-206.

²⁵⁴ Epiphanius, a.g.e., 48.2.4.

²⁵⁵ Kadim Roma dönemi gizli kehanetlerinin bulunduğu eser.

²⁵⁶ Batuk, a.g.m., s. 66.

²⁵⁷ Epiphanius, a.g.e., 49.3.

²⁵⁸ Chadwick, a.g.e., s. 114.

Pepuza ile Göksel Kudüs arasındaki ilgi Montanizm'in ilk döneminden ya da Tertullian'dan sonra Vahiy 21'in etkisinde kalınarak kurulmuştur. Montanus'un düşüncesinde küçük bir Frigya kasabası olan Pepuza, Göksel Kudüs'ün ineceği yer olarak düşünülmemiştir. Bütünü değil belki küçük bir grup Montanist, burayı Kudüs olarak düşünmüştür. Geç dönem antimontanist yazarlardan Filastrius, Jerome, Augustine, ve Praedestinatius'un da böyle bir gelenekten bahsetmemesi anlamlıdır. Onlar açısından Pepuza, sadece ilk Montanist peygamberlerin doğum yeridir.²⁵⁹

Son dönemde bazı araştırmacılar, Montanizm'in, ilk ortaya çıkışı itibariyle sırf apokaliptik bir hareket olmadığını ama Göksel Kudüs'ün ineceği şehir olarak resmedilen Pepuza'da Priscilla'nın İsa vizyonunu aktarırlar. Ancak başta Trevett olmak üzere diğer araştırmacılar, Montanizm'de dünyanın sonu ve İsa'nın yakın zamanda geleceği tezinin işlendiğini, bunun zaman ve zemine göre gelişerek devam ettiğini savunmaktadırlar.²⁶⁰

Başka bir dikkat çekici bilgi Eusebius'un isimsiz papazından gelmektedir. Onun bildirdiğine göre Maximilla, yakında karışıklıkların ve savaşların olacağını haber vermekteydi. Bu Markos 13'te geçen "son"un belirtileriyle örtüşmektedir.²⁶¹

Vahiy 21'de çizilen tablo ise Montanus'un öğretisiyle örtüşmektedir. Acaba yukarıda sözü edilen vizyon gerçekleşti mi, yoksa bu Kitabı Mukaddes'ten bir uyarılama mıydı? Diğer bir problem de metnin içeriğiyle ilgili. Eğer bu vizyonu gören Priscilla değil de Quintilla ise bu demektir ki, bu durum Montanizm'in ilk dönemlerinde değil bir hayli sonra gerçekleşiyor. Buna göre Epiphanius Pepuza'yı Göksel Kudüs'ün ineceği yer olarak tanıtıyor, oysa bu daha sonraları ortaya çıkan bir fikirdir. Quintilla'nın rüyasından bahseden Tertullian'ın Pepuza'dan bahsetmemesi buna örnek gösterilebilir. Ancak buranın Montanist hac yeri gibi görülmesi yazarı bu düşünceye yönlendirmiş olmalı. Pepuza'nın Göksel Kudüs'ün ineceği yer olması fikri Tertullian sonrasına aittir. Apollonius'a göre bu fikir Montanus'a aittir. Ancak o sadece bağlılarının oraya toplanmasını istemiştir, yoksa Göksel Kudüs'ün oraya ineceğinden bahsetmemiştir.²⁶²

Kilise'nin Montanizm'i heretik olarak görmesinin ana nedeni genellikle kiliastik (Chiliastic) yönüdür. Ancak konu iyice tahlil edildiğinde anlaşılacağı üzere, Hıristiyanlık

²⁵⁹ Marjanen, a.g.m., p. 206.

²⁶⁰ Trevett, a.g.e., pp. 95-105.

²⁶¹ Eusebius, a.g.e., 5.16.18.

²⁶² Marjanen, a.g.m., p. 205.

bu görüşe temelde karşı değildir ve ilk dönemdeki önemli bazı kilise babaları bu fikri benimsemişlerdir.²⁶³ Dahası, bu fikrin esin kaynağı olan Yuhanna'nın Vahyi Yeni Ahit kanonunda yer almıştır. Kilise'nin Montanizm'i heretik saymasında daha çok şu sebepler etkilidir: Peygamberlik ve vahiy düşüncesi, Montanist peygamberlerin apostolik gelenekten üstün tutulması ve Montanist dinî liderlere, öğreticilere ücret verilmesi.²⁶⁴

II. MONTANİST KADIN

A. Kadının Konumu

Hemen hemen bütün dinlerde önemli bir tartışma konusu olan kadın meselesi Hıristiyanlık açısından da sorgulanmaktadır. Hıristiyanlığın yayılma süreci göz önüne alındığında, bu dinin ilk olarak köleler ve kadınlar arasında yayıldığına şahit olunur. Kuşkusuz burada ezilenlerin Tanrı katında değerli oldukları izlenimine kapılmaları son derece etkilidir. Böylece kadınlar daha ilk andan itibaren dinlerine hizmet etmiş ve hiçbir fedakârlıktan geri durmamışlardır. Erkekler kadar kadınlarda İsa'yla beraber bulunmuşlar ve ona eşlik etmişlerdir. Bunun örneklerini Hıristiyan kutsal metinlerinde görmek mümkündür.²⁶⁵ Ayrıca erkek müritleri İsa'yı terk etmiş olmalarına rağmen kadınlar onu terk etmemişlerdir.²⁶⁶ Pavlus'un Mektupları'nda da kadın imgesine sıkça yer verilmektedir.²⁶⁷

*“Mesih İsa'da iş ortaklarım Priska ile Akilla'ya selamlarımı bildirin. Onlar benim için kendilerini ölüm tehlikesine attılar. Yalnız ben değil, uluslardan oluşan tüm kiliseler de onlara teşekkür borçludur.”*²⁶⁸

Belirtmek gerekir ki, kutsal metinlerde ismi geçen kadınlar kendi başlarına birer dinî lider veya misyoner değil, daha çok ev sahibesi olmak gibi yardımcı bir rolü üstlenmişlerdir. İkinci yüzyılda kadın daha çok şehitlik kavramıyla anılmaktadır. Çünkü en ideal kadın davası uğruna şehit olan kadındır. Olumsuz kadın algısı ise daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Ancak ikinci yüzyıl Hıristiyanlığında kadına karşı olan tutum

²⁶³ Örneğin Papias, Cerinthus, Justin Martyr, Irenaeus, Lactantius, ve Commodianus.

²⁶⁴ Marjanen, a.g.m., p. 210.

²⁶⁵ Luka 8:2-3; Matta 27:55; Markos 15:40-41.

²⁶⁶ Matta 26:56; 27:55-56.

²⁶⁷ Pavlus'un Mektupları'nda 19 pasajda 17 kadının ismi geçmektedir. Bkz. Süleyman Turan, “Kadınların Hıristiyan Misyon Tarihindeki Yeri” **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VIII, S. 15, 2009, ss. 157-177.

²⁶⁸ Romalılara Mektup 16:3-4.

bundan ibaret değildir. Bu dönemde yazılan eserlerde, heretik akımların kurucularının en büyük destekçilerinin kadınlar olduğu vurgulanmaktadır.²⁶⁹

İncil'deki bu pozitif yaklaşım kilise babaları tarafından çok fazla dikkate alınmamıştır. Hiyerarşik ve sınıfsal bir yapı içerisinde doğan Hıristiyanlık, zamanla bireyi önceleyen özelliğini geri plana atmış böylece kadında ikinci plana itilmiştir.²⁷⁰ Augustine ile başlayan süreçte kilise babaları kadınlara karşı oldukça sert bir tutum geliştirmişlerdir.²⁷¹ Örneğin Epiphanius, kadınları erkeklerin değerli ruhlarının avcısı olarak nitelendirmektedir.²⁷²

Gerçektende Hıristiyanlıkta kadın her iki uç noktada değerlendirilmektedir. Kendi dini için mücadele veren, hizmet edip şehit edilenler övülmekte buna karşın asli günah doktrininden kaynaklanan Havva tiplmesi de kendisini göstermektedir. Yani Hıristiyan kadın algısında bir bakıma Havva-Meryem çatışması söz konusudur. Öte yandan takdir edilen kadın sadece takvada erkekle eşit kabul edilmiş; bu durum sosyal hayata ve kilise hiyerarşisine yansıtılmamıştır. Batı Hıristiyanlığı, hiçbir zaman, asli günah doktrininden kaynaklanan nevroitik kadın düşmanlığından kurtulamamıştır.²⁷³

Montanistler, diğer Hıristiyan grupların aksine, kadına karşı son derece eşitlikçi davranmışlardır. Dahası kadınlar pasif izleyici ve ev sahibeliği yapan yardımcılar değil, aksine lider kadro içerisinde bulunmuşlardır. Montanus'tan sonra hareketin en önemli üç isminin kadın olması bunun en önemli göstergesidir.²⁷⁴ Hatta konunun çağdaş uzmanlarından Trevett, etkinliği açısından "*Yeni Peygamberlik*" in kurucusu Montanus mu yoksa Priscilla mı? diye sormaktan kendini alamamıştır.²⁷⁵

Her ne kadar hareketin kurucusu ve ilk peygamberi Montanus olsa da bu, kadınların hareketteki etkinliğine gölge düşürmez.²⁷⁶ Öyle ki Kilise, Montanistlere meydan okuduğunda karşısında kadın peygamberleri bulmuştur. Hatta Katolik piskoposlar ve

²⁶⁹ Trevett, a.g.e., p.153.

²⁷⁰ Fatmagül Berktaş, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 98.

²⁷¹ Kilise babalarının kadın konusundaki görüşleri için bkz. Rosemary Radford Ruether, "Misogynism and Virginal Feminism in the Fathers of the Church" **Religion and Sexism: Images of Woman in the Jewish and Christian Traditions**, ed. Rosemary Radford Ruether, Simon and Schuster, Newyork, 1974, pp. 150-183.

²⁷² Epiphanius, a.g.e., 79.8.

²⁷³ Karen Armstrong, **Tanrının Tarihi**, çev. Oktay Özel-Hamide Koyukan-Kudret Emiroğlu, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1998, s. 172.

²⁷⁴ Hippolytus, a.g.e., 8.12.

²⁷⁵ Trevett, a.g.e., pp. 159-162.

²⁷⁶ Eusebius, a.g.e..5.16.7; 5.18.2.

Kilise ileri gelenleri, Maximilla ve Priscilla'nın cin ve kötü ruh kovmada hünerli olduklarına inanıyorlardı.²⁷⁷ Önemli kaynaklardan biri olan Eusebius, ne zaman kadın peygamberlerden bahsetse onların cin çıkarttıklarını mutlaka zikreder. Eşitlikçi bir karaktere sahip olan Montanizm'de kadınlar din adamı hiyerarşisinde yer alabiliyor, dini ayinleri yönetebiliyorlardı.²⁷⁸ Kilise babalarının eserlerinde, dehşet verici Montanist kadın peygamberlerin vaftiz ve evharist âyinlerini yönettiği yer almaktadır.²⁷⁹ Kadınların etkinliği sadece anti-Montanistlerin eserlerinde değil, aynı zamanda kitabelerde de vurgulanmaktadır.²⁸⁰ Nitekim Montanistler bu görüşlerini Kitab-ı Mukaddes'e dayandırmaktadırlar.

“Artık ne Yahudi ne Grek, ne köle ne özgür, ne erkek ne dişi ayırımı var. Hepiniz Mesih İsa'da birsiniz.”²⁸¹

Aslında Montanistler İsa Mesih'in vurguladığı kadın erkek eşitliğini sosyal hayata taşımışlar yani onlara kilise hiyerarşisinde yer açmışlardır. Kadın diyakon, kadın vaiz ve kadın piskoposların, Montanist kilise içerisinde yer aldıkları bilinen bir gerçektir. Ortodoks kilise içerisinde de bulunan kadın diyakozun görevi piskoposla kadınlar arasında iletişimi sağlamaktı ve bunların herhangi bir yetkisi yoktu. Oysa Montanistler, kilisedeki idari-öğretici sorumluluk yetkisine sahip mevkileri kadınlara açarak cinsiyet tarafsızlığına dayalı bir politika izlemişlerdir. Zaten Montanizm'i diğer Hıristiyan gruplardan ayıran belki en temel unsur, Tanrının vekili olarak kabul edilen piskoposluk makamını kadınlara açmasıdır. Bunun Hıristiyan tarihinde bilinen ikinci bir örneği yoktur.²⁸² Araştırmacılar, Montanizm'in kökenine dair tartışmalarda da görüldüğü gibi, kadın etkisini Frigya bölgesinde daha önceleri etkin olan Kibele-Attis pagan kültüyle açıklama yoluna gitmişlerdir. Bunun isabetli bir yorum olmadığı, tek başına etkili bir neden olmayacağı açıktır. Çünkü en az dört yüz yıl Frigya bölgesinde etkin olan ve Roma, Kartaca gibi birçok şehirde etkisini hissettiren bir hareketi paganizmle açıklamak pek mümkün görünmemektedir. İkinci yüzyılda paganizm kan kaybederken Montanizm'in güç kazanarak dört asır etkisini sürdürdüğünü bilmek bu tezi çürütmektedir.

²⁷⁷ Eusebius, a.g.e...16.16; 5.18.13; 5.19.3.

²⁷⁸ Epiphanius, a.g.e.,49.2.2.; 49.2.5.

²⁷⁹ Cyprian, *Epistles*, 75.10.

²⁸⁰ Tabbernee, *Montanist Inscriptions and Testimonia*, pp. 66-72.

²⁸¹ Galatyalılar 3:28.

²⁸² Kaçar, “Eskiçağ Anadolu Hıristiyanlığında Kadın: Montanizm Örneği” **Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma**, C. III, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2004, s. 201.

Montanist hareketin ortaya çıktığı bölgede kadın kâhinlerin varlığı söz konusudur.²⁸³ Kilise tarihçisi Eusebius ikinci yüzyıl Anadolu'sunda kadın kâhinlerin varlığından söz etmektedir. Bunlar Philadelphialı (Alaşehir) Ammia ve Philippus'un dört kızıdır. Bu örnekler, Montanizm'de kadınların üst mevkilerde yer almasının sebepleri hakkında ipuçları vermektedir.²⁸⁴

Montanizm'de üç önemli peygamberden ikisinin kadın olması, kadın piskoposlardan bahsedilmesi harekette kadının merkeziliği noktasında son derece önemlidir. Muhtemelen bu farklı din adamı hiyerarşisi ipleri koparma noktasına getirmiştir. Pavlus, mektuplarında, kadının kilisede konuşmasını bile doğru bulmamaktadır:

*“Kutsalların tüm kiliselerinde olduğu gibi, kadınlar kilisede sessiz kalsınlar. Çünkü onların konuşmalarına izin verilmemiştir. Yasanın bildirdiği gibi uysal olsunlar. Öğrenmek istedikleri bir şey varsa, evde kocalarına sorabilirler. Kadının kilisede konuşması saygınlığı hiçe indirir.”*²⁸⁵

Buna karşılık Montanizm onu kiliseye piskopos yapmıştır.

Dolayısıyla Montanistlerin kilise tarafından dışlanması en temel sebeplerden biri piskoposluk makamını kadınlara açmış olmasıdır.²⁸⁶ Kadın konusunda Montanistlerle Katoliklerin ayrıldığı nokta, Montanistlerin, piskoposluğu kadınlara emanet etmesidir. Bu durum, muhaliflere göre paganizmin (Kibele-Attis kültü) bir yansımasıdır. Oysa Montanistler kadını Meryem'in temsilcisi olarak görmektedirler. Kadınların kilisede görev alması, karşıtlarına göre paganist bir etkinin sonucu iken, Montanistlere göre bu, Havva'nın karşısında duran dinî gelenekteki Meryem yorumudur.²⁸⁷ Montanizm'deki kadın etkisi peygamberlerin vizyonlarında bile görülmektedir. Mesela Maximilla, daha önce de belirtildiği gibi vizyonlarında İsa'yı parıltılı kıyafetler içindeki bir kadın olarak resmetmiştir. Bütün bunlara rağmen, kadın piskoposların kilisedeki işlevi ve konumu hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmadığımızı belirtmemiz gerekir.²⁸⁸

²⁸³ Trevett, a.g.e., p. 152.

²⁸⁴ Eusebius, a.g.e., 5.17.2-4.

²⁸⁵ 1.Korintoslular 14:34-35.

²⁸⁶ Kaçar, “Eskiçağ Anadolu Hıristiyanlığında Kadın: Montanizm Örneği”, s. 203.

²⁸⁷ Kaçar, “Eskiçağ Anadolu Hıristiyanlığında Kadın: Montanizm Örneği”, s. 202.

²⁸⁸ Kaçar, Montanizm: Erken Kilise'de Çatışan Gelenekler, s. 51.

Kadının merkezî konuma sahip olduğu Montanist düşüncenin iyi bir savunucusu olan Tertullian'ın kadın konusundaki tutumu ise son derece serttir. O da diğer kilise babaları gibi, kadını daha çok Havva imgesiyle yorumlamaktadır:

*“Her biriniz birer Havva olduğunuzu bilmiyor musunuz? Tanrı'nın sizin için söyledikleri bugün de geçerlidir. Siz şeytanın kapısıdır, siz yasak meyvenin kapısını açtınız. Kutsal yasayı ilk terk eden sizsiniz; şeytanın saldırmaya cesaret edemediği erkeği ikna eden sizsiniz. Siz dikkatsizce insanı, Tanrının imgesini yaktınız. Sizin terk edişiniz yüzünden Tanrının Oğlu da ölmek zorunda kaldı.”*²⁸⁹

B. Örtünme

Geçmiş toplumlarda başörtüsü, bir kadının saygınlığını ve sosyal konumunu sembolize ederdi. Alt sınıftan kadınlar, çoğu zaman yüksek sınıf izlenimi vermek için başörtüsü takarlardı.²⁹⁰ Hıristiyanlıktaki örtünme ve başörtüsü Pavlus'un Mektupları'ndaki ifadeler üzerine bina edilmektedir. Pavlus'a göre kadın örtünmelidir; çünkü o, Tanrının sureti ve yüceltilmesinin simgesi olan erkeğin kadın üzerindeki otoritesini sembolize etmektedir. Pavlus, 55 yılında yazdığı Korintoslulara birinci mektubunda kadınları konu almış ve başörtüsünden bahsetmiştir.²⁹¹ Buradan cesaret alan birçok din adamı, kadınlar konusunda yüzyıllarca sürecek olumsuz bir tavır içerisinde bulunmuşlardır.²⁹² Pavlus aslında kadın ve tesettür konusunda Yahudilikten devraldığı mirası sürdürmüş ve cinselliğin kol gezdiği Korintoslulara bir ahlak dersi vermiştir. Günümüz Katolik kilisesinde de kadınların kilisede başlarını örtmeleriyle ilgili bir madde vardır.²⁹³

İlk dönem Frigya Montanizmi'nin kadınların örtünmesiyle ilgili ne düşündükleri bilinmemektedir. Hareketin önemli savunucularından olan Tertullian bu konuya oldukça önem vermiş, kaleme aldığı iki eserinde görüşlerini ortaya koymuştur. Bunlardan ilki, “*On*

²⁸⁹ Tertullian, **On the Apparel of Women**, 1.1.

²⁹⁰ Şerif Muhammed, “İslam'da ve Diğer Geleneklerde Kadın”, çev. Ahmet Özberk, **Farklı Açılardan Kadın ve Aile**, ed. Zühdü Mercan, Işık Yayınları, İzmir, 2005, s. 73.

²⁹¹ “Kadın başını örtmeyecekse, saçlarını da kessin! Madem kadının saçlarını kesmesi ya da tıraş etmesi saygınlığını hiçe indiriyor, başını örtmesi zorunludur...” 1.Korintoslular 11:3-6.

²⁹² Bu pasajın yorumuyla ilgili tartışmalar için bkz. Hakkı Ş. Yasdıman, “Hıristiyanlığın Mimarı Pavlus'un Kadınların Örtünmesiyle ilgili Sözleri Üzerine Bir Değerlendirme” **Marife**, Yıl 2, S. 2, Konya, 2002, ss. 7-17.

²⁹³ Clara Maria Henning, “Canon Law and the Battle of the Sexes” **Religion and Sexism: Images of Woman in the Jewish and Christian Traditions**, ed. Rosemary Radford Ruether, Simon and Schuster, Newyork, 1974, p. 272.

the Apparel of Women”(Kadınların Giyimi Üzerine) diğeri ise , “*On the Veiling of Virgins*” (Genç Kızların Peçe Takması Üzerine) adlı çalışmalardır.

Tertullian’a göre kadın bütün süslü kıyafetlerden uzak durmalı, dikkat çekmeyen kıyafetler giymeli ve yüzünü peçe ile örtmelidir. Böylece kadın cazibeden uzak, göz zevkine hitap etmeyen bir şekle bürünmelidir.²⁹⁴

“Genç kadınlar, sokaklarda başınızı örtün! Kiliselerde de başınızı örtmelisiniz. Yabancılar arasında başınızı örterseniz, sonra erkek kardeşleriniz arasında da başınızı örtersiniz.”²⁹⁵

Sonuç olarak; en azından Kartacalı Montanistlerin, kadınların giyinişine bir düzenleme getirdiğini söylemek mümkündür. Onlara göre süslenmek ve şatafatlı giyinmek doğru değildir; bu bir ahlaksızlıktır. Genç ve bekâr kızların giyimlerine dikkat etmeleri ve peçe takmaları ise bir zorunluluktur.

C. Evlilik

İlk dönem Hıristiyanlığında doğrudan evlilik aleyhine bir tavır olmamakla beraber bakireliğin övüldüğü, hatta onların evlilerden daha erdemli görüldüğü bilinmektedir. İkinci ve üçüncü kuşak Montanistler, var olan asketizmi daha da geliştirdiler. Ancak asketizmi doktrinel bir disiplin olarak ele alan Tertullian’dır. O, zina gibi tüm ikinci evlilikleri de yasaklamıştır.²⁹⁶ Tertullian’a göre Paraklit tek evliliği vazetmektedir:²⁹⁷

“Biz tek evliliğe izin veriyoruz, tek Tanrıya inandığımız gibi.”²⁹⁸

Montanist düşüncede şehit edilen kadınların övgülere mazhar oldukları, evlenmeye sıcak bakılmadığı ve çocuk doğururken ölmektense şehit olarak ölmenin daha erdemli olduğunu gösteren kehanetler mevcuttur. Montanistler, Hıristiyanları tam bir sofuluğa davet ediyor ve “paklık” uğruna evlilik ilişkisinden vazgeçilmesini tavsiye ediyorlardı.²⁹⁹ Nitekim Eusebius’un yararlandığı anonim yazarı, Priscilla’nın kocasından ayrılıp evini terk ederek Montanistlere katıldığını yazmaktadır.³⁰⁰

²⁹⁴ Tertullian, **On the Apparel of Women**, 2.2.

²⁹⁵ Tertullian, **On the Veiling of Virgins**, 1.

²⁹⁶ Saint, a.g.m., p. 1079.; Trevett, a.g.e., p. 113.

²⁹⁷ Tertullian, **On Monogamy**, 3.

²⁹⁸ Tertullian, **On Monogamy**, 1.

²⁹⁹ Wright, a.g.m., s. 87.

³⁰⁰ Eusebius, a.g.e., 5.18.2.

Montanus'un evliliğe tümüyle karşı olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Apollonius'un verdiği bilgiye göre Montanus, taraftarlarını evliliklerini sonlandırmaya teşvik etmekteydi. Montanist karşıtlarına göre ise Maximilla ve Priscilla kocalarından boşandıktan sonra Kutsal Ruh'la dolmuşlardı.³⁰¹ Ancak bu ihtiyatla karşılanması gereken bir görüştür. Çünkü kocalarının Hıristiyanlığa veya kendi fikirlerine inanmayan insanlar olmaları muhtemeldir. Nitekim bunun dayanağı da Pavlus'un mektuplarında mevcuttur;

*“İman etmeyen ayrılırsa ayrılınsın. Kardeş ya da kız kardeş böyle durumlarda özgürdür. Tanrı sizi barış içerisinde yaşamaya çağırır. Ey kadın, kocanı kurtarıp kurtaramayacağını nereden biliyorsun? Ey erkek, karını kurtarıp kurtaramayacağını nereden biliyorsun?”*³⁰²

Tertullian'a göre Montanistler bekârlığı teşvik etmekle beraber evliliği dinî bir iş olarak görmüşler, ancak boşanma veya eşlerden birisinin ölümü durumunda ikinci evliliği hoş görmemişlerdir.³⁰³ Montanist bir kadının şu sözleri manidardır: Düğün yatağında ölmek, bir aile kurmak yerine Tanrı'nın rızasını kazanmak için onun yolunda şehit olmaktan anlamlıdır.³⁰⁴ Cinsel perhizi sadece bekârlara değil aynı zamanda evlilere de şart koşan Montanistler, ısrarla tek evliliği savunurlar. Tertullian, bu görüşü Eski Ahit'ten delillerle destekleme yoluna gider. Âdem'e eşler değil de eşin yaratılmış olması, Hz. Nuh'un gemiye birer çift alması bu dayanaklardan bir kaçıdır. Ona göre bütün bu dayanaklar Paraklit'in evlilik ve tek eşlilik (monogami) konularında ne kadar da haklı olduğunu göstermektedir.³⁰⁵

Montanizm genel olarak kadınların eşitliğini savunur. Ancak Ortodoks kaynakların verdiği bilgilere bakılırsa evliliğe pek sıcak bakmaz. Bu görüşler genellikle Priscilla'nın kocasından boşandığı bilgisinden³⁰⁶ ve çocuk doğururken değil, şehit olarak ölmeyi öven metinlerden çıkarılmaktadır. Sadece bu verilerle Montanistlerin, Ortodoks gelenekten daha katı bir şekilde evliliğe karşı olduğunu öne sürmek mümkün değildir. Çünkü erken dönem Hıristiyanlığında bekâretin övüldüğü ve hatta bakirelerin evlilerden daha yüksek mertebelere sahip oldukları vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu konuda Ortodoks gelenekle

³⁰¹ Eusebius, a.g.e., 5.18.2-3.

³⁰² 1. Korintoslular 7:15-16.

³⁰³ Marjanen, a.g.m., p. 201.

³⁰⁴ Marjanen, a.g.m., p. 201.

³⁰⁵ Tertullian, **On Monogamy**, 1.

³⁰⁶ Eusebius, a.g.e., 5.18.2.

Montanistler arasında ciddi bir fark görünmemektedir. Her ne kadar ikinci evliliği bir suç veya zina olarak gördüklerini iddia etmek mümkün değilse de, bu konuda çokça ısrarcı oldukları söylenebilir. Onlara göre bu, Tanrı'nın verdiği orijinallikten bir sapmadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MONTANİZM'İN SONU VE GÜNÜMÜZ KİLİSELERİNE ETKİSİ

I. MONTANİZM'İN SONU

Hıristiyanlık tarihi çok erken sayılabilecek bir dönemde itizal gruplarının varlığına şahit olmuştur. Roma İmparatorluğu ile uzlaşmadan önce tam bir bütünlük arz etmeyen Hıristiyanlığın bünyesinde gnostik, asketik, millenarianist vb. eğilimlerin ağır bastığı gruplar bulunmaktaydı. Ancak imparatorlukla uzlaşma ve sonrasında Hıristiyanlığın resmi din olmasıyla ayrılıkçı hareketler yasaklanarak sindirilmiştir. İlk dönem heretik akımların aksine Montanizm, kendisini kilisenin dışında görmemiştir. O halde Montanizm hangi sebeple heretik ilan edildi de yasaklandı? Kilise babalarının kaleme aldığı heresiyolojik kitaplarda ana gövde Hıristiyan kilisesinin, Montanist Hareketi bir bütün olarak reddetmediğini görmek mümkündür. Söz gelimi Eusebius'un naklettiği gibi, Irenaeus'un Liyon'dan Roma'ya götürdüğü mektupta Galya'daki Montanist şehitler övülmüştür.³⁰⁷ Yine aynı şekilde Montanizm'i eleştiren Hippolytus; Montanistlerin Tanrı'yı yaratıcı olarak kabul ettiklerini, Hıristiyanlık tarihi ve Kristoloji konularında Ortodoks kiliseyle aynı düşündüklerini itiraf etmektedir.³⁰⁸ Bir başka ünlü heresiyoloji yazarı Epiphanius, Montanistlerin Tanrı, Teslis, Hz. İsa ve onun ikinci gelişiyi ilgili inançları noktasında bir problemlerinin olmadığını belirtmektedir.³⁰⁹ Dolayısıyla Montanistlerin inanç yönünden heretik olmadıkları söylenebilir. Kilise ile Montanizm arasındaki sorun Montanizm'deki İsa'nın ikinci gelişiyi ve Peygamberlik fenomenine indirgenemez.³¹⁰ Bütün bunlar göz Kilise'nin Montanizm'e karşı çıkmasının sadece doktrinel sebeplerle açıklanamayacağını göstermektedir.

³⁰⁷ Eusebius, a.g.e., 5.4.1-3.

³⁰⁸ Hippolytus, a.g.e., 8.19.2.

³⁰⁹ Epiphanius, a.g.e., 48.1.3-4.

³¹⁰ Antti Marjanen, a.g.m., p. 195.

Erkek egemenliğinin hâkim olduğu bir toplumda kadınların kilise teşkilatında aktif rol alması Montanistlerin dışlanması için temel sebep olarak düşünülebilir. Ancak Montanist hareketle kilise arasındaki çatışma göz önünde bulundurulduğunda bu ayrışmanın farklı sebeplerinin olabileceği açıktır. Dolayısıyla kadınların kilisede ve dinin merkezinde yer alması her ne kadar önemli bir ayrılık sebebi olsa da, bu, tek başına Montanizm'in heretik sayılmasını açıklamaktan uzaktır. Diğer önemli bir neden Montanizm'in öze dönüş anlayışıdır. Montanizm ikinci yüzyılın ortasında bir ihya hareketi olarak ortaya çıkmış, ana kilisede ibadetin unsurları, doktrin ve etik konularında ciddi kayıpların olduğunu iddia etmiştir. Montanistler bu konuda daha da ileri giderek kendilerini diğer Hıristiyanlardan ayırmak için "Ruhsal Hıristiyanlar" tanımını tercih etmişlerdir. Montanistlerin kiliseyle yaşadıkları çatışmanın temelinde sekülerleşme kavramı yatmaktadır. onlara göre kilise dünyevileşmiş ve günahları affetme yetkisini gelişmiş güzel kullanarak, insanları günah işlemeye sevk etmektedir. oysa inanan insan şehitlikten kaçınmamalı, oruç ve perhizlerle azizler topluluğunun bir üyesi olmalıdır. Kuşkusuz, bu söylemler Roma ile uzlaşan kilisenin oluşturmak istediği topluma uygun düşmemektedir. Ancak asıl önemli çatışma otorite ile ilgilidir. Montanist hareket ortaya çıkmadan önce kilise gnostiklere karşı zorlu bir mücadele vermiştir. Bu mücadeledeki zorluğun ana sebebi, piskoposların henüz toplum üzerinde hâkimiyet kuramamalarıdır. Kilisenin kurumsallaşmaya başlamasıyla Montanist hareketin ortaya çıkışı aynı döneme denk gelmekte; gnostik tecrübeden hareketle kilise, kendisi dışında gelişen ve kendi hâkimiyetini sorgulayan akımlara hayat hakkı vermemektedir. Nitekim Montanist peygamberler piskoposların otoritesini tehdit etmişlerdir. Buna karşın daha hareketin ilk yıllarında piskoposlar da sık sık sinodlar toplayarak hareketi dışlamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla Montanistlerin heretik sayılmasının teolojik sebeplerden ziyade siyasi sebeplere dayandığı söylenebilir. Kilise, ne kadar doğru bir söyleme sahip olursa olsun, kendi otoritesine karşı çıkan hareketleri susturma yoluna gitmiştir.³¹¹

Montanistleri halkın gözünden düşürmek için kilise tarafından çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Ortaçağ Hıristiyanlığında karşıt görüşleri gözden düşürmek için sıkça kullanılan "bir yaşındaki bebeklerin kanlarıyla hazırlanan Rabbin sofraları" argümanının Montanizm'e karşı da kullanıldığı görülmektedir. Bu uygulama, Küçük Asya'daki eğlence kültürünün etkisiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Her ne kadar bazı kilise babaları bunu

³¹¹ Kaçar, Montanizm: Erken Kilise'de Çatışan Gelenekler, ss. 52-53.

dillendirmişse de (Epiphanius, Filastrius, Cyril of Jerusalem, Jerome),buna itibar etmek pek mümkün görünmemektedir. Anti-Montanist olan eserlerin adeta bir özetini veren Eusebius'un bu iddiaya yer vermemesi tereddütleri haklı çıkarmaktadır. Çünkü Eusebius (263-339)diğerlerinden en az kırk yıl önce yaşamış olmasına rağmen böyle bir bilgiye yer vermemiştir. Dolayısıyla bu yakıştırmayı Montanus'un çağdaşlarının yaptığına dair elimizde bir bilgi yoktur.

Kilise, bir yandan çeşitli ithamlarla Montanistleri karalamaya çalışırken bir yandan da sinodlar tertip etmiştir. Hıristiyan tarihinde ilk bölgesel sinodlar Küçük Asya'da 150-160 yılları arasında Montanizm'le ilgili olarak toplanmış ve Montanistler aforoz edilmişlerdir.³¹² 177 yılında, tartışmalar Roma'ya taşınmış ve Papa Eleutherus bu hareketi aforoz etmiştir.³¹³ Hierapolis piskoposu Apollinaris ve bazı üst düzey din adamları tarafından toplanan sinodlarda Montanus ve Maximilla şahsında Montanistler lanetlenmiştir.³¹⁴ Hierapolis piskoposunun Montanizm'e karşı tertip ettiği sinodlarakatılan Roma piskoposu Zephyrinus (198-217), sözkonusu hareketi tanıma taraftarıdır; ancak önceki Roma piskoposlarının olumsuz görüş bildirmesi bu girişime engel olmuştur. Ayrılıkçı kabul edilen Montanistler, İmparator Theodosius (379-395) tarafından cezalandırılmışlardır.³¹⁵

Yukarıda da görüldüğü gibi, Montanizm'le ilgili tartışmalar Kilise içerisinde de farklı seslerin çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin Kartaca Piskoposu Cyprian (ö.258) ile Roma Piskoposu I. Stephen (254-257) arasında lapsi³¹⁶ sorunu sebebiyle çeşitli müzakereler ve tartışmalar olmuştur. Lapsilerin Hıristiyanlığa tekrar kabul edilip edilmemesi ve vaftizin gerekli olup olmamasıyla ilgili görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Papa, kendi kilisesi dışındaki Kartaca kilisesine ilk defa müdahalede bulunmuştur. Novatian da lapsilerin tekrar dine kabulüne şiddetle karşı çıkmış, papalıktan bağımsız hareket etmiştir.³¹⁷ Sonuç olarak, Roma piskoposunun önerdiği Montanist vaftizin geçerli olduğu tezi İznik konsilinde kabul edilmiştir. Bu, aynı zamanda, bir kez daha kilisede yetkili bir ağzın, Montanistleri sapkınlıklarına rağmen Hıristiyanlık dairesinin dışında görmediğinin

³¹² Eusebius, a.g.e., 5.16.10; De Soyres, a.g.e., p. 51.

³¹³ Groh, a.g.m., p. 622.

³¹⁴ Desoyres, a.g.e., p. 36.

³¹⁵ Grant, Robert M., a.g.m., p. 641.

³¹⁶ Lapsi; işkence altında Hıristiyan inancını terk etmiş olan kişiler için kullanılan bir terim. Hıristiyan geleneğinde önceleri dinden dönme bağışlanamaz bir günah olarak değerlendirilmiş, ancak 250-51'de şiddetin artması sonucu tevbe etme şartıyla tekrar dine dönüşün önü açılmıştır. Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, İstanbul, 1998, s.232

³¹⁷ Bekir Zakir Çoban, **Geçmişten Günümüze Papalık**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009, s. 42.

açık ifadesidir. Böylece Montanistlerle bir yakınlaşma süreci başlamış, ancak bu uzun sürmemiş ve İmparator Arcadius (395-408) Frigya bölgesindeki Montanistlere baskı uygulamıştır.³¹⁸ Üçüncü yüzyılda bu hareketi ayakta tutan en önemli iç dinamiklerde (peygamber kehanetleri, İsa'nın ikinci gelişi, ahlâki standartlar) bir sönme görülmüş; dördüncü yüzyılda ise kilisenin ve devletin baskıları sonucu Montanizm yıkım sürecine girmiştir. Yüzyılın başlarında Montanistler Afrika'nın yanı sıra Kapadokya, Galatya, Phrygia, Kilikya ve hatta İstanbul'da bulunmaktaydılar. Ancak Hıristiyanlığın devlet dini olması âdeta Montanizm'in ölüm fermanı olmuştur. İmparator Konstantin'in zulümleri, Cyrill ve Epiphanius'un çocuk katili suçlaması ve diğer yakıştırmalarıyla beraber Montanistlerin Kutsal Ruh'a küfrettikleri iddiası Montanizm'in yaşama şansını neredeyse ortadan kaldırmıştır. Lazkiye'de (Laodicea) tahminen 343-381 yıllar arasında toplanan sinodun sekizinci kanonunda Montanizm'den dönenlerin dikkatli bir şekilde soru-cevap yöntemiyle sorgulanması ve ardından Kilise'nin papazı veya dini lideri tarafından vaftiz edilmesi öngörülmüştür. Aynı kanonda, Frigyalı heretiklerin, kiliseye dönmeleri halinde yeniden vaftiz olmaları gereğine vurgu yapılmıştır. 381'de toplanan ekümenik İstanbul Konsilinin yedinci kanonu çok daha sert ifadeler içermektedir. Buna göre Montanistler paganlarla bir tutulmuştur. Diğer bir ifadeyle paganların dine kabulünde uygulanan ritüellerin aynısının onlara da uygulanması karara bağlanmıştır. Montanistlerin tıpkı paganlar gibi ilk gün Hıristiyan yapılmaları, ikinci gün dinî eğitim almaları ve üçüncü gün ise kötü ruhlardan ve cinlerden arındırılarak vaftiz edilmeleri istenmiştir. Bu durum aslında Montanist hareketin ölüm fermanıdır.³¹⁹

Montanizm ikinci yüzyılda kilise tarafından dışlanmış olsa da, uzunca bir süre varlığını sürdürmüştür. Üçüncü yüzyılda Montanistler, İç Ege'de ve Orta Anadolu'da oldukça etkindirler. Kapadokya'daki Caesarea (Kayseri) piskoposu Cyprianus (ö. 258) yazdığı bir mektupta Synnada (Afyon) ve Iconium (Konya)'da Montanistlere karşı toplanan sinodlardan ve hatta yerel bir kadın peygamberin verdiği rahatsızlıktan bahsetmiştir.³²⁰ 313 Milan Fermanı ile Roma devletinin Hıristiyanlaşmaya başlaması Montanist kıyamet teolojisinin inandırıcılığını kaybetmesine sebep olmuştur. Buna rağmen Montanistler varlıklarını sürdürmüş ve dördüncü yüzyıl Ankara'sında güçlü bir cemaate ve kiliselere sahip olmuşlardır. Üçüncü yüzyılın ortalarında Montanizm'in içinde ayrışmalar

³¹⁸ Michael Grant, **Roma'dan Bizans'a**, çev. Z. Zühre İlkelen, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 90.

³¹⁹ De Soyres, a.g.e., p. 52.

³²⁰ Cyprian, **Epistle**, 75.

yaşanmış ve başlıca iki grup ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Ortodoks Montanizm olarak ifade edebileceğimiz Proculistler veya Kuzey Afrika'daki Tertullianistler, diğeri ise Sabellianist görüşleriyle bilinen Eschinistlerdir.³²¹ Papa I. İnnocent (401-417)'in gayretleri ve İmparator'un heretiklere karşı çıkardığı yasa sonucunda Montanizm Batı'da yok olma sürecine girmiş, Doğu'daki yıkım ise takriben 150 yıl sonra gerçekleşmiştir. Montanizm'in etkisini yitirmesinin ardından, harekete mensup olanların bir kısmı kiliseye yönelirken, diğeri bir kısmı Priscillianistlere ve Cathari gibi diğeri heretik akımlara katılmıştır.³²² Beşinci yüzyılda Konstantinus tarafından heretiklere karşı yayınlanan fermanlardan Montanistler de nasibini almıştır. Buna rağmen Frigya bölgesinde varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Ancak Montanistlere karşı en büyük darbeyi İmparator I. Justinianus (527-565) indirmiştir. Montanistler, daha önce de belirtildiği gibi, imparatorun yaptığı askerî baskılara dayanamamış ve kendilerini bir kiliseye kapatıp yakmışlardır. O dönemde Bizans'ın heretik akımlara karşı yürüttüğü şiddete dayalı politika, altıncı yüzyılın en önemli tarihçileri arasında gösterilen ve aynı zamanda saray tarihçisi olan Prokopius tarafından şöyle aktarılmaktadır: *“İmparatorluğun her tarafına, karşılaştıkları herkesi eski inançlarından dönmeye zorlamak için bir memurlar ordusu gönderildi. Taşrada yaşayan halkın gözünde, böyle bir telkinde bulunmak kutsal konulara saygısızlık, bir çeşit küfürdü. Bu yüzden pek çok kimse böyle bir şey isteyenlere karşı durdu. Dolayısıyla, çoğu askerlerin elinde can verdi. Kimi en iyi tanrısal yol olduğunu düşünerek kendi canına kıydı. Büyük bir çoğunluğuyorsa memleketlerini bırakarak gurbete gitti. Ama Frigya'da yerleşmiş olan Montanus'a bağlı kişiler, kiliselerine kapanıp ateşe verdiler ve hiçbir neden yokken kendileri de canlarından oldular. Sonunda, Bizans İmparatorluğu büyük bir kıyıma ve sürgüne sahne oldu.”*³²³

İmparatorların çıkardığı fermanlarla Montanistler şiddete maruz kalmışlarsa da, tümüyle yok edilememişlerdir. Ancak kesin olarak sahneden çekilmeleriyle ilgili farklı tarihler verilmiştir. Lawlor'a göre Montanistlerin varlığı Türk akınlarına kadar devam etmiştir.³²⁴ Kimi araştırmacılar ise hareketin, varlığını altıncı yüzyılda Piskopos Ephesus zamanına kadar sürdürdüğünü iddia etmiştir.³²⁵ Diğeri bir görüşe göre Montanistler, Frigya bölgesindeki varlıklarını gizli bir şekilde sekizinci yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir. III. Leo

³²¹ De Soyres, a.g.e., p. 53.

³²² Saint., a.g.m., p. 1079.

³²³ Prokopius, **Bizans'ın Gizli Tarihi**, çev. Orhan Duru, Ada Yayınları, İstanbul, 1990, s. 65.

³²⁴ Lawlor, a.g.m., p. 830.

³²⁵ Marjanen, a.g.m., p. 210; Saint., a.g.m., p. 1079.

(721-722) döneminde yeniden Ortodoks olmaya çağrılan hareket mensupları bunu kabul etmedikleri için bir kez daha kendilerini ateşe vermişlerdir.³²⁶ Bu ağır baskılar neticesinde Montanistlerin bir kısmı Frigya bölgesindeki *Athinganoi* adıyla anılan heretik akıma dâhil olurken, diğer bir kısmı Pavlikanlara³²⁷ ve karakterce yakın olan Novatyanistlere katılmışlardır.³²⁸ İspanya Piskoposuyken Büyük Gregori'nin yazdıklarından, Montanist vaftizin o dönemde bile var olduğu, yine dokuzuncu yüzyılın sonlarında İznikli İgnatius ve İstanbul patriği gibi önemli isimlerin, imparatorları Frigyalı heretiklere karşı uyardıkları bilinmektedir.³²⁹ Sonuç olarak Montanizm, Bizans imparatorlarının Hıristiyan sapkınlarla karşı giriştiği amansız baskılar neticesinde dokuzuncu yüzyıldan sonra büyük oranda tarihten silinmiştir.³³⁰

Montanizm, kimi yazarlara göre maneviyatı gittikçe azalan, sekülerleşen Katolik çevreye karşı vahyî bir protesto hareketi; kimine göre ise, Roma'nın inananlara yönelik işkencelerine karşı bir devrim hareketidir. Montanizm'in bir ihya/ dinî canlanma hareketi mi yoksa kabul edilemez bir yenilik hareketi mi olduğu, Tertullian'ın Kuzey Afrika'da geliştirdiği sistemin Küçük Asya'daki Montanizm ile birebir aynı olup olmadığı konuları da hararetle tartışılmaktadır.³³¹ Ne var ki kilise, Montanistleri bir bütün olarak hedef almıştır. Kilise'yi bölmeksizin içerden bir yenilenmeyi, öze dönüşü hedefleyen Montanizm bunu başaramadığı gibi, müstakil bir kilise olarak da varlığını sürdürmemiştir.

II. MONTANİZM'İN REFORM ARAYIŞI VE GÜNÜMÜZ KİLİSELERİNE ETKİSİ

Montanizm, etkinliğini dördüncü yüzyıldan itibaren kaybetmeye başlasa da, diğer kiliseleri etkilemiştir. Montanistlerden etkilenen ilk kilise yedinci yüzyılda Bizans'ta ortaya çıkmış olan Pavlikan mezhebidir.³³² Dokuzuncu yüzyılın bazı doğulu patrikleri

³²⁶ Speros Vryonis, **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization From the Eleventh Through the Fifteenth Century**, University of California Press, Berkeley, 1971, p. 57.

³²⁷ Vryonis, a.g.e., p. 57.

³²⁸ De Soyres, a.g.e., p. 54.

³²⁹ Saint., a.g.m., p. 1079.

³³⁰ Turhan Kaçar, a.g.e., s. 29.

³³¹ Trevett, age., s. 7.

³³² Mezhebin Kurucusu Mananalili Konstantin 684'te heretik suçlamasıyla taşlanarak öldürülmüştür. Özellikle dokuzuncu yüzyılda şiddetli baskılara maruz kalan Pavlikanların çoğu Müslüman olmuş, bir kısmı ise Bogomillerle birleşmiştir. Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 302.

Pavlikanların menşeinin Montanizm olduğunu iddia etmişlerdir. Onların bu iddiasında her iki mezhebin ikon karşıtı olmaları etkilidir. Dokuzuncu yüzyılın başlarında Pavlikan lider Sergius'un Montanist Leo ile işbirliği yaptığına dair bilgiler mevcuttur. Montanistlerin kilise hiyerarşisini reddetmelerinin Pavlikanlar üzerinde etkili olduğu da iddia edilmiştir.³³³

Montanistlerin daha sonraki birçok Hıristiyan akımına da öncülük ettiği savunulmuştur. Bu çerçevede Montanizm, Ortaçağdaki mistik anarşist hareketler, çağdaş Yedinci gün Adventistleri ve Mormonlar'la ilişkilendirilmiştir.³³⁴ Hıristiyanlığın ilkel formu olarak tanımlanmaya çalışılsa da, bu hareket, gerçek Hıristiyanlığın yeniden canlandırılması fikrinden dolayı Protestanlıkla da ilişkilendirilebilir.³³⁵ Ancak bu karşılaştırmaları yaparken temkinli olmak gerekir.

Montanizm ile günümüz kiliseleri arasında kurulan bağlantılar incelendiği zaman geliştirilen söylemlerde benzerlikler görmek mümkündür. Örneğin Pentekostal hareketin en belirgin özellikleri Montanistler tarafından da sıkça vurgulanan öze dönüş, Kutsal Ruh ve esrik (ecstasy) konuşmalarıdır. İlk defa Fransa'da 13. yüzyılda ortaya çıkmış olan Dominiken kilisesinin de Montanistlerden etkilendiği iddia edilmiştir. Şehirli halkın manevî ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalan din adamları, Fransa ve Kuzey İtalya'da ortaya çıkan heretik akımlarla mücadele edememiştir. Tarikat, vaaz vererek hizmet etmek ve heretiklerle mücadele etmek için kurulmuştur. Montanistlerle benzerliği sadece öze dönüş fikri dolayısıyla değildir. Evlilikten uzak durarak iffetli kalmak ve asketik yaşam tarzı da ortak noktalarıdır.³³⁶

Montanizm'le benzer eğilimler gösteren diğer bir tarikat da Kuveykırılardır. 17. yüzyılda G. Fox tarafından kurulan hareket Pensilvanya'da bir Kuveykır üssü kurmuştur. Temel amaç Kutsal Ruh'un otoritesini benimseyerek içsel aydınlanmayı sağlamaktır. Sessizlik ve kendini dinleme yoluyla Tanrı'yla temas kurmayı esas almışlardır.³³⁷ Muhtemlen Kutsal Ruh'a yaptıkları vurgu ve kilise hiyerarşisine karşı olmaları sebebiyle Montanistlerle ilişkilendirilmişlerdir. İsa'nın ikinci gelişinin çok yakın olduğunu iddia eden William Miller, 1831 yılında ABD'de Adventist kiliseleri kurmuştur. Montanizm'den

³³³ Bkz. Sakin Özışık, "Pavlikan Kilisesi ve Eski Hıristiyan Heresileriyle İlişkisi", **CÜİFD**, C. XIV, S. 2, ss. 522-523.

³³⁴ Trevett, a.g.e., pp. 14-15.

³³⁵ Trevett, a.g.e., p. 6.

³³⁶ Mehmet Aydın, a.g.e., s.183.

³³⁷ Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 229.

etkilendiği iddia edilen Yedinci Gün Adventistleri, tıpkı Montanistler gibi Göksel Mabed'den, peygamberî gelenekten, İsa'nın ikinci gelişinin an meselesi olduğundan bahsetmişlerdir.³³⁸ Bunun dışında, kiliseyi hedef alan Puritanlarla da benzerlikler kurulmuştur. 16. Yüzyılda aşırı Protestanların kurduğu bu tarikat zamanla piskoposluk kurumunu hedef almıştır.

Sadece yukarıda söz edilen benzer söylemlerden hareketle Montanizm'in bu hareketleri etkilediğini söylemek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü Montanizm'in dillendirdiği söylemlerin çoğu, iki bin yıllık Hıristiyan geleneği içerisinde sürekli tartışılan meselelerdir. Günümüzde papalığa yöneltilen eleştiriler ile Montanistlerin yönelttiği eleştiriler arasında bazı önemli benzerlikler bulunmaktadır. Papalık kurumunu tarihsel, kurumsal ve idari yapı olarak ele alan bir araştırmada, papalığın en çok eleştirildiği nokta meşruiyet ve otorite iddiasıdır. İsa'nın ikinci gelişinin beklendiği ilk dönem Hıristiyanlığında papalık kurumu hayal bile edilmemiştir. Dolayısıyla, papalığın kurum olarak Kutsal Kitap'a dayandırılmayacağı iddia edilmiş; Aynı şekilde monarşik yapısının da değişmesi gerektiği belirtilmiştir. Çünkü o dönemde ihtiyaca binaen böyle bir hiyerarşi sistemi kurulmuştur. Günümüzde ise demokrasi ön plandadır; dolayısıyla monarşik yapı terk edilmelidir.³³⁹ Kilise hiyerarşisine yöneltilen diğer bir eleştiri, Montanistlerin de sıkça vurguladığı kilisenin dünyevileştiği tezidir. Papa-devlet ilişkisinin dine zarar verdiği sıkça gündeme getirilmektedir.

Günümüzde papalığa yöneltilen önemli itirazlardan biri de Katolik Hıristiyanlığın kadınlara karşı olan tutumudur. İsa'nın eril olmasından hareketle, erkek hegemonyasına dayalı bir teolojinin gelişmesi karşısında feminist bir kristoloji arayışı başlamıştır. Bu anlayışa göre İsa'nın eril olmasının misyon bakımından hiçbir önemi yoktur. Asıl önemli olan onun beşer olmasıdır. Dolayısıyla erkek egemenliğine dayalı, kadınların dışlandığı bir yapılanmayı kabul etmemektedirler.³⁴⁰ Kadınların kilise hiyerarşisinde yer almaması Katoliklik açısından adeta bir tabudur. Çünkü kilise tarihi bir yandan başta Meryem olmak üzere kadınların dine hizmetini takdir ederken diğer yandan kadınlara yetki vermekten kaçınmaktadır.

³³⁸ Geniş bilgi için bkz. Ali Rafet Özkan, **Fundamentalist Hıristiyanlık: Yedinci Gün Adventizmi**, Alperen Yayınları, Ankara, 2002.

³³⁹ Papalığa yöneltilen eleştiriler için bkz. Çoban, a.g.e., ss. 323-348.

³⁴⁰ Mahmut Aydın, **İsa Tanrı mı İnsan mı?**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 73.

Yukarıdaki açıklamalardan açıkça anlaşılacağı üzere günümüzde resmi kiliseye yöneltilen eleştiriler ile Montanizm'in 1800 yıl önce yönelttiği eleştiriler büyük bir benzerlik göstermektedir. O günden bu güne birçok paradigma değiştiği halde, kilisenin yukarıda belirtilen bazı noktalarda değişmediğini söylemek mümkündür. Hıristiyanlığı ilk zamanki haline döndürmeye çalışan Montanizm, bugünkü papalığın ilk şekli olan Roma Hıristiyanlığınca engellenmiştir. Dahası bu türden kiliselerin yaşamasına hiçbir zaman müsaade edilmemiş ve devlet desteğiyle bunlar tarih sahnesinden silinmiştir. Ancak muhalefet 1800 yıldır hiç susmamış, farklı zaman ve coğrafyalarda kendisini hissettirmiştir.

SONUÇ

Erken dönem Hıristiyanlık tarihinde heretik akımlar önemli bir yer tutmaktadır. Batılı ülkelerde bu konularla ilgili birçok çalışma yapılmasına rağmen, İslam dünyasında ve ülkemizde yapılan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Şüphesiz bir dini anlamının en iyi yolu o dinin ilk dönemlerini, yayılma sürecini, toplumda nasıl algılandığını, kutsal metinlerin tedvin sürecini ve görüş farklılıklarını araştırmak ve saptamaktır. Böylece bir dinî gelenek hakkında daha doğru yorumlar yapmak mümkün olabilir. Ancak, kanaatimize göre herhangi bir dindeki heretik akımlar oryantalist bir bakış açısıyla çalışılmamalıdır. Yani bir dini karalamak, açığını aramak veya zihnimizde, inanç dünyamızdaki kavramları, o dinin temellerinde bulmak için bir yol olarak kullanılmamalıdır. Sözgelimi Hıristiyan geleneğindeki monoteist temayüller veya Kitabı Mukaddes tenkitçiliğinde ortaya çıkan yaklaşımlar, hemen tevhit temayülü olarak değerlendirilerek, bir saldırı aracına dönüşmemelidir. Diğer bir ifadeyle çalışılacak heretik akımların mutlaka “tevhitçi” olması gerekmiyor. İlk dönem heretik akımlardan Montanizm’i çalışmayı düşündüğümü söylediğimde, alan dışından bir hocamın “onlar da muvahhit mi?” diye sorması manidardır. Yapılan çalışmaların bugünü anlamaya ve gelecekle ilgili öngörülerde bulunmaya yönelik olması gerekmektedir.

Montanistler Anadolu’nun en eski heretikleri olarak kabul edilmektedirler. Montanizm’in kurucusu Montanus Mysia bölgesinin Ardaban/Ardabau köyünde dünyaya gelmiş ve yaklaşık 130 yılında öğretilerini yaymaya başlamıştır. Kendisinin Paraklit (İsa Mesih’in elçisi/yardımcısı) olduğunu iddia eden Montanus’a kısa bir süre sonra Maximilla ve Priscilla adında iki kadın peygamber de eşlik etmiştir. Kutsal Ruh’tan vahiy aldıklarını iddia eden Montanus ve diğer kadın peygamberler, vahiy esnasında anlaşılabilir bir dil (esrik/ecstasy) kullanmışlardır. Peygamberlerin vizyonlarında İsa Mesih bazen kadın kıyafetleri içerisinde görünmüş ve Göksel Kudüs’ün Pepuza kentine ineceğini söylemiştir. Millenarianist (bin yılı) yönüyle de bilinen Montanizm’e göre Mesih’in ikinci gelişi an meselesidir. İsa Mesih insanları o büyük güne hazırlamak üzere Paraklit’i görevlendirmiştir. Paraklit inananları büyük güne hazırlayacaktır. Bunun için İsa Mesih

tarafından kendisine yetki verilmiştir. Öyle ki; İsa Mesih Musa'nın emirlerini değiştirdiği gibi, o da Pavlus'un öğretisini değiştirebilir. Buna rağmen Montanistlerin genel anlamda Roma kilisesinin benimsediği teolojiye bir itirazları yoktur. Onlar, imparatorluğun Frigya bölgesi ve çevresindeki sosyo-ekonomik hoşnutsuzlukları da fırsat bilerek, Mesih'in çok yakında geleceğini haber vermişlerdir. Son zamanlarda yapılan arkeolojik kazı çalışmaları bilgi olarak, halkın o dönemde vergilerin fazlalığından şikâyetçi olduğunu ortaya koymuştur. Yine bu dönemde Roma imparatorluğunun doğu bölgesinde savaş hâli vardır. Bütün bunlara bir de Hıristiyanlara yapılan baskılar eklenince, Montanus'un Millenarianist söylemlerinin kitleler üzerindeki etkisi sürpriz olmamıştır. Ancak hareketin uzun sayılabilecek bir süre etkili olmasını sadece bu sebeple açıklamak pek isabetli görünmemektedir. Şüphesiz burada Montanizm'in güçlü söylemi de önemli bir faktör olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Montanizm ortaya çıktıktan bir süre sonra Roma Hıristiyanlığının ve onun Küçük Asya'daki temsilcileri olan piskoposların dikkatini çekmiştir. Hierapolis piskoposu Apollinaris tarafından çeşitli sinodlar toplanmış ve Montanistler her defasında lanetlenerek kiliseden dışlanmışlardır. Ancak hareket kısa bir süre içerisinde Frigya bölgesine, Roma, Kartaca, Galya gibi birçok yere ulaşmıştır. Roma piskoposları zaman zaman Montanistlere toleranslı davranırsa da genellikle inkâr politikasını tercih etmişlerdir. Harekete katılan ünlü heresiyolog Kartacalı Tertullian, Montanizm'i sistematize etmenin yanında onun çok iyi bir savunucusu olmuştur.

Montanizm, apokaliptik özelliği yanında kilisenin içinde kalarak reform yapmak niyetindedir. Bir yandan insanları İsa'nın ikinci gelişine hazırlamak için onları daha çok oruç tutmaya, asketik bir yaşam tarzı benimsemeye, evlilikten uzak durmaya ve şehitlikten kaçınmamaya teşvik ederken; bir yandan da piskoposların otoritelerini sarsacak itirazlarda bulunmuştur. Montanistler, piskoposların günahları affetme yetkisini gelişi güzel kullanıp büyük günahları da affetmek suretiyle günah işlemeyi kolaylaştırdıklarını iddia etmişlerdir. Öte yandan Montanizm, Roma Hıristiyanlığının aksine, kilise hiyerarşisinde kadınlara da yer vermiştir. Erken dönem Hıristiyanlığında bu durumun ikinci bir örneği yoktur.

Piskoposların otoritesini hedef alan itirazlar Montanizm'in sonunu getirmiştir. Çünkü piskoposların, kendi otoritelerini sarsacak bir harekete toleranslı davranmaları beklenemezdi. Kilise babaları bir yandan Montanistleri "bebek katili", Montanizm'i ise

basit bir köylü hareketi olarak damgalayarak halkın gözünden düşürmeye; diğer yandansinodlar tertipleyerek Montanizm'i ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Hıristiyanlığın imparatorluk dini olmasıyla beraber, kilise heretiklere karşı çok daha baskıcı bir politika izlemiştir. Saray tarihçisi Prokopius'un bildirdiğine göre İmparator I. Justinianus (527-565) zamanında Montanistler, imparatorun yaptığı askeri baskılara dayanamamış ve kendilerini bir kiliseye kapatıp yakmışlardır. Bütün bu baskılara rağmen Frigya bölgesinde bir yer altı mezhebi olarak varlığını sürdüren Montanizm, III. Leo döneminde (721-722) yeniden baskıya maruz kalmıştır. Kimi kaynaklar onun dokuzuncu yüzyıla kadar yaşadığını iddia etse de, Montanistler, zamanla benzer karakterdeki Novatiyanizm, Pavlikanizm gibi mezhepler içerisinde asimile olmuşlardır.

İkinci ve üçüncü yüzyıllarda büyük gürültüler koparan Montanizm'in günümüz kiliselerine fikir ve ilham kaynağı olduğu da öne sürülmüştür. Montanistler günümüzdeki Mormonlar, Pentekostalistler, Yedinci Gün Adventistleri ve Kuveykirlarla benzer söylemler geliştirmişlerdir. Öte yandan bugün papalığa yöneltilen eleştiriler dikkatle incelendiğinde, Montanistlerin yaklaşık on sekiz asır önceki itirazlarıyla benzer nitelikte oldukları görülecektir. Burada dikkat edilmesi gereken husus Montanistlerin bu hareketleri etkileyip etkilememesi değil, yaklaşık iki bin yıl boyunca resmi Hıristiyanlığa yöneltilen eleştirilerin birbirine paralel olmasıdır. Roma Hıristiyanlığı belki Montanistleri tarih sahnesinden silmiştir; ancak onların muhalefeti farklı zamanlarda ve coğrafyalarda dile getirilmiştir. Batı Hıristiyanlığının bugünü dikkate alındığında gelecekte de bu muhalefetin sürmesi muhtemeldir.

Bu çalışmada tarihsel, doktrinel ve günümüze yansıyan boyutlarıyla ele alınan Montanizm; Hıristiyan inancını ve tarihini anlamak açısından önemli bir akımdır. Erken dönem Hıristiyanlık tarihine dair benzer çalışmaların sayısı artarsa, bu birikim ve altyapı günümüzde oldukça önemli olan İslam- Batı ilişkilerinin daha sağlam bir zeminde gelişmesine katkı sağlayabilir.

EKLER

EK. 1: KRONOLOJİ

130	Montanus Frigya bölgesinde öğretisini yaymaya başlaması. Kısa bir süre sonra Maximilla ve Priscilla harekete katılmıştır.
138	Küçük Asya'daki bazı piskoposların Montanistlere karşı girişimlerde bulunması.
141	Hierapolis piskoposu Apollinaris, bir sinod tertip eder. 26 piskoposun katıldığı sinodda Montanistler aforoz edilir.
147	Anchialus piskoposu Sotas tarafından ikinci bir sinod düzenlenir ve Montanizm yasaklanır.
151	Montanist misyonerler Küçük Asya'da mezheplerini yayıyorlar.
160	Proculus Roma'da Montanizm'i yayıyor.
170	Roma ilk defa Montanistlere karşı manifesto yayınlıyor.
175	Eleutherus'un Montanistlere karşı sert bir tutum geliştirmesi.
180	Hareketin üç önemli peygamberinden biri olan Maximilla'nın ölümü.
198	Montanizm'in Roma'da yayılması.
201-208	Tertullian'ın Montanist olması. Kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir
225	Montanistlerin Roma'da etkisini kaybetmesi ve Kuzey Afrika'da Tertullianistlerin varlığı.
233	Iconium Sinodunda heretiklerle beraber Montanistlerin de yeniden vaftiz edilmeleri gerektiğine dair karar alınması.
235	Kapadokya'da Montanist kadın peygamberlerin etkinliğini sürdürmesi.
250	Baskılar neticesinde bazı Montanistlerin Novatianlara katılması.
255	Kartaca Sinodunun toplanması ve Papa I. Stephen'in Montanist vaftizin geçerli olduğunu belirtmesi.

EK. 2: RESİMLER

Resim 1. Ömerçalı'dan bir görünüm: Göksel Kudüs'ün ineceği yer olan Pepuza ve Tymion kentleri arasındaki alan.

Resim 2. Pepuza kentine ait olduğu sanılan yerleşim alanı.

Resim 3. Pepuza yerleşim alanından bir görünüm.

Resim 4. Pepuza yakınlarında bulunan mermer levha.

Resim 5. Pepuza Manastırı

Resim 6. Tymion Yazıtı (Uşak Müzesi)

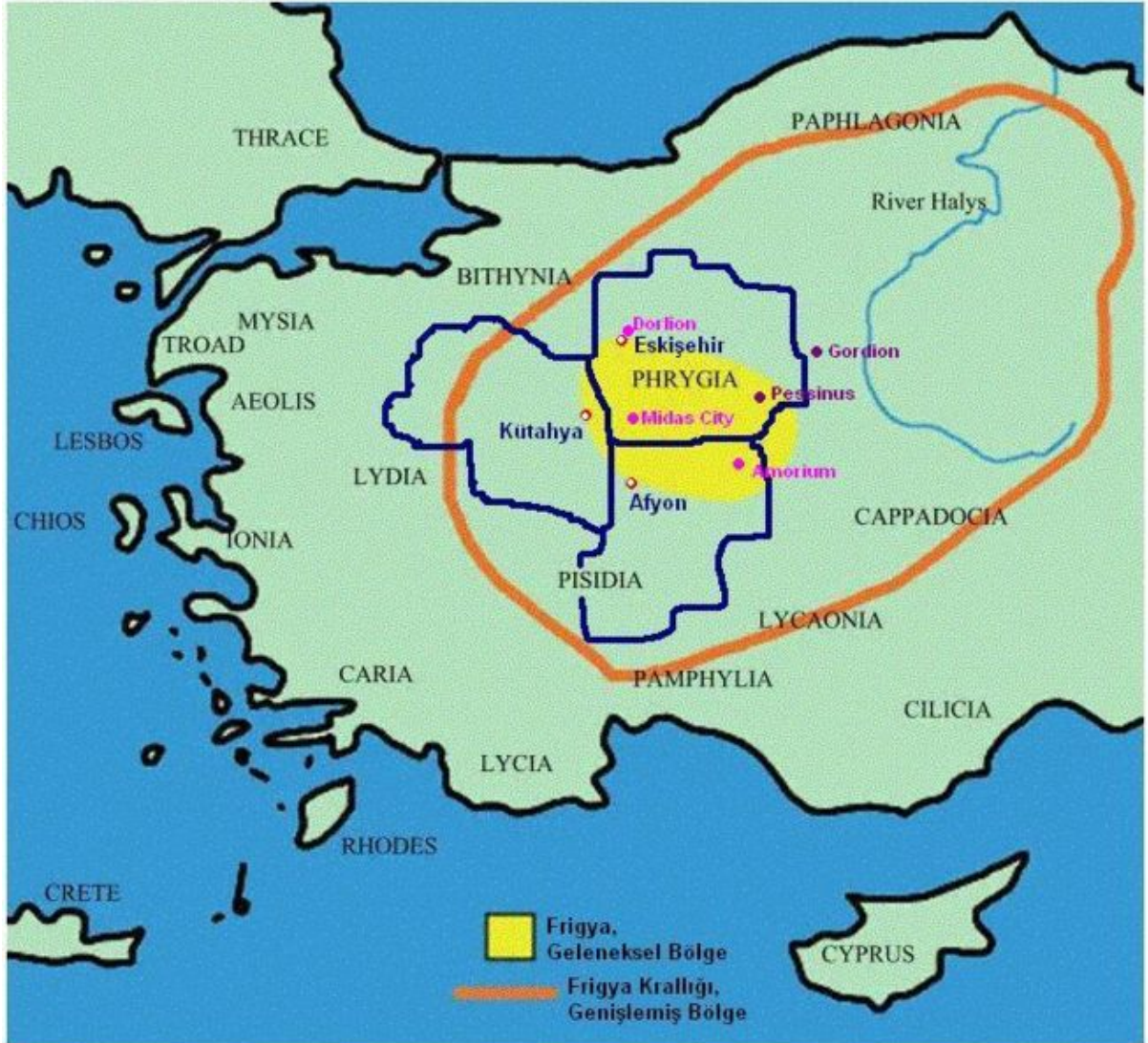

Resim 7. Pepuza yakınlarında bulunan, Montanistlere ait olduğu sanılan mezar.

Resim 1. Pepuza yakınlarında, kayaların oyulmasıyla elde edilen patika yol.

EK. 3: HARİTA

Frigya Bölgesi

KAYNAKLAR

- ALAND, Kurt, "Montanism" **Encyclopedia of Religion (ER)**, ed. Mircae Eliade, Vol. IX, New York, 1987, pp. 81-82.
- _____, "Montanus" **ER**, ed. Mircae Eliade, Vol. IX, New York, 1987, pp. 82-83.
- ALBAYRAK, Kadir, "İznik Konsili Öncesinde Ve Sonrasında Heretik Hıristiyan Akımları", **Uluslararası İznik Sempozyumu**, , İstanbul, 2005, ss. 103-137.
- ARMSTRONG, Karen, **Tanrının Tarihi**, çev. Oktay Özel-Hamide Koyukan-Kudret Emiroğlu, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1998.
- ATAURRAHİM, Muhammed-Ahmed Thomson, **Bir İslam Peygamberi Hz. İsa**, çev. Gülsüm Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009.
- AYDIN, Mahmut, **İsa Tanrı mı İnsan mı?**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- AYDIN, Mehmet, "Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hıristiyan İ'tizalleri", **İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi**, S. 5, Ankara, 1982, , ss. 141-156.
- _____, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005.
- _____, "Faraklit" **DİA**, C. XII, İstanbul, 1995, ss. 165-166.
- BARNES, Timothy D., "The Chronology of Montanism" **Journal of Theological Studies**, Vol. XIX, Yıl 1970, pp. 403-408.
- BAŞ, Bilal, "Monoteist Bir Hıristiyanlık Yorumu: Aryüsçülük Mezhebi", **Divan**, C. II, S. 9, İstanbul, 2000, ss. 167-200.
- _____, **Bir Hristiyanlık Mezhebi Olarak Aryüsçülük**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1999.
- BATUK, Cengiz "Millenarianist Bir Hareket Olarak Montanizm", **Milel ve Nihal**, C. I, S.1, 2003, ss. 41-71.
- BERKTAY, Fatmagül, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.
- BETTANY, G.T., **Dünya Dinleri Ansiklopedisi**, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul, 2005.
- BIHLMAYER, K. - H. Tuchle, **I. ve IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık**, çev. Antun Göral, Güler Matbaası, İstanbul, 1972, s.140
- BIYIK, Mustafa, "Hıristiyan Eskatolojisinde Dünyanın Sonu Kehanetleri", **Marife**, Yıl 7, S. 2, Konya, 2007, ss. 163-187.

- BOWKER, John, **Oxford Concise Dictionary of World Religions**, Oxford University Press, 2005.
- BUTLER, Rex D., **The New Prophecy New Visions: Evidence of Montanism in The passion of Perpetua and Felicitas**, Catholic University of America Press, 2006.
- BÜLBÜL, Cemil, “Eski Anadolu Tarihinde Frigler”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. II, S. 27, 2009, ss. 79-94.
- CHADWICK, Henry, **The Church in Ancient Society: From Galilee to Gregory the Great**, Oxford University Press, 2001.
- CROSS, George, “Heresy” **ERE**, Vol. VI, T&T. Clark, Edinburgh, 1981, pp. 614-622.
- CYPRİAN, “Epistles” **ANF**, ed. Philip Schaff, Vol. V, Christian Literature Publishing Co., New York, 1885.
- CYRİL of Jerusalem, “Catechical Lectures”, **Nicene and Post Nicene Fathers (NPNF2)**, ed. Philip Schaff, Vol. VI, Christian Literature Publishing Co., New York, 1892.
- ÇOBAN, Bekir Zakir, **Geçmişten Günümüze Papalık**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009.
- DE SOYRES, John, **Montanism and the Primitive Church: A Study in the Ecclesiastical History of the Second Century**, Deighton, Belland Sons, 1878.
- ELIADE, Mircea -Ioan P. Couliano, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.
- _____, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003, C. II, s.454.
- EPIPHANIUS, Panarion, Trans. Frank Williams, E.J.Brill, Leiden, 1994.
- EUSEBIUS, “Church History” **Nicene and Post Nicene Fathers (NPNF2)**, ed. Philip Schaff, Vol. I, Christian Literature Publishing Co., New York, 1890.
- FLORAMO, Giovanni, **Gnostisizm Tarihi**, çev. Selma Aygül Baş-Bilal Baş, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- FREND, W. H. C., **The Rise of Christianity**, Fortress, Philadelphia, 1984.
- GROH, Dennis E., “Montanism” **Encyclopedia of Early Christianity**, ed. Everett Ferguson, Garland Publishing, New York, 1990.
- GRANT, Michael, **Roma’dan Bizans’a**, çev. Z. Zühre İlkelen, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.
- GRANT, Robert M., “Montanism” **The Encyclopedia of Christianity**, ed. Erwin Fahlbusch (eng. trns. Geoffrey W. Bromiley), Cambridge, Vol. III, pp.640-641.

GÜNDÜZ, Şinasi, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

_____, **Küresel Sorunlar ve Din**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005.

_____, “Başkaldırı Geleneği ve Heterodoksi”, **Bilimname**, C. VI, S. 3, Kayseri, 2004, ss.75-85.

HARMAN, Ömer Faruk, “Katoliklik”, **DİA**, C. XXV, Ankara, 2002.

HEİNE, Ronald E. “Montanus, Montanism” **The Anchor Bible Dictionary**, v.4, David Noel Freedman (Ed.), New York, 1992, pp. 898-902.

_____, **The Montanists Oracles and Testimonia**, Mercer University Press, Macon, 1989.

HENNING, Clara Maria, “Canon Law and the Battle of the Sexes” **Religion and Sexism: Images of Woman in the Jewish and Christian Traditions**, ed. Rosemary Radford Ruether, Simon and Schuster, Newyork, 1974, pp. 267-291.

HEXHAM, Irving, **Concise Dictionary of Religion**, İntervarsity Press, 1993.

HİPPOLYTUS, “The Refutation of All Heresies” **ANF**, ed. Philip Schaff, Vol. V, Christian Literature Publishing Co., New York, 1885.

JEROME, “The Letters” **Nicene and Post Nicene Fathers (NPNF2)**, ed. Philip Schaff, Vol. VI, Christian Literature Publishing Co., New York, 1892.

KAÇAR, Turhan, **Geç Antikçağda Hıristiyanlık**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

_____, “Montanizm: Erken Dönem Kilise’de Çatışan Gelenekler”, **Tarih incelemeleri Dergisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Yayınları, İzmir, C. XVII, S. 1, 2002, ss.39-59.

_____, , “Montanizm: The Rise of Ecstatic Milleniarism in the Early Church”, University of Wales, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Swansea, 1996.

_____, “Eskiçağ Anadolu Hıristiyanlığında Kadın: Montanizm Örneği” **Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma**, C. III, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2004, ss. 197-204.

KLAWİTER, Frederick C. “The Role of Martyrdom and Persecution in Developing the Priestly Authority of Women in Early Christianity: A Case Study of Montanism” **Church History**, Vol. XLIX, 1980, pp. 251-261.

KNOX, R. A., **Enthusiasm**, Clarendon Press, Oxford, 1950.

LAWLOR, H. J., “Montanism”, **ERE**, ed. James Hastings, Vol. VIII, T&T Clark, Edinburgh, 1930, pp. 828-832.

- MARJANEN, Antti, “Montanism: Egalitarian Ecstatic New Prophecy”, **A Companion to Second-Century Christian Heretics**, ed. Antti Marjanen-Petri Luomanen, Leiden, 2005, pp.185-212.
- MARTİN, Sean, **Gnostikler: İlk Hıristiyan Sapkınlık**, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010.
- MİCHEL, Thomas, **Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş**, İstanbul, Ohan Basımevi, 1992.
- MUHAMMED, Şerif, “İslam’da ve Diğer Geleneklerde Kadın”, çev. Ahmet Özberk, **Farklı Açılardan Kadın ve Aile**, ed. Zühdü Mercan, Işık Yayınları, İzmir, 2005, ss. 35-78.
- MURRAY, David Christie, **A History of Heresy**, Oxford University Press, 1989.
- ÖZİŞİK, Sakin, “Pavlikan Kilisesi ve Eski Hıristiyan Heresileriyle İlişkisi”, **CÜİFD**, C. XIV, S. 2, ss.505-533.
- ÖZKAN, Ali Rafet, **Fundamentalist Hıristiyanlık: Yedinci Gün Adventizmi**, Alperen Yayınları, Ankara, 2002.
- POLYCARP, “The Martyrdom of Polycarp” **ANF01**, ed. Philip Schaff, Vol. I, Christian Literature Publishing Co., New York, 1886.
- PROKOPIUS, **Bizans’ın Gizli Tarihi**, çev. Orhan Duru, Ada Yayınları, İstanbul, 1990.
- RUETHER, Rosemary Radford, “Misogynism and Virginal Feminism in the Fathers of the Church” **Religion and Sexism: Images of Woman in the Jewish and Christian Traditions**, ed. Rosemary Radford Ruether, Simon and Schuster, Newyork, 1974, pp. 150-183.
- SAİNT, W.Le, “Montanism” **New Catholic Encyclopedia**, The Catholic University of America, Vol. 9, Washington, 1967, pp. 1078-1079.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Mehdi Gelecek mi? Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2010.
- ŞENAY, Bülent, **İlk Rafizi Hıristiyan Kilisesi: Markûnîlik**, Verka Yayınları, İstanbul, 2003.
- ŞİŞMAN, Adnan, “Misyonerlik Faaliyetleri ve Uşak’ta Montanizm’e Dair Çalışmalar”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. III, Sayı 2, Afyon 2001, ss. 1-6.
- TABBERNEE, William-Peter Lampe, **Pepouza and Tymion: The Discovery and Archaeological Exploration of a Lost Ancient City and an Imperial Estate**, Walter de Gruyter, Berlin, 2008.
- _____, **Montanist Inscriptions and Testimonia: Epigraphic Sources Illustrating the History of Montanism**, Mercer University Press, Macon, 1997.

- TARAKÇI, Muhammet, “Hıristiyan Düşüncesinde Apoloji ve St. Thomas Aquinas”, **UÜİFD**, C. XIV, S. 2, 2005, ss.135-146
- TEMİZ, Bilal, Hıristiyanlıkta Heretik Bir Grup Olarak Doketizm ve İsa Anlayışı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2010.
- TERTULLIAN, “De Fuga in Persecutione”, **ANF**, ed. Philip Schaff, Vol. IV, Christian Literature Publishing Co., New York, 1885.
- _____, “On Modesty”, **ANF**, ed. Philip Schaff, Vol. IV, Christian Literature Publishing Co., New York, 1885.
- _____, “On Monogamy”, **ANF**, ed. Philip Schaff, Vol. IV, Christian Literature Publishing Co., New York, 1885.
- _____, “Against Praxeas” **ANF**, ed. Philip Schaff, Vol. III, Christian Literature Publishing Co., New York, 1885.
- _____, “On the Apparel of Women”, **ANF**, ed. Philip Schaff, Vol. IV, Christian Literature Publishing Co., New York, 1885.
- _____, “On the Veiling of Virgins”, **ANF**, ed. Philip Schaff, Vol. IV, Christian Literature Publishing Co., New York, 1885.
- _____, “On Fasting: In Opposition to the Psychics”, **ANF**, ed. Philip Schaff, Vol. IV, Christian Literature Publishing Co., New York, 1885.
- TREVETT, Christine, **Montanism: Gender, Authority and the New Prophecy**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- TURAN, Süleyman, Pavlus’un Misyon Anlayışı, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2004.
- _____, “Kadınların Hıristiyan Misyon Tarihindeki Yeri”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VIII, S. 15, 2009, ss. 157-177.
- TURGUT, Ramazan, Donatizm, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2011.
- VRYONIS, Speros, **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization From the Eleventh Through the Fifteenth Century**, University of California Press, Berkeley, 1971.
- WALLACE, Richard -Wynne Williams, **Tarsuslu Paulus’un Üç Dünyası**, çev. Z. Zühre İlkelen, Homer Kitabevi, İstanbul, 1999.
- WRIGHT, David F, “Montanusçular”, **Hıristiyanlık Tarihi**, ed. Tim Dowley, çev. Sibel Sel-Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 87.

YASDIMAN, Hakkı Ő., ‘Hıristiyanlığın Mimarı Pavlus’un Kadınların Örtünmesiyle ilgili Sözlere Üzerine Bir Değerlendirme’, **Marife**, Yıl 2, S. 2, Konya, 2002, ss. 7-17.

<http://www.milliyet.com.tr/2001/11/11/guncel/gun04.html> (01.08.2011)

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Bilal		TOPRAK
Doğum Yeri ve Yılı	Karayazı/Erzurum		1981
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		Arapça
Düzeyi	İyi		İyi
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1993	1999	Zeytinburnu İmam Hatip Lisesi
Lisans	1999	2003	U.Ü. İlahiyat Fak. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü
Yüksek Lisans	2008	2011	U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalıştığı Kurumlar	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	15.01.2007	06.01.2011	Diyanet İşleri Başkanlığı (İmam Hatip)
2.	10.01.2011	Devam	Milli Eğitim Bakanlığı (Öğretmen)
İletişim (e-posta):	b.toprak@hotmail.com		
Tarih İmza Adı Soyadı			